

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

KINEZIOLOŠKI FAKULTET

(Studij za stjecanje visoke stručne spreme

i stručnog naziva: magistar kineziologije)

Leo Klarin

**NOGOMET, NACIONALNI IDENTITET
I POLITIKA: ULOGA PRVOG
HRVATSKOG PREDSEDNIKA**

(diplomski rad)

Mentor:

prof. dr. sc. Benjamin Perasović

Zagreb, lipanj 2015

NOGOMET, NACIONALNI IDENTITET I POLITIKA: ULOGA PRVOG HRVATSKOG PREDsjedNIKA

Sažetak:

Glavni je cilj ovog diplomskog rada istražiti i utvrditi utjecaje prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana na nogomet u Hrvatskoj tijekom 90-ih godina XX. stoljeća i to kroz tri segmenta: hrvatsku nacionalnu vrstu, NK Dinamo i navijačku populaciju. Također, bit će prikazana glavna zbivanja u hrvatskom nogometu koja su značajno pridonijela oblikovanju hrvatskog nacionalnog identiteta. Hrvatska kao mlada nacija-država nastala dezintegracijom SFR Jugoslavije, imala je težak zadatak potvrditi se na svjetskom zemljovidu i steći ugled, priznanje i status među europskim i svjetskim zemljama. Glavna pretpostavka ovog rada je da je predsjednik Franjo Tuđman, autoritarnom i autokratskom vladavinom, imao značajnu ulogu u upravljanju hrvatskim klupskim i reprezentativnim nogometom. Događaji koji će biti opisani ukazuju na vladavinu koja je sportske uspjehe, pogotovo nogometne, koristila za promociju jedne političke stranke i Hrvatske kao mlade države. Analiza slučajeva iz 90-ih jasno pokazuje stanje gdje s jedne strane nacionalna nogometna reprezentacija svojim uspjesima značajno utječe na oblikovanje nacionalnog identiteta i promiče Hrvatsku na svjetskoj sceni dok s druge strane uplitanje hrvatskog predsjednika u politiku NK Croatia (današnjeg GNK Dinamo) dovodi do antagonizma, animoziteta i učestalih sukoba između predsjednika Tuđmana i Dinamove navijačke skupine Bad Blue Boys.

Ključne riječi: nogometna reprezentacija, Dinamo, Tuđman, navijači, uspjeh

FOOTBALL, NATIONAL IDENTITY AND POLITICS: ROLE OF THE FIRST CROATIAN PRESIDENTE

Summary:

The main purpose of this graduation thesis is to examine and determine the influence of the first Croatian president on football in Croatia during the 1990s, in relation to the Croatian national football team, FC Dinamo and football fan population. Furthermore, all the major events in Croatian football, which significantly contributed to the development of Croatian national identity will be represented. Croatia as a newly established state, created by the disintegration of SFR Yugoslavia, had a difficult task: to get acknowledged on the world map and build a reputation among European and countries all over the world. The main thesis of this study is that the president's authoritative and autocratic rule played a significant role in the management of Croatian football clubs and the national team. Events which will be described point at the rule which used sport success, especially in football, as means to promote its political parties and Croatia as a young state. The analysis of cases from the 1990s clearly describes the state of affairs: on one hand the national football team has a significant influence on the development of national identity and promotes Croatia worldwide, and on the other the president's implication in FC Croatia's (today FC Dinamo) policy leads to antagonism, hostility and frequent fights between the president and FC Dinamo's fan club, the Bad Blue Boys.

Key words: national team, Dinamo, Tuđman, fans, achievement

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. NACIJA, NACIONALIZAM I NACIONALNI IDENTITET	9
2.1. Nacija	9
2.2. Nacionalizam	10
2.2.1. <i>Nacija i nacionalizam- Anthony D. Smith</i>	12
2.2.2. <i>Kritika nacije, nacionalizma te primordijalističkih i modernističkih teorija</i>	16
2.2.3. <i>Indikatori etničkog i građanskog nacionalizma u sportu</i>	18
2.3. Nacionalni identitet	22
3. OBLIKOVANJE HRVATSKOG NACIONALNOG IDENTITETA KROZ POLITIKU I NOGOMET TIJEKOM 20. STOLJEĆA	24
3.1. Hrvatska politička scena na početku 20. stoljeća i prvi počeci nogometa	25
3.2. Hrvatska i nogomet u novom državnom uređenju između dva svjetska rata	27
3.3. Nezavisna država Hrvatska i službeno priznanje FIFA-e	32
3.4. Hrvatska u doba komunizma, nogomet i nacionalizam 1980-ih	33
3.4.1. <i>Nogomet i etnički sukobi 1880-ih, iz komunizma prema demokraciji 1990. godine</i>	35
4. METODOLOGIJA I IZVORI	38
5. TUĐMAN I NOGOMETNA REPREZENTACIJA KAO SREDSTVO DIPLOMACIJE	40
5.1. Hrvatska- SAD prva prijateljska utakmica. Je li uistinu prva?	41
5.2. Ratne godine, priznanje FIFA-e i početak službenih utakmica Hrvatske	44
5.3. Svjetska bronca – uspjeh od kojeg su svi imali koristi	48

5.4. Odnosi Predsjednika, izbornika i igrača, razdoblje nakon „bronce“	53
6. DINAMO – HAŠK GRADANSKI – CROATIA	56
6.1. Razdoblje do proljeća 1990. godine	57
6.2. HDZ-ova predizborna kampanja, instrumentalizacija i politizacija navijaštva	59
6.3. „Rat na Maksimiru“ – nikad odigrana utakmica Dinama i Crvene zvezde	60
6.4. Prva promjena imena kluba 1991. i nedugo zatim i druga 1993. godine	63
6.5. Vrcanove vježbe iz sociološke imaginacije u povodu sukoba oko imena zagrebačkog kluba: Predsjednik republike protiv navijačkog plemena	66
6.5.1. Prva vježba: društveni sustav vs. doživljajni svijet	66
6.5.2. Druga vježba: suprotstavljene društvene konstrukcije zbilje	68
6.5.3. Treća vježba: država vs. civilno društvo	69
6.5.4. Četvrta vježba: strukturalne tenzije oko suvremenog nogometa – eksproprijatori protiv eksproprijiranih	70
6.5.5. Peta vježba: politika vs sub-politika	70
6.6. Radikalizacija sukoba, izravna obraćanja Predsjednika navijačkom plemenu	71
6.7. Croatia u ligi prvaka i lažiranje prvenstva 1999. kraj Tuđmanove ere	75
7. EPILOG	79
8. ZAKLJUČAK	82
9. LITERATURA I IZVORI	86

1. UVOD

Još od svojih početaka, moderni je sport služio kao idealno sredstvo za promidžbu političke moći, političkih interesa i ciljeva te su se sportski uspjesi prikazivali kao ogledalo pojedine nacije. Tijekom 20. stoljeća nailazimo na brojne primjere uplitanja politike u sport i sportske događaje. To se posebno očituje na velikim natjecanjima kao što su Olimpijske igre te svjetska i kontinentalna prvenstva.

„Između dva svjetska rata sport je dao doprinos usponu totalitarnih režima i ideologija koji su ga iskoristili kao sredstvo legitimacije“ (Bartoluci, 2013:39). Tako je Mussolini dodjelu domaćinstva Svjetskog prvenstva u nogometu 1934. godine Italiji, označio kao idealnu podlogu za propagandu fašističke ideologije. „Mussolini je bio svjestan da pobjede mogu povećati njegovu popularnost i demonstrirati superiornost talijanskih sportaša“ (Teja, cit. prema Bainvel, 2005:34). Il Duce je „mobilizirao“ gotovo cijelu naciju kako bi Italija ostvarila pobjedu na svjetskom prvenstvu jer „slaviti pobjedu značilo je slaviti Italiju i fašizam“ (Teja, cit. prema Bainvel, 2005:34). Svoje igrače nazivao je „vojnima nacije“, a motivirao ih je krilaticom: *vincere o morire* („pobjediti ili umrijeti“), nekad namjenjenu rimskim gladijatorima (Vrcan, 2003). Primjer propagande političkih režima nalazimo i u nacističkoj Njemačkoj gdje Hitler nastoji instrumentalizirati Olimpijske igre 1936. godine u Berlinu da putem sporta prezentira moć „čistokrvnih“ arijevac. Velika politička nadmetanja na Olimpijskim igrama imali su SAD i SSSR u doba Hladnog rata. Bartoluci (2013:41) opisuje rivalstvo ovih dviju zemalja u kojem je najbitnije bilo na Olimpijskim igrama osvojiti veći broj medalja od suparničke strane. Raspadom SSSR-a suparništvo između ove dvije zemlje slabi, a također valja naglasiti pojavu novih sportskih svjetskih velesila poput Kine koje također kroz velika natjecanja nastoje ojačati svoj položaj na geopolitičkoj sceni.

Sack i Suster (2000) opisuju kvalifikacijski susret odigran na ljeto 1969. godine za nogometno prvenstvo svijeta u Meksiku 1970. godine između Hondurasa i El Salvadora. Dvadesetak dana nakon utakmice izbio je rat između ove dvije zemlje koji je u medijima prozvan „Nogometni rat“. Uzrok rata dakako, nije navedena nogometna utakmica već su uzroci mnogo dublji, ali nema sumnje da su ovom utakmicom „uzavrele strasti koje su pogurale Honduras i El Salvador prema otvorenom sukobu“ (Sack i Suster, 2000:306).

Padom komunizma u Europi i dezintegracijom multinacionalnih država SSSR-a, Čehoslovačke i Jugoslavije nastale su nove nacije države. Dok su u SSSR-u i Čehoslovačkoj razilaženja išla mirnim tijekom, na području bivše Jugoslavije etničke napetosti eskalirale su u bjesomučan rat vođen valom nacionalizma. Sport je u ratno vrijeme poslužio kao idealan kanal za promociju novonastale hrvatske države, ali i ukazivanje na tešku situaciju u Hrvatskoj tijekom ratnog stanja između 1991. i 1995. godine. Brentin (2013:998) govori o hrvatskim sportašima koji su na različite načine zahtijevali pomoć i akcije zapadnih zemalja¹ te su na taj način postali „prvi »veleposlanici« nove hrvatske države kada još nije imala svoju diplomaciju“ (Pezo, 2008:145).

„Sport i sportski uspjesi često su bili alat, korišten od strane političkih elita, u postizanju ciljeva kako unutar granica države tako i na internacionalnoj razini“ (Bartoluci i Perasović, 2008:187). Tako su sportski uspjesi izravno bili uključeni u službu države, kao potvrda afirmacije u svijetu i kao sredstvo jače od ijedne diplomacije. Bartoluci prenosi izjave predsjednika Tuđmana, nakon košarkaškog finala olimpijskog turnira u Barceloni 1992. godine, koji izjavljuje kako je važnije od rezultata činjenica da je Hrvatsku gledao cijeli svijet (2013:133). Jednako tako pobjeda Hrvatske nogometne reprezentacije protiv Njemačke u četvrtfinalu Svjetskog prvenstva u Francuskoj 1998. godine za predsjednika Tuđman bila je plod hrvatske borbe za slobodu i samostalnost. Neosporna je činjenica da je nogometna reprezentacija kroz devedesete značajno pridonijela oblikovanju nacionalnog identiteta te je imala „značajnu ulogu u kovanju hrvatskog jedinstva, međunarodnom priznanju Hrvatske i stvaranju homogenizirajućeg nacionalnog ponosa“ (Bellamy, 2003:113). U prilog tome ide niz odigranih utakmica hrvatske nogometne reprezentacije koje su u javnosti i medijima okarakterizirane kao „povijesne“, a koje se, u Tuđmanovom kontekstu, mogu promatrati i kroz prizmu etničkog nacionalizma i pripadajućih mu indikatora. Stoga će u poglavlju gdje će se utvrđivati Predsjednikova uloga u hrvatskom reprezentativnom nogometu, biti opisani najvažniji događaji vezani za hrvatsku nogometnu reprezentaciju kao i diskurs i njegova očitovanja kroz medije. Svojim izjavama Predsjednik je često pobjedu nogometne reprezentacije stavljao u kontekst „pobjede svih Hrvata“, a veliki broj puta istaknuo je koliko je to važno za Hrvatsku kao samostalnu i suverenu novonastalu državu naciju.

¹ Ostaju upamćeni prosvjedi košarkaša Dražena Petrovića i Stojka Vrankovića te boksača Damira Škare pred zgradom UN-a kao i tenisača Gorana Ivaniševića koji nosi oko glave traku s hrvatskim grbom. Zanimljiva je i njegova izjava „*my racket is my gun*“ kao i izjave Davora Šukera o granatiranju njegovog rodnog Osijeka.

U poglavljima nakon toga opisivat će se utjecaji predsjednika Tuđmana na nogometni klub Croatia (današnji GNK Dinamo) i njegova interakcija s navijačima pripadajućeg kluba. Temeljna pretpostavka ovih poglavlja bit će da se devedesetih „sustavno išlo na temeljitu političku instrumentalizaciju nogometnog navijaštva i nogometa“ kako bi se ostvarila politička afirmacija Hrvatske“ kao novonastale države kao i „njezinog sustava i političkog režima“ (Vrcan, 2003:206). Učestalo mijenjanje imena kluba i odbacivanje riječi Dinamo kao simbola Istoka i bivšeg sistema , imalo je dalekosežne posljedice u odnosu navijačkog puka prema klubu i klupskom vodstvu. Tako je navijačka skupina NK Dinamo, Bad Blue Boysi postala glasna oporba vladajućem poretku usporokos činjenici da su početkom devedesetih javno podržavali Tuđmana i politiku vođenja Hrvatske k samostalnosti.

Da bi se cjelokupni sadržaj što bolje razumio, bit će potrebno definirati pojmove kao što su nacija, nacionalni identitet i nacionalizam. Nacionalna identifikacija kroz nogomet bila je jedna od glavnih motiva te se „instrumentalno koristila radi unaprijeđenja individualnih ili kolektivnih interesa političkih aktera“ (Bartoluci, 2013:99). Također je neosporna činjenica da je hrvatski sport kroz devedesete obilježio nacionalizam kroz svoje pozitivne i negativne oblike, odnosno kroz patriotizam i šovinizam. Stoga je definicija ovih pojmova, prije opisivanja i analiziranja glavnih događaja, neophodna.

U svrhu prikupljanja podataka i provjeru hipoteze provedeno je kvalitativno istraživanje, analiza sadržaja i diskursa . U istraživanju korišteni su podaci iz relevantne literature (knjige, znanstveni i stručni radovi, pregledni članci) i sekundarnih izvora: novina, časopisa, web-arhive, dokumentarnih i informativnih emisija. Kroz analizu najvažnijih događaja vezanih za hrvatski reprezentativni i klupski nogomet devedesetih promatrat će se uloga predsjednika Tuđmana koji je posredno ili neposredno sudjelovao u njima. Izravne odluke predjednika Tuđmana u hrvatskom nogometu , u medijima često zamaskirane pod krinkom „Predsjednikove želje“ imale su za posljedicu distanciranje cijelog nogometnog navijaštva od politike koju se na nogometnim stadionima zdušno zagovarali s kraja osamdesetih i početka devedesetih.

2. NACIJA, NACIONALIZAM I NACIONALNI IDENTITET

2.1. Nacija

Naciju kao pojam najjednostavnije možemo definirati kao grupu ljudi koja dijeli zajednički jezik, vjeru, kulturu, povijest i zajedničko porijeklo. Bartoluci (2013:3) govori o naciji kao o „predmetu istraživanja društveno-humanističkih znanosti još od vremena Francuske revolucije“. U *Deklaraciji o pravima čovjeka i građana* iz 1789. godine u članku 3. ističe se „Načelo suverenosti nalazi se isključivo u naciji“ (franc. la nation-nacija) i „nijedno tijelo, nijedan pojedinac ne može vršiti autoritet koji proizilazi iz nje“². Billig tvrdi da pojam „nacija“ ima dva međusobno povezana značenja. „Postoji nacija kao nacionalna država i nacija kao narod koji živi u toj državi“ (Billig, 1995:52). Isti autor navodi kako naciju određuju objektivne varijable kao jezik, vjera i geografija te subjektivne i psihološke varijable kroz koje definira nacionalni identitet kao oblik društvenog života i unutrašnje psihološko stanje. Pitanje koje muči sociologe je i jasna definicija nacije jer nemaju sve nacije svoje države, a i veliki broj današnjih zemalja je višenacionalan. McCrone (2002:85) naglašava da epitet „nacionalno“ u Škotskoj može imati dvostruko značenje, britansko i škotsko.

Za neke nacije problem predstavlja geografska nepovezanost njezinih pripadnika. Tako dolazimo do pojma dijaspore koja predstavlja ekonomske imigrante i njihove potomke van nacije države koja predstavlja njihovu maticu državu. Brojni su primjeri kroz povijest gdje su se granice jedne države širile na štetu druge samo kako bi etničke manjine, koje žive na području druge države, došle pod vlast države gdje čine većinu³. Takav primjer je njemačko anektiranje Sudeta u Češkoj 1938. godine ili ruska aneksija Krima 2014. godine. Specifičan primjer nalazimo i u Romima, koji su narod bez matice države.

Irski politolog Benedict Anderson (1991) svojem djelu *Imagined communities* (Zamišljene zajednice) iznosi koncept nacije koja nastaje kao zamišljena zajednica,

² Izvor: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droitfrancais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>; preuzeto 16.02.2015.

³ Iredentizam je naziv za nacionalističke pokrete i ideologije koje se zalažu za mijenjanje državnih granica kako bi etničke manjine koje žive na pojedinom prostoru došle pod vlast države gdje čine većinu (Izvor: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Iredentizam>; s mreže preuzeto 16.02.2015)

odnosno iz ljudske potrebe za širom zajednicom od one u kojoj pojedinac živi i s kojom ima neposrednu interakciju. Ideja zamišljene zajednice proizilazi od toga da je u mislima pripadnika neke nacije slika zajedništva svih, premda ne poznaju većinu pripadnika te nacije. Nadalje, razlike između nacije i države nudi Dunn (1994) kroz pojam članstva pa tako „članstvo koje je osigurano rođenjem“ predstavlja naciju, dok za državu smatra zajednicu u „kojoj zahtijevamo legalno članstvo“ (Dunn, cit. prema Bairner, 2001:3). Zanimljivo je svakako i nogometno kontinentalno prvenstvo Afrike poznatije pod nazivom „Kup nacija“ na kojem, kroz kvalifikacije i glavni turnir, sudjeluju afričke države nacije.

Svaka definicija nacije, kao i svaka nacija, ima svoje elemente koji je oblikuju i čine različitim od ostalih, ali sigurno je da se „nacije formiraju kao rezultat povijesnih procesa koji su različiti u različitim razdobljima i prostorima (Ravlić i Sekulić, 2008:459).

2.2 Nacionalizam

Nacionalizam kao društveni fenomen, kako ga danas shvaćamo, svoje moderne početke nalazi u 18. stoljeću u valu revolucionarnih promjena koje se zahvatile Europu. Posljedice revolucija bile su spajanje više državih tvorevina u veće zajednice koje danas znamo pod imenom Njemačka i Italija. Nakon Risorgimenta⁴, talijanski političar i novelist Massimo d'Azeglio izjavio je „*Stvorili smo Italiju, sada trebamo da stvorimo Talijane*“ (Hobsbawm, 1990:44). Tu dolazimo do pojma „izmišljena tradicija“ kojom se stvaraju novi simboli: himne, zastave, grbovi, kulturno stvaralaštvo, nacionalni junaci, uz pomoć kojih se poistovjećuju svi pripadnici jedne nacije. Hobsbawm u svojem djelu *Izmišljanje tradicije (The Invention of Tradition)* (1983) objašnjava da su tradicije, koje izgledaju ili se smatraju staro, često puta novije po porijeklu, a ponekad i izmišljene. Tako za primjer navodi Škote koji su isprva nošenje kilta i sviranje gajdi pripisivali gorštacima sa Škotskog visočja (*Higlanders*), koje je većina Škota smatrala barbarima. Gorštaci nisu bili nikakva prijetnja civiliziranoj i povijesnoj Škotskoj, a takvo mišljenje o njima zadržalo se dugo nakon Unije Engleske i Škotske 1707. godine.

⁴ Risorgimento je bio pokret za ujedinjenjem Italije revolucionarnim putem u 19. stoljeću. Stvaranje Kraljevine Italije bio je rezultat napora talijanskih nacionalista i savojskih monarhista za stvaranjem Ujedinjenog Kraljevstva koje bi obuhvaćalo cijeli apeninski poluotok. (Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ujedinjenje_Italije ; s mreže preuzeto 17.02.2015.)

Val nacionalizma u 19. stoljeću nije zaobišao ni hrvatske prostore. Razvoj nacionalne svijesti i identiteta u kombinaciji s motivima etnogeneze Hrvata i tisućljetne povijesti doveli su do hrvatskog narodnog preporoda i ponovne uporabe hrvatskog jezika u kulturnom, javnom i političkom životu.

O nacionalizmu se može govoriti u kontekstu pozitivnog i negativnog fenomena. Etnička klasifikacija između „nas“ i „njih“ dovodi do toga da se pod „našim“ pozitivnim nacionalizmom krije patriotizam i istinska ljubav prema domovini, a pod „njihovim“ šovinizam koji karakterizira mržnja i umanjivanje vrijednosti onog drugog. Billig (1995:149) govori o stereotipima koji čine razliku između „nas“ i „njih“ navodeći da „često polazimo od toga da 'mi' predstavljamo standard ili nezastranjenu normalnost, u odnosu na koje se jasno pokazuju 'njihove' devijacije (Quattrone,cit.prema Billig 1995:150). Nacionalizam se može definirati u smislu ideologije ili pokreta koji u tom smislu postaje „sredstvo koje stoji na raspolaganju nacionalnoj zajednici odlučnoj da krene putem demokracije ili izbjegne kolonizaciju i kulturnu asimilaciju“ (Matić, 2005:88). „U sociološkoj literaturi navode se različite tipologije nacionalizma. Oni su najčešće izraženi u dihotomijama kao što su: građanski/etnički, politički/kulturni, miroljubivi/agresivni, liberalni/integralni nacionalizam“ (Bartoluci, 2013:10). Na temelju toga, za potrebe ovog rada, biti će potrebno preciznije definirati građanski i etnički nacionalizam za kasnije traženje njihovih indikatora u vladavini predsjednika Tuđmana.

McCrone (2002:8) govori o razlikama između nacionalizma Istoka i Zapada. Zapadni nacionalizam nastao je kao odgovor formiranju moderne države u zemljama poput Engleske, Francuske, Švicarske, Nizozemske i SAD-a. Država i pripadajući joj državljani poklapaju se politički i teritorijalno. U slučaju srednje i istočne Europe, ali i Azije, granice država rijetko su se podudarale s granicama etničkog identiteta. „Nacionalizam je u velikoj mjeri postao sredstvo za prekidanje“ državnih granica i u skladu s tim „tražio njihovo ponovno iscrtavanje u skladu s etničkim zahtjevima“ (McCrone, 2002:8). Stoga na zapadu nacionalizam više pripada sferi političkog, gdje su ljudi bili definirani kao „građani“, dok je na istoku nacionalizam kulturalan pojam, gdje se ljude nazivalo „narodom“. Sociolozi se slažu da je nacionalizam kroz povijest nastajao u različitim oblicima na različitim dijelovima Europe i svijeta. Gelner (1983) tako dijeli Europu u četiri zone:

- zona I. podrazumijeva zemlje zapadne Europe gdje su od kraljevstava nastajale države koje su kulturalno jednolične,

- zona II. podrazumijeva zemlje koje uključuju Njemačku i Italiju, iako politički fragmentirane, imale su dugu povijest već postojećih kultura,
- zona III. su zemlje srednje i istočne Europe u kojima je spoj različitih kultura doveo do promjene zemljovida i rušenja kulturalnih i religijskih granica,
- zona IV. su zemlje nekadašnje Carske Rusije gdje je nekad utjecajan religijski poredak bio zamjenjen onim komunističkim.

Etnički i građanski oblik nacionalizma samo su dio klasifikacije nacionalizma kao fenomena, ali ova podjela omogućava shvaćanje nacionalizma kroz dvije potpuno suprotne krajnosti. „Etnički oblik blizak je onom što se u klasičnim definicijama promatra kao kulturni, ksenofobični i autoritarni nacionalizam, za razliku od građanskog, koji je bliži liberalnom nacionalizmu, čiji su temelj slobodna ljudska volja, racionalni izbor, ali i otvorenost prema „drugom“ i „drugačijem“ (Bartoluci, 2013:12).

Glavne odrednice etničkog nacionalizma pripadanje je naciji kroz rasu, vjeru, zajednički jezik, kulturu, zajedničko podrijetlo. Etnički identitet stječe se rođenjem i nikako ne može biti stvar izbora. U srži građanskog nacionalizma je državljanstvo i pripadanje civilnoj zajednici, poštivanje države, zakona i građanskih prava. Zanimljivi su primjeri Baska i Katalonaca u Španjolskoj, te Iraca i Škota u Britaniji koji njeguju svoje jezike, kulture i nacionalni identitet usprkos činjenici da se nalaze u dijelu Europe za koji je karakterističan građanski nacionalizam. „U etničkom nacionalizmu, nacionalnost postaje simbol za etnicitet i nacionalni identitet doživljava se kao odraz ili svijest o posjedovanju primordijalnih i nasljeđenih karakteristika, komponenti etniciteta kao što su jezik, običaji, teritorijalnu pripadnost i fizički tip“ (Greenfeld, cit.prema McCrone, 2002:23).

2.2.1 Nacija i nacionalizam- Anthony D. Smith

Smith u svom djelu *National Identity* (1991) za definiranje građanskog i etničkog nacionalizma polazi od definiranja građansko-teritorijalne nacije i etničko-rodoslovne nacije. Tako građansko-teritorijalne nacije definira kroz :

- spacijalno-teritorijalni koncept koji podrazumijeva jasnu teritorijalnu određenost neke nacije, teritorij s kojim se članovi nacije poistovjećuju i kojem pripadaju. To svakako nije bilo koja zemlja već ona koja se naziva „povijesnom“ ili pak

„kolijevkom“ gdje su naši mudraci, sveci, heroji živjeli, radili, molili i ratovali (Smith, 1991:9). Za primjer navodi Turke koji danas ne žive u takvoj zemlji.

- ideju o domovini (*a patria*) koja predstavlja legalnu političku zajednicu i legalnu političku jednakost građana. Podrazumijevaju zajedničke institucije i zakone prema kojima svi građani imaju jednaka prava, ali i obveze.
- zajedničke građanske kulture, vrijednosti i tradicije odnosno „skup zajedničkih shvaćanja i aspiracija, osjećaja i ideja koje vežu stanovništvo u svojoj domovini“ (Smith, 1991:11).

Za etničko-rodoslovni pojam nacije, Smith također ističe nekoliko važnih značajki te u prvi plan stavlja podrijetlo. Na naciju se gleda kao zamišljenu „super-obitelj“. U etničkom modelu, za razliku od građanskog, ljudi čak i kad nisu mobilizirani za političke akcije, imaju potrebu za isticanje nacionalizma i pripadajuće mu retorike. To svakako političkim liderima omogućava okupljanja različitih grupa ljudi što Smith naziva popularnom mobilizacijom. Češki povjesničar Miroslav Hroch masovnu mobilizaciju klasificira kao treću fazu nacionalnih pokreta. „U prvoj fazi nacija se javlja kao ideja u uskom krugu intelektualaca. U drugoj fazi postaje osnovom za političko (uglavnom stranačko) djelovanje“ (Hroch, cit. prema Katunarić, 2003:142). Nadalje, ono što je značajno su jezik i običaji. Stoga Smith govori kako su u ranijim oblicima nacionalizma značajnu ulogu imali filolozi, leksikografi i folkloristi. Etnički model nacije naglašava rodovsku zajednicu pa tako „bilo da napuštate svoju zajednicu ili emigrirate u drugu, neizbježno, organski, ostajete pripadnik zajednice svog rođenja“ (Smith, 1991:11).

Smith napominje i najčešću tipologiju nacionalizma, onu Hansa Kohna koji razlikuje racionalni i asocijativni zapadni te organski i mistični istočni nacionalizam. Kohn za nositelje ideologije građanskog nacionalizma označava srednju klasu koja se izborila za sudjelovanje u vlasti na kraju 17. stoljeća u Engleskoj, Francuskoj i SAD-u. U kontekstu istočne Europe (istočno od Rajne), u kojoj se, kako kaže nije razvila srednja klasa, već od doba Napoleona javljaju se pojedinci, intelektualci koji u naciji, kroz prodoran i autoritaran nacionalizam, vide njezinu „mističnu dušu i misiju“ (Kohn, cit. prema, Smith, 1991:81).

Smith u svojoj klasifikaciji etničkog i građanskog nacionalizma opisuje karakteristike i manifestaciju svakog od ovih nacionalizama. To čini na način da svaki od

ova dva pojma stavlja u kontekst onoga što se događa prije i onoga što se događa poslije nezavisnosti određenih država koje karakterizira jedan od ovih oblika nacionalizma. U središte svoje klasifikacije stavlja zajednicu, nacionalne pokrete, ali i političke ciljeve prije i poslije nezavisnosti.

Stoga, Smith (1991:82) razlikuje:

1. građanski (teritorijalni) nacionalizam

- a) pokreti prije nezavisnosti, čiji su koncepti građanski i teritorijalni, težit će izbacivanju stranih vlasti s teritorija i uspostavljanje vlastitog poretka (antikolonijalni nacionalizam)
- b) pokreti poslije nezavisnosti težit će uspostavi jedinstva i integracije u novoj političko-teritorijalnoj zajednici u kojoj je često etnička slika raznolika (integracijski nacionalizam)

2. etnički nacionalizam

- a) pokreti prije nezavisnosti težit će odcjepljenju od veće političke tvorevine i stvaranju nove etno-države (Smith naziva dijasporski ili odcjepljujući nacionalizam).
- b) pokreti nakon nezavisnosti težit će ekspaniziji i podređivanju unutar iste „etno-nacije“ sva područja na kojima žive pripadnici iste (iredentistički ili pan-nacionalizam).

Kada govorimo o nacijama i nacionalizmu potrebno je razlikovati njihovo značenje kroz duži vremenski period u kontekstu povijesnih zbivanja koji oblikuju nacionalni identitet i nacionalizam neke nacije. „Nacija je povjesno ukorijenjena(..) i kao takva okuplja u sebi sve simbole i mitove predmoderne etičnosti“ (Smith, 1995:157). Teorije primordijalizma prema Katunariću (2003:150) govore o nacionalizmu koji kao takav svoje porijeklo vuče iz nekih starijih oblika ili dubljih slojeva grupnog identiteta i međugrupnih odnosa. Tako i sam izraz „primordijalno“ znači prvotno, izvorno, primarno, nepromjenjivo, neizrecivo. Smith tako govori da „ne postoje suvremene nacije koje nemaju etničku jezgru u daljoj prošlosti“ (Katunarić, 2003:172). Smith ipak kritizira određene stavove primordijalista jer etničku jezgru smatraju nepromjenjivom i što minimiziraju uloge elita i intelektualaca. Smith svojom tvrdnjom da se „nacije pojavljuju na osnovi trajne etničke skupine“ (Smith,cit.prema Katunarić, 2003:173) pokušava primordijalističku teoriju oblažiti i odvojiti od njezine standardne retorike koja podrazumijeva „statično tumačenje starih i tradicijskih etničkih sadržaja svijesti i kolektivnog identiteta“ (Katunarić, 2003:176). Prema Smithu etničku svijest obilježava „etnički mit koji govori o

zajedničkom porijeklu i precima, o »zlatnom dobu«, te o nezamjenjivosti i izabranosti etničke zajednice,, (Katunarić, 2003:173). Tako primjerice predsjednik Tuđman 30.svibnja 1990., prilikom utemeljenja demokratski izabranog prvog Hrvatskog sabora, naglašava četrnaeststoljetnu pisanu povijest Hrvata te ističe važnost Sabora u doba Hrvatskog Kraljevstva, ali i tijekom hrvatskog razdoblja pod mađarskom i habsburškom krunom. Jednako tako govori i o Saboru za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske između 1941. - 1945. godine⁵ i druge Jugoslavije u razdoblju 1945. – 1991. godine. Za vrijeme mnogih sljedećih govora Predsjednik će isticati etnogenezu Hrvata kao i primordijalističke stavove o postojanju Hrvata kao nacije dugo prije nego su se formirale moderne države.

Suprotno primordijalističkim teorijama, formirale su se one modernističke. Modernisti naciju objašnjavaju kao „proizvod industrijalizacije, političke demokratizacije, masovnog obrazovanja i medija“ (Katunarić, 2003:181). Modernisti smatraju kako je moderna epoha *tabula rasa* u kojoj nove elite ističu svoje ideje te kako nema apsolutno nikakve sličnosti između suvremenog i predindustrijskog etničkog nacionalnog identiteta. Za Katunarića (2007:27) su modernisti „poput marksista, razobličuju organsku sliku društva koju su, slično klasičnom funkcionalizmu, uspostavili primordijalisti“. „Primordijalizam može značiti skup navika stečen u razdoblju rane socijalizacije“ (Bačov,cit.prema Katunarić, 2003:179). Katunarić ipak tvrdi kako su takvi sadržaji podložni promjenama u nekim kasnijim fazama socijalizacije kroz razne situacije. Tako padom komunizma i izbijanjem Domovinskog rata u hrvatskim medijima te političkoj, sportskoj, ali i umjetničkoj javnosti znaju se isticati primordijalistički stavovi prožeti etnogenezum Hrvata. Do izražaja dolazi paradigma o odbacivanju istočnoeuropskog civilizacijskog kruga i ponovno vraćanje u onaj srednjoeuropski i mediteranski gdje Hrvatska oduvijek pripada. Tako možemo protumačiti hrvatske težnje za članstvom u nadnacionalnim zajednicama poput Europske unije i NATO pakta indikatorom modernističkih teorija gdje jedna zemlja nakon osamostaljenja teži industrijskom razvoju, razvoju gospodarstva, plasiranje na europsko i svjetsko tržište te tranziciji iz socijalizma prema kapitalizmu.

⁵ Govor predsjednika Tuđmana 30.05.1990. godine prilikom uspostave demokratski izabanog prvog Hrvatskog sabora u sklopu SFR Jugoslavije. Izvor: http://hr.wikisource.org/wiki/Govor_Franje_Tu%C4%91mana_u_Saboru_30._svibnja_1990.. S mreže preuzeto 13.03.2015

2.2.2 Kritika nacije, nacionalizma te primordijalističkih i modernističkih teorija

Ako za naciju možemo reći da je „imenovana ljudska populacija koja posjeduje zajednički povijesni teritorij, zajedničke mitove i povijesna sjećanja, masovnu javnu kulturu, zajedničku ekonomiju i zajednička zakonska prava i dužnosti za sve pripadnike“ (Smith cit. prema Katunarić, 2003:174) tada svakako možemo reći da ova definicija nacije idealno objedinjuje građansko i etničko, kao i primordijalističko i moderno. Prema Matasoviću (2009:99) teza da je nacija izmišljena u 19. stoljeću krivi je način shvaćanja nastao u 20. stoljeću. Isti autor tvrdi da se izgradnja nacionalnog identiteta današnjih Francuza, Njemaca i Talijana ne može smatrati mjerodavnom za sve suvremene nacije u Europi i svijetu. Billig tvrdi (1995:54) da je nakon objave *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* „samo mali postotak onih koji su živjeli na teritoriju koji je danas priznat kao Francuska smatrao sebe Francuzima“. Ove tvrdnje jasno dokazuju kako su nacije u 19. stoljeću nastale na temelju zajedničkih ideja intelektualaca i različitih elita kojima više nije pogodovala apsolutistička i monarhistička vlast ustanovljena kroz srednji vijek i većinu novog vijeka. Građanski tip nacije koji se temelji na jasno određenom teritoriju i građanima koji se poistovjećuju s tim teritorijem, zajedničkim institucijama i zakonima prema kojima svi građani imaju jednaka prava, ali i obveze ima niz propusta i velik broj obilježja etničkog nacionalizma. Tako kroz većinu 19. stoljeća u pojedinim dijelovima SAD-a (*Konfederacija južnih država*) na snazi je robovlasnički sistem i crnačko stanovništvo nema jednaka prava pred institucijama i zakonom kao bjelačko. Posebna priča je Francuska koja slovi kao ideal nacije građanskog tipa, a koja je od *Deklaracije* 1789. godine do poraza u francusko-pruskom ratu, tri puta proglašavana republikom i dva puta carstvom. Pritom je ta država iznjedrila Maximiliena Robespierrea koji je, kao istaknuti revolucionar, provodio takozvanu „jakobinsku diktaturu“ gdje su se svi neistomišljenici kažnjavali smrću na giljotini uključujući i kralja Luja XVI. Nedugo nakon njega na vlast dolazi Napoleon koji vodi ekspanzionističke ratove koje Smith izravno klasificira pod etnički nacionalizam. Činjenica da je „u Njemačkoj u 19. stoljeću, skovana zamisao da se granice njemačke nacije prostiru sve dokle se proteže i njemački jezik“ (Matasović, 2009:100) također predstavljaju ekspanzionističku narav i stvaranju etnički čiste države što će se kroz totalitarni nacistički režim u 20. stoljeću i dogoditi. Katunarić spominje kako su mađarske, njemačke i talijanske revolucije i pokreti u 19. stoljeću imale dva lica, demokratsko i imperijalističko. „S jedne su strane zagovarali ljudska i narodna prava, a s druge, otvoreno posezali za teritorijima susjednih naroda“ (Katunarić, 2003:73). Ostaje

pitanje kako su nacije koje nose epitete građanskog i modernističkog dopustile razvoj totalitarističkih režima u 20. stoljeću.

Jaz između građanskog ili zapadnog i etničkog ili istočnog značajno su odredile povijesne činjenice i zemljopisni položaji državnih tvorevina kroz srednji i novi vijek. Banalan primjer, kao argument za prethodnu rečenicu, je da države poput Engleske, Francuske, Španjolske ili SAD-a se nikad nisu susrele s turskim osvajanjima, dok nacije poput Srba, Hrvata, Rusa, Bugara i ostalih istočnih naroda nikad nisu imale priliku voditi politiku imperijalizma i bogaćenja na štetu naroda u svojim kolonijalnim carstvima. Moderne su nacije istovremeno i građanske i etničke, stoga ih ne treba isključivo stavljati u konceptualni okvir samo etničkog ili samo građanskog. Zato oba modela, etnički i građanski, kao i onaj primordijalistički i modernistički, treba shvatiti ideal-tipski. Sam Smith govori kako u praksi postoji jako malo primjera koji doslovno pripadaju jednom od tipova nacionalizma. Odgovore treba pronalaziti u indikatorima koji karakteriziraju građansko i etničko i na temelju toga određivati naginje li pojedina nacija više jednom ili drugom. Braubakerova (1999:62) tvrdnja o tome kako bi se trebalo shvaćati pojmove građanski i etnički najbolje opisuje njihove odnose:

„Usko razumijevanje etniciteta ozbiljno sužava područje etničkog nacionalizma i ostavlja rezidualno definiranu kategoriju građanskog preširokom i previše heterogenom da bi bila upotrebljiva. Obrnuto, usko ograničavanje građanskog ozbiljno sužava područje građanskog nacionalizma i ostavlja rezidualno definiranu kategoriju etničkog preširokom i previše heterogenom da bi bila upotrebljiva. Ako se kombiniraju usko razumijevanje građanskog i usko razumijevanje etničkog nacionalizma, tada ostaje jedva nekoliko primjera za svaki – i veliko područje u sredini koje se ne ubraja ni u jedan od ta dva – i tada se razlikovanje građanskog i etničkog nacionalizma ne može uzeti kao obuhvatan način za klasificiranje tipova ili manifestacije nacionalizma. Konačno, ako se kombinira široko razumijevanje građanskog i široko razumijevanje etničkoga nacionalizma, suočeni smo s velikim područjem u sredini kojega se može klasificirati na oba načina, pa građanski i etnički nacionalizam prestaju biti međusobno isključivima.“

2.2.3. Indikatori etničkog i građanskog nacionalizma u sportu

Bartoluci (2013) u svojem djelu *Uloga vrhunskog sporta u oblikovanju nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj: usporedba devedesetih i dvijetisućitih* opisuje indikatore etničkog i građanskog tipa nacionalizma u sportu, analizom diskursa triju subjekata: političara, medija i vrhunskih sportaša. Tako u indikatore političke involviranosti spadaju: prisutnost političara na sportskom događaju te njihovo druženje sa sportašima neposredno prije ili neposredno nakon samog sportskog događaja (dolazak u svlačionicu radi dodatne motivacije), političari na rukovodećim pozicijama u sportskim tijelima (odborima, savezima, upravama), izjave kojima političari stavljaju sportske događaje i uspjehe u kontekst nacionalnog i/ili sportskog uspjeha, izjave političara u smislu „mitologizacije“ sportskog događaja i izmišljanja tradicije, izjave i usporedbe sportskih i ratnih bitki za Hrvatsku te odlikovanja sportaša od strane predstavnika političkih elita.

Prisutnost političara na sportskom događaju mogu biti indikatori i etničkog i građanskog nacionalizma, ali posjeti političara sportašima u svlačionicu prije i nakon sportskog događaja te isto tako sva ostala neslužbena druženja političara i sportaša indikator su nacionalizma etničkog tipa. Tako Andrija Kačić Karlin (2003) u knjizi *Vatreni lakat: Sjećanja Aljoše Asanovića* interpretira sjećanja proslavljenog hrvatskog nogometaša koji je za reprezentaciju igrao u razdoblju 1990 - 2000. Opisuje zbivanja neposredno nakon pobjede Hrvatske nad Njemačkom 3:0 na Svjetskom prvenstvu 1998. godine „U svlačionici je bio rusvaj. A još kad je ušao predsjednik Tuđman! U očima mu vidimo suze.(...) on se trese od uzbuđenja, tresemo se i mi“ (2003:201).

„Političari na rukovodećim pozicijama u sportskim tijelima, kao što su Hrvatski olimpijski odbor ili nacionalni sportski savezi ukazuju na postojanje etničkog oblika nacionalizma“ (Bartoluci, 2013:100). Rukovodeće pozicije u navedenim sportskim tijelima koje bi zauzimali bivši sportaši, ali i sportski djelatnici koji nisu nikad bili sportaši indikator su građanskog tipa nacionalizma. U novije vrijeme sve je više sportaša koji se nakon aktivne sportske karijere, ali i za njezino vrijeme, vezuju za određene političke stranke i organizacije. Takvi sportaši nakon aktivne sportske karijere ostaju u području djelovanja svog sporta na različitim funkcijama, no sa značajnim političkim vjetrom u leđa političke stranke i organizacije kojoj pripadaju. U ovom slučaju govorimo o kombinaciji etničkog i građanskog nacionalizma.

Izjave političara u kojima sportske uspjehe promatraju kao uspjehe cijele nacije, nazivanje važnih sportskih događaja „povijesnim“, njihova mitologizacija te korištenje ratne terminologije u izjavama prije i nakon sportskog događaja izravni su indikatori etničkog nacionalizma. Ratna terminologija poput „borbe“, „poginuti na terenu“, „oluja“⁶ i mnoge druge, učestale su u retorici sportaša i sportskih djelatnika prije samog sportskog događaja te su također indikatori etničkog nacionalizma. Za političare karakteristično je više od žestoke ratne retorike koristiti onu diplomatsku u kojoj sportske uspjehe koriste za propagandu nacije, ali i vlastite politike. Tako za predsjednika Tuđmana: „Nogometne pobjede oblikuju nacionalni identitet koliko i ratovi“ (Bellamy, 2003:113).

„Devedesetih godina nogomet i nogometno navijaštvo postaju preplavljeni političkim sadržajima te se kao takvi pretvaraju u političku pozornicu hrvatske nacije“ (Bartoluci, 2013:72). Mitologizacija sporta i nogometa dovodi nas u 1998. godinu i hrvatsko osvajanje bronce na nogometnom prvenstvu svijeta u Francuskoj. Uspjeh hrvatske reprezentacije na Svjetskom prvenstvu pratio je izravno i predsjednik Franjo Tuđman za kojeg „jezik nogometa postaje jači od ijedne diplomacije, i sad kad rata više nema, sport je područje po kojem će (Hrvati) biti prepoznati“ (Milasinčić, 2013:101).

Mediji kao jedan od najutjecajnijih čimbenika današnjice imaju velik utjecaj na svijest pojedinca i oblikovanje njegovih stavova i mišljenja. Etnički indikatori medijske upletenosti u sportu čine: stavljanje sportskog uspjeha primarno u kontekst nacionalnog uspjeha, odnos prema etničkom „drugom“, korištenje ratne terminologije u sportskom kontekstu (Bartoluci, 2013). Za Hrvatsku kao bivšu republiku koja se od 1945. - 1991. godine nalazila u sklopu SFR Jugoslavije učestala je usporedba sa „starim“ sustavom kao oličenje negativnosti naspram „novog“ sustava kao oličenje slobode i boljeg života. Tako 1998. godine nakon završenog Svjetskog prvenstva u političkom listu Nacional rezimira se: „Hrvatska reprezentacija se iskazala kao ekipa s jasnom, čvrstom strategijom i discipliniranom igrom kojom bez ikakva problema s klupe upravlja Miroslav Blažević. Kao potpuna antiteza takvoj igri bila je igra jugoslavenske reprezentacije, koja je po strukturi igrača istovjetna našoj reprezentaciji. Jugoslavenima je ostala ista nedisciplinirana i nepovezana igra skupine slučajno skupljenih individua, kakvu smo mogli gledati

⁶ Poslije rukometne utakmice između Hrvatske i Srbije (31:23) u skupini Olimpijskog turnira u Londonu 2012., hrvatski izbornik Slavko Goluža izjavio je kako ga 'pobjeda nad Srbima podsjeća na film Oluja', što je izazvalo dosta reakcija u srpskoj javnosti. Legalnu i legitimnu vojno-redarstvenu akciju „Oluja“ iz 1995. godine, kojom je oslobođen hrvatski teritorij koji je okupirala nepriznata državna tvorevina Republika Srpska Krajine, srpska javnost naziva udruženim zločinačkim pothvatom i agresijom.

dvadesetak godina u bivšoj državi. Upravo je, dakle, disciplina ono što glavna vijednost naše reprezentacije, a za nju su neposredno zaslužni Miroslav Blažević i Franjo Tuđman“ (Nacional ,08.07.1998, str. 2, br. 138).

Također, važan aspekt etničkog nacionalizma u medijima je i idoliziranje sportaša i drugih sportskih aktera gdje su oni često „ pretvoreni su u ikone, a mnogim poklonicima i obožavateljima neprestano se prezentiraju u raznim emotivnim kontekstima: kao ratnici, heroji, pobjednici i prijatelji“ (Bauer Čuk, 2013:20). Tako primjerice na nikad odigranoj utakmici između Dinama i Crvene zvezde (događaj opširnije opisan u kasnijem poglavlju) koju su obilježili neredi između navijačkih skupina ova dva kluba, jedan detalj posebno je mitologiziran od cjelokupne javnosti. Potez koji je najviše odjeknuo je onaj nogometaša Dinama Zvonimira Bobana koji je u općoj „makljaži“ između Bad Blue Boysa⁷ i milicije⁸ stao u obranu jednog od navijača koji se našao na udaru pendreka milicije. Boban je nasrnuo na milicajca Refika Ahmetovića te je na taj način osigurao „besmrtnost“ u očima Dinamovih navijača, ali i velikog broja Hrvata koji možda nisu bili navijači njegova kluba. Tako u sportskom tjedniku Sport magazin izlazi članak „Nokaut „maksimirskog“ bana“ (Sport magazin, 16.05.1990, str 27, broj 1).

„Rađanje nove sportske nacije iziskivalo je ideologizaciju sportskih zbivanja i rezultata hrvatskih sportaša u zemlji i inozemstvu, te su konstruirana mnoga mitska mjesta hrvatskog sporta i ritualizirani mnogi, dotad relativno banalni sportski običaji“ (Biti, 2002:26). Svakako da mediji značajno oblikuju diskurs političara i sportskih aktera, a često bombastične izjave političara i sportaša izvučene su iz konteksta. Često korisnici medija zaključuju o nečijim mišljenjima „čitanjem između redaka“ na koja ih navode upravo autori medijskih natpisa, a to su novinari. Neosporna je činjenica kako su političari i sportaši javne ličnosti, često su puta uzori mladih ljudi, a njihova retorika i ponašanje pod posebnim su povećalom javnosti i medija. Stoga, njihove izjave mogu imati veću težinu i mnogo dublje značenje.

Sportaši i sportski djelatnici koji stavljaju sportski događaj primarno u kontekst nacionalnog indikator su etničkog nacionalizma, za razliku građanskog poimanja nacionalizma kada sportaši zasluge za uspjeh pripisuju talentu, posvećenosti sportu, odricanju i napornom treniranju. Nazivanje sportskih događaja i uspjeha „povijesnim“,

⁷ Bad blue boys- navijačka skupina nogometnog kluba Dinamo

⁸ U doba SFRJ, 1945 - 1991, izrazom (narodna) milicija nazivana je, prema uzoru SSSR-a, državna organizacija za očuvanje unutarnjeg reda, koja se inače svuda naziva policijom.

sporta kao promociju države i nacije u političkom smislu te upotreba ratne retorike sportaša značajni su indikatori etničkog nacionalizma. Također znakoviti indikator etničkog tipa nacionalizma specifičan za hrvatske sportaše početkom devedesetih godina prošlog stoljeća bilo je distanciranje od jugoslavenskog sporta, jugoslavenstva i pripadajućih mu simbola. Dezintegracijom Jugoslavije kao države dogodila se također i dezintegracija sporta iz kojeg su Hrvati, kako Biti (2002:26) slikovito opisuje, ponijeli „hipoteku velikih sportskih rezultata bivše Jugoslavije čijim smo dijelom bili i mi“. Val nacionalizma, nacionalne svijesti i identiteta prodirao je u sve sfere hrvatskog društvenog i javnog života pa tako i u sport. Biti (2002) navodi distanciranje od Jugoslavije kao važan aspekt formiranja hrvatskog sportskog identiteta. Primjere za to možemo naći 1990. godine kada su igrači NK Hajduka iz Splita, na ljetnoj turneji po Australiji, skinuli klupski grb s istaknutom zvijezdom petokrakom i od skupštine kluba zatražili njegov redizajn.

Znakovite su izjave pojedinih hrvatskih sportaša koji su mahom bili glavni nosioci igre jugoslavenskih reprezentacija u košarci, vaterpolu, nogometu, rukometu i teniskoj Davis cup reprezentaciji. Tako Večernji list 28. kolovoza 1991. prenosi izjavu Dražena Petrovića koji govori kako je u ratnim okolnostima igranje za Jugoslaviju izgubilo svaki smisao te da je Svjetsko prvenstvo u Argentini 1990. bilo njegovo posljednje veliko natjecanje pod jugoslavenskom zastavom. Pritom navodi:

„Ako ne možemo živjeti zajedno, logično je da krenemo svatko svojim putem. Vjerujem u nezavisnost Hrvatske i mogućnost pune afirmacije hrvatskog sporta koji bi u mnogim sportskim disciplinama pripadao samom svjetskom vrhu.“

Hrvatski vaterpolist Dubravko Šimenc, nakon otkazivanja poziva Vaterpolo saveza Jugoslavije, izjavljuje:

„Moja domovina je bestidno napadnuta i svjestan toga ne pristajem igrati pod zastavom pod kojom se skrivaju i mnogi koji ubijaju naše ljude diljem Lijepe Naše“ (Bauer i sur., cit. prema Bartoluci, 2013:81).

Bellamy (2003) prenosi izjave hrvatskih nogometaša Igora Štimca i Slavena Bilića gdje nalazimo konkretne primjere izjava etničkog i građanskog tipa. Tako britanski dnevnik *Independent* 8. srpnja. 1998. prenosi Štimčevu izjavu:

„Bili smo pod Jugoslavijom 45 godina i nismo mogli reći da smo Hrvati. Sada možemo. To je jako važno za nas“ (Bellamy, 2003:113).

Britanski dnevnik *Guardian* 13. srpnja 1998. prenosi Bilićevu izjavu koja je čisti pokazatelj građanskog nacionalizma gdje se sportski uspjeh stavlja u prvi plan. Novinar je pokušao isprovocirati Bilićevu izjavu na pitanje o utakmici s Njemačkom kao osveti za poraz iz 1996. godine na Europskom prvenstvu u Engleskoj gdje je Hrvatska poražena 2:1 uz neujednačeni sudački kriterij. Pritom Bilić izjavljuje:

„Tu nema osvete. Oni nisu ukrali nama nešto ni ubili nekoga. Nogomet je samo sport, nije rat. Njemačka je zemlja koja je ponajviše pomogla Hrvatskoj u razvoju, političkom i ekonomskom“ (Bellamy, 2003:116).

Raspad SFR Jugoslavije i stvaranje samostalne i suverene hrvatske republike imalo je za posljedicu jačanje hrvatskog nacionalnog identiteta i „isplivavanje“ nacionalizma u svom pozitivnom obliku patriotizma, ali i onog negativnog šovinizma. Nacionalna identifikacija Hrvata tijekom 1990-ih kroz sport bila je najveća za vrijeme uspjeha hrvatskih sportaša na velikim natjecanjima kao što su Olimpijske igre, svjetska i europska prvenstva. Trokut između vladajuće struje u Hrvatskoj na čelu s predsjednikom Franjom Tuđmanom, navijačke populacije i hrvatskih sportaša predstavljao je jednu nacionalno obojenu stabilnu sintezu početkom 1990-ih godina. Događaji koji su se odvijali u hrvatskom klupskom nogometu, a posebice u današnjem GNK Dinamu (tada HAŠK Građanski i Croatia) i Hrvatskoj nogometnoj ligi, imali su za posljedicu raskid te iste čvrste sinteze koja je značajno ujedinila hrvatsku populaciju 1990. godine. „Svijetla točka“ hrvatskog nogometa tako je ostala nogometna reprezentacija koja je 1990-ih bila generator hrvatskih navijača te pozitivan odmak od turbulentnih događanja na hrvatskoj nogometnoj klupskoj sceni.

2.3 Nacionalni identitet

Prema Smithu (1991:14) svako biće posjeduje nekoliko identiteta: familijarni, teritorijalni, klasni, religijski, etnički i spolni. Povijesni teritorij ili domovina, zajednička povijest, kultura i mitovi, legalna prava i obaveze članova te zajedničko gospodarstvo su za Smitha osnovne značajke oblikovanja nacionalnog identiteta. Ako se Hrvati kao nacija ili etnička grupa promatraju kroz socijalne i povjesno-političke procese, tada se isti ti procesi mogu „promatrati sa „subjektivnog“ stajališta, tj. kako se ljudi počinju osjećati Hrvatima, što to za njih znači i slično“ (Ravlić i Sekulić, 2008:463). Značajniji razvoj hrvatskog

nacionalnog identiteta možemo potražiti u 19. stoljeću kojeg su u Europi obilježile revolucije koje nisu zaobišle ni Habsburšku Monarhiju, političku tvorevinu u sklopu koje su se nalazile Banska Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. U to vrijeme srednja Europa značajno je zaostajala za zapadom u kojima su stvorene moderne nacije države poput Velike Britanije, Francuske, Nizozemske i SAD-a. Zastarjeli feudalizam zamijenjen je kapitalizmom kojeg su omogućili ukidanje kmetstva, razvoj gradova, industrijalizacija, privatno vlasništvo i dr. U Habsburškoj Monarhiji je „ostavljen prostor lokalnim društvenim elitama da pokušaju izgraditi institucije vlastite moderne države kao okvir za provođenje modernizacijskih procesa u skladu s vlastitim interesima“ (Stančić, 2006:28). Stoga se u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda hrvatski jezik nameće kao glavni identifikator koji kroz opere, drame, novine i književna djela potiče jedinstvo i razvija nacionalnu svijest.

Pripadanjem određenom kolektivu i kulturnoj grupi pojedinci sebe definiraju kao „mi“ naspam kulturnoj grupi „njih“. Pritom Ravlić i Sekulić (2008:464) kažu „to smo što jesmo po tome po čemu nismo kao drugi“. Talijanski pisac Umberto Eco (2013:10) kaže „Imati neprijatelja važno je ne samo kako bismo definirali vlastiti identitet, nego i kako bismo iznašli prepreku prema kojoj ćemo odmjeriti vlastiti sustav vrijednosti, i sukobivši se s njom, dokazati vlastitu vrijednost“.

Ako bismo uzeli Billigovu teoriju (1995) kojom objektivne varijable oblikuju one subjektivne i psihološke koje za Billiga predstavljaju nacionalni identitet, tada moramo naglasiti koje su to za Hrvate važne objektivne varijable. Jezik se nameće kao prva identifikacijska varijabla jer se hrvatski jezik razvio iz staroslavenskog kojim Hrvati pričaju još od 9. stoljeća. Vjera je također snažno identifikacijsko sredstvo budući da su Hrvati bili „zadnja linija“ Katoličke Crkve u doba Crkvenog raskola 1054, a već preko granice Srbi i Crnogorci okrenuli su se pravoslavlju. Prostor na kojem se danas nalazi država Hrvatska je prostor gdje 14 stoljeća Hrvati prakticiraju svoju vjeru, kulturu, jezik, pismo gdje i nakon tri kraljevstva i jednog komunističkog sistema uspjevaju očuvati svoj identitet. Zemljopisna obilježja poput rijeka Save i Dunava, planine Velebit, Jadranskog mora, slavonskih ravnica česti su motivi književnog, glazbenog i ostalog umjetničkog stvaralaštva. Letica (2009:34) navodi kako je hrvatski povijesni identitet vezan uz snažni državotvorni mit gdje se nacionalni osjećaji vezuju za elemente kao što su zastava, grb, himna, jezik, kultura, mitovi i legende, za razliku od suvremenih država koje imaju pragmatične elemente: vojska, diplomacija, zakoni, porezni sustav i svijest o državljanstvu.

Nakon osamostaljenja sport, a osobito nogomet, pokazao se kao jedna objektivna varijabla koja može pridonijeti oblikovanju nacionalnog identiteta i prepoznavanju jedne nove države.

3. OBLIKOVANJE HRVATSKOG NACIONALNOG IDENTITETA KROZ POLITIKU I NOGOMET TIJEKOM 20. STOLJEĆA

Kada bismo tražili godinu i događaj tijekom 20. stoljeća, koji obilježava Hrvate i Hrvatsku kao naciju državu, onda je to svakako 1991. godina i stvaranje demokratske i suverene Republike Hrvatske nakon gotovo pola stoljeća socijalističkog režima . Kada bismo isti odgovor tražili za Hrvate kao grupu ljudi koja dijeli zajednički jezik, vjeru, kulturu, povijest i zajedničko porijeklo tada bismo morali istaknuti državne tvorevine i pripadajuće im režime kroz koje su Hrvati prolazili tijekom 20. stoljeća. Valja napomenuti i istaknuti da položaj Hrvata, u različitim oblicima vlasti, koju bilo da su imali ili im je bila nametnuta, nije bio uvijek povoljan i ravnopravan kao u nekom drugom skupu entiteta unutar te iste vlasti. „Hrvatski narod ostavio je u 20. stoljeću: dvije propale totalitarne ideologije (fašističku i komunističku), tri rata (dva svjetska i domovinski), dvije bankrotirane državotvorne ideje (austroougarsku i jugoslavensku), četvrt stoljeća života pod velikosrbijanskom diktaturom i krunom (1918. – 1941.), pola stoljeća života u komunizmu (1945. – 1990.) i deset godina života u stanju ni demokracije ni diktature“ (Letica, 2009:35). Ako bi iz cjelokupnog 20. stoljeća ipak morali istaknuti nešto što je obilježilo i definiralo Hrvate kao narod, onda je to zajednički život sa Srbima unutar takozvane prve, odnosno druge Jugoslavije u razdobljima 1918. - 1941. godine i 1945. - 1990. godine. Ideja o životu južnih Slavena unutar države ravnopravnih naroda ubrzo je postala mit, a srpska hegemonija i njihov centralizam, prožet željama stvaranja „Velike Srbije“ postao je realna politika unutar prve Jugoslavije. Padom Trećeg Reicha, a isto tako i Nezavisne Države Hrvatske kao marionetske tvorevine pod „lažnim“ protektoratom Njemaca i Talijana, nastaje druga Jugoslavija ovaj put uređena kao jednopartijska komunistička država na čelu s maršalom Josipom Brozom Titom. Partijska politika verbalnog delikta, kažnjavanja svakog oblika nacionalizma koji govori protiv partije, represivne mjere i prebacivanje

odgovornosti Hrvatima za zlodjela počinjena tijekom Drugog svjetskog rata stvorili su stanje potisnutih nacionalnih osjećaja. Titovom smrću i krizom komunističkog poretka 1980-ih etničke napetosti između Hrvata i Srba ponovno postaju aktualnost. Razdoblje s kraja osamdesetih i početka devedesetih obilježio je nacionalizam „nas“ i „njih“ koji se kao takav najviše mogao isticati u masama navijača na nogometnim stadionima. Političke prilike na području Hrvatske i Srbije oblikovale su nacionalnu svijest i identitet navijačke populacije te se navijači hrvatskih klubova Hajduka iz Splita i Dinama iz Zagreba kao i oni beogradskih Partizana i Crvene zvezde počinju javno vezivati za određene političke vođe i stranke. „Ono što je ostatak države mislio i potiskivao u sebi, na stadionima su izvikivali zagrebački Bad Blue Boysi, splitska Torcida, riječka Armada i ostali hrvatski navijači“ (Kalčić, 2012:9). Politička kriza osamdesetih u Jugoslaviji te izbijanje nacionalizma u svom patriotističkom i šovinističkom obliku, koje se najbolje moglo uočiti na utakmicama jugoslavenske nogometne lige, vodilo je Jugoslaviju i komunistički poredak prema raspadu. Paralelno s tim početkom devedesetih kao realna politička opcija počinje doba demokracija i višestranačja.

3.1. Hrvatska politička scena na početku 20. stoljeća i prvi počeci nogometa

Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. nastaje nova državna tvorevina Austro-Ugarska koja podrazumijeva dualnost i diobu vlasti dok vanjska politika, vojska i financije predstavljaju zajedničko pitanje. Hrvatske zemlje ovom nagodbom našle su se u nepovoljnom položaju jer su Hrvatska i Slavonija, te grad Rijeka kao luka izravno bili pod upravom ugarskog dijela monarhije, dok Istra i Dalmacija ulaze pod austrijski dio. Ovakav ustroj značajno je utjecao na smjer djelovanja političkih stranki u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. U Hrvatskoj i Slavoniji glavne stranke su Narodna stranka proizašla iz ideje o ilirizmu i ilirskom pokretu koja je bila protiv bečkog dvora te za uvjetno povezivanje s Mađarima, unionistička promađarski orijentirana stranka koja se zalaže za bezuvjetno ujedinjenje s Mađarskom te Hrvatska stranka prava predvođena karizmatikom i nacionalistom Antom Starčevićem koji se zalaže za samostalnu i neovisnu Hrvatsku. Prema prijelazu stoljeća, Starčevićovom smrću te nemogućnošću ostvarivanja samostalne Hrvatske, Stranka prava će sve više prihvaćati ideje o povezivanju južnih Slavena. U Dalmaciji stranačke borbe su jako slične, no umjesto s mađaronskom Unionističkom strankom, dalmatinska Narodna stranka i Stranka prava borbe vode s Autonomasima koji

su protalijanski orjentirani te se zalažu za udaljavanje Dalmacije od ostalih hrvatskih zemalja te za javnu uporabu talijanskog jezika. Valja naglasiti da 1882. nakon ustanka protiv turske vlasti nastaje Kraljevina Srbija priznata na Bečkom kongresu 1878. godine. Goldstein i Grčić (2008 :291) navode kako je priključenjem Vojne krajine Hrvatskoj 1881., broj Srba porastao na 26,3 % (uključujući Srijem, Boku i Budvu). Srbi postaju važan politički faktor što će kulminirati hrvatsko-srpskom koalicijom koja će se nametnuti kao vodeći politički savez u razdoblju 1906. - 1918. godine. U njoj su djelovale: Hrvatska pučka napredna stranka, Hrvatska stranka prava i Srpska samostalna stranka. Nakon njezina osnutka pridružio joj se i Samostalni klub na čelu s Franom Supilom koji zagovara politiku novog kursa čime želi postići približavanje Dalmacije i Istre ugarskom dijelu monarhije kako bi se hrvatske zemlje spojile u jednu cjelinu te sve imale zajednički konačni cilj, a to je ujedinjenje hrvatskih zemalja te ujedinjenje Južnih Slavena. Nakon Supilovog istupa iz stranke, vodstvo je prešlo u ruke Svetozaru Pribičeviću, hrvatskom političaru i publicistu srpske narodnosti koji vodi oportunističku politiku pritom stvarajući veze s Kraljevinom Srbijom. Od 1904. sve više jača Hrvatska pučka seljačka stranka predvođena braćom Stjepanom i Pavlom Radićem koja će s vremenom postati vodeća politička opcija, ali u jednoj drugoj državnoj tvorevini.

Prema službenim web stranicama današnjeg Hrvatskog nogometnog saveza (HNS) nogomet na hrvatskim prostorima datira iz 1873. godine kada je u Rijeci odigrana nogometna utakmica između zaposlenika Mađarskih državnih željeznica (MAV) i Riječkog tehničkog saveza (STF)⁹. Izvori navode kako su tu utakmicu igrali samo engleski radnici i inženjeri koji su kao stručni kadar radili za navedene tvrtke. Godine 1880. lokalni hrvatski mladići počeli su igrati nogomet u Županji. Budući da je bilo samo devet Engleza koji su došli u Hrvatsku nekoliko godina ranije kao stručnjaci za eksploataciju hrastovih šuma, pozvali su lokalne dječake da im se pridruže. Postoji prvi pisani zapis o tome kako su se lokalni mladići igrali pravi engleski nogomet, dok su im Englezi bili učitelji i suigrači. Nogometna lopta s kojom su se igrale utakmice 1880. godine i kasnije na području Županje sačuvana je i danas.

⁹ Preuzeto s:

<http://www.slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/21467/Default.aspx> s mreže skinuto 17.03.2015

Hrvatski klupski nogomet započinje osnivanjem zagrebačkih klubova PNIŠK¹⁰ i HAŠK¹¹ 1903. godine. Prva javna nogometna utakmica između ovih klubova odigrana je u Zagrebu 28. listopada 1906. godine završivši 1:1. Sljedeće godine 23. i 26. lipnja kombinirani sastav ovih dvaju klubova predstavlja hrvatsku reprezentaciju koja je odigrala dvije utakmice u Pragu protiv Slavije izgubivši pritom 15:0 odnosno 20:0. Utakmica ima veliki sportski, ali i nacionalni značaj jer je odigrana u vrijeme stalnih napetosti između Hrvata i Mađara unutar ugarskog dijela Austro-Ugarske. Godine 1906. osnovan je HŠK Concordia u Zagrebu, dok 1909. PNIŠK prestaje s djelovanjem te veliki broj njegovih igrača prelazi u Građanski (Prvi hrvatski građanski sportski klub) osnovan 1911. u Zagrebu. Grupa mladih intelektualaca iz Splita koja je bila na studiju u Pragu, 1911. vrativši se u Split osniva Hajduk. Povećavanje broja klubova iz godine u godinu zahtijevalo je osnivanje posebnog tijela „koje bi vodio brigu o domaćim natjecanjima i utakmicama sa stranim klubovima“ (Jajčević, 2010:62). Hrvatski športski savez osnovan je 1909. godine, ali zbog kompleksne političke situacije unutar monarhije i vlade promađarskog bana Pavla Raucha nije mogao početi sa djelovanjem. „Na osnivanje Hrvatskog športskog saveza energično reagira Austrijski športski savez, zabranjujući svojim klubovima da igraju s klubovima koji su članovi tek osnovanog Hrvatskog športskog saveza”¹². Tek sljedeće godine dolaskom Nikole Tomašića na bansko mjesto dolazi do odobrenja rada i pravila Hrvatskog športskog saveza. Nogometna sekcija Hrvatskog športskog društva osnovana je 13. lipnja 1911. te se ujedno i ta godina uzima kao godina osnutka današnje krovne nogometne organizacije u Hrvatskoj, Hrvatskog nogometnog saveza (HNS).

3.2 Hrvatska i nogomet u novom državnom uređenju između dva svjetska rata

Izbijanje Prvog svjetskog rata obilježilo je dotad najmasovniju mobilizaciju ljudstva, oružja i ostale tehnike te nije zaobišlo ni Hrvate. Ratovi nisu vođeni na hrvatskim prostorima „ali su brojni hrvatski vojnici bili u postrojbama austrougarske vojske na istočnom, srbijanskom i talijanskom bojištu, te posebno u mornarici“ (Goldstein i Grčić, 2008:315). Tijekom rata formirale su se dvije struje hrvatskih, slovenskih i srpskih političara koji su tražili određene promjene. Od Jugoslavenskog kluba zastupnika u

¹⁰ „Prvi nogometni i športski klub“

¹¹ „Hrvatski akademski športski klub“

¹² preuzeto s: <http://hns-cff.hr/hns/o-nama/povijest/> s mreže skinuto 18.03.2015

Carevinskom vijeću koji traže neovisnost zemalja Austro-Ugarske u kojima žive Hrvatsi, Slovenci i Srbi nastat će Narodno vijeće koje 29. listopada 1918. proglašava Državu Slovenaca, Hrvata i Srba na čelu sa slovenskim predsjednikom Antonom Korošecom te potpredsjednicima Hrvatom Antom Pavelićem¹³ i Srbinom Svetozarom Pribićevićem. Druga struja nastaje od političara i emigranata Slovenaca, Hrvata i Srba s područja Austro-Ugarske koji osnivaju Jugoslavenski odbor. Jugoslavenski odbor Krfskom deklaracijom 1917. dogovara sa srpskom vladom, na čelu s Nikolom Pašićem, ustroj buduće države koja bi bila „monarhija s ustavnim, parlamentarnim i demokratskim uređenjem i srpskom dinastijom Karađorđevića na čelu“ (Goldstein i Grčić, 2008:319). Jugoslavenski odbor također je tražio od srpske vlade zaštitu istočne jadranske obale koja su Londonskim ugovorom iz 1916. godine sile Antante obećale kao ratni plijen Italiji.

Država SHS se iz različitih motiva približila prema Kraljevini Srbiji. Činjenice da nema vlastitu vojnu silu, talijanske težnje za okupacijom istočnog Jadrana te nepriznavanje od ostalih država u svijetu nagnale su na približavanje te je 1. prosinca 1918. proglašeno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Ubrzo se misao o zajedničkom životu Južnih Slavena kao zajednici ravnopravnih naroda pokazala kao mit. Hrvati su ovakvo državno uređenje smatrali spasom Hrvatske, dok je Srbija kao dio pobjedničke strane ovo shvatila kao svoje teritorijalno proširenje. Ulaskom u novu državu Hrvati su izašli iz srednjoeuropskog kulturno-civilizacijskog kruga te ušli u istočni, balkanski kulturno-civilizacijski krug „obilježen pravoslavljem i islamom koji su u Europu donijeli Turci“ (Klemenčić, 2009:107). Bečki i peštanski centralizam ubrzo je zamjenjen onim beogradskim, dok je mađarska hegemonija zamjenjena srpskom. Jugoslavenski unitarizam ubrzo postaje sredstvo nametnute nacionalne identifikacije i nacionalne svijesti, pod kojim se krije ideja stvaranje „Velike Srbije“.

Nakon Prvog svjetskog rata koji je zaustavio razvoj nogometa na ovim prostorima, hrvatski klubovi našli su se pred novim zadatkom stvaranja tijela koje će organizirati natjecanja i uključiti se u europsku i svjetsku krovnu organizaciju. Predstavnici najvećih hrvatskih nogometnih klubova (Građanski, HAŠK, Hajduk i Concordia) zahtjevali su službeno osnivanje Hrvatskog nogometnog saveza, kao prirodnog sljednika već vrlo aktivne nogometne sekcije HŠS. U tu svrhu sastala se Skupština hrvatskih nogometnih

¹³ Velike zablude znaju nastati kada se govori o imenu Ante Pavelić jer je i Prvi i Drugi svjetski rat za Hrvate obilježio po jedan Ante Pavelić. Kako bi se izbjegle zabune, uz ime Pavelića koji je djelovao tijekom Prvog svjetskog rata te bio proglašen potpredsjednikom Države SHS često stoje epiteti „stariji“ ili „zubar“.

klubova u kavani Medulić 14. travnja 1919. godine. Kada je već gotovo sve bilo dogovoreno došlo je do prekretnice tijekom stanke na sjednici i umjesto da se osnuje Hrvatski nogometni savez, osnovan je Jugoslavenski nogometni savez (JNS). Savez je imao sjedište u Zagrebu, a za prvog predsjednika izabran je Hinko Würth, jedan od osnivača HAŠK-a. JNS je privremenim članom FIFA-e postao 1921. godine, a stalnim članom 1923. godine od kada se i organizira prvenstvo. *Nogometni leksikon* iz 2004. navodi reprezentaciju Jugoslavije kao sudionicu Olimpijskog turnira u Antwerpenu (Belgija) 1920. godine gdje je jugoslavenski sastav eliminiran od Čehoslovačke sa 7:0. Također, navodi se da je u toj reprezentaciji nastupilo 9 Hrvata igrača HAŠKA-a, Concordije i Građanskog. Od 1923. igraju se prvenstva Kraljevine SHS. Prva četiri prvenstva igraju se po kup-sistemu, dok se prvenstva 1927. i 1928. igraju kombinacijom kup i liga-sistema. Tek od 1929. prvenstvo se igra po liga-sistemu. U razdoblju između 1923. i 1940. odigrano je ukupno 17 prvenstava od kojih su 10 osvajali hrvatski klubovi (5 Građanski, 2 Hajduk, 2 Concordia, 1 HAŠK).

Vidovdanskim ustavom 28. lipnja 1921. godine dogodilo se službeno ono čega su se Hrvati najviše pribojavali. „Ustav je ozakonio monarhijski oblik vladavine i ograničeni parlamentarizam, te promaknuo načela unitarizma i državnog centralizma“ (Goldstein, 2008:58). Prema ustavu zakonodavna vlast bila je u rukama kralja i Narodne skupštine. Kralju je dana ovlast da raspisuje izbore, saziva Narodnu skupštinu (redovne i izvanredne sjednice) te da je zaključuje i raspušta. Kralj ima i zakonodavne ovlasti i to tako da preko Vlade upućuje skupštini svoje zakonske prijedloge, ujedno je vrhovni poglavar vojske i glavna ličnost za zastupanje zemlje u inozemstvu. Ustavnim je odredbama ukinut i Hrvatski sabor nakon više od 100 godina. Ustav je kao takav „generirao političku i društvenu nestabilnost“ (Goldstein, 2008:60) stoga i ne čudi da nijedno tijelo izabrano do 1929. nije dočekalo kraj četverogodišnjeg mandata. Val političkog, radničkog i studentskog nezadovoljstva rješavan je represijskim mjerama, a zabranjena je i Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) pod optužbom za stvaranje buna i štrajkova, ali i zbog mogućih „revolucionarnih previranja poput onih u Rusiji“ (Goldstein, 2008:62). Kao vodeći političar u Hrvatskoj nameće se Stjepan Radić koji sa svojom Hrvatskom republikanskom seljačkom Strankom (HRSP) traži reviziju Vidovdanskog ustava i konfederaciju kao novo uređenje države. Ipak dolazi do obrata u politici HRSP-a te od opozicije postaju koalicija s vladajućim radikalima, a sam Radić postaje ministar obrazovanja u razdoblju 1925. - 1927. godine. Još veći obrat dogodio se kada Radić istupa

iz Vlade te osniva Seljačko-demokratsku koaliciju sa Svetozarom Pribićevićem, vođom Samostalne demokratske stranke, koja predstavlja većinu Srba Prečana¹⁴ u Hrvatskoj. Atentat na Radića u lipnju 1928. godine u Narodnoj skupštini definitivno je označio kraj parlamentarizma i mogućnosti preustroja države u konfederaciju. Atentat je izazvao antivladine demonstracije, a Goldstein (2008:87) govori o najmanje pet poginulih i većem broju ranjenih. Stanje u državi nije se popravljalo do kraja godine, nemiri su bili sve veći, stoga je 6. siječnja 1929. kralj Aleksandar „objavio manifest kojim je suspendirao ustav, Narodna skupština bila je raspuštena, a sve stranke s nacionalnim, vjerskim ili religijskim obilježjem bile su zabranjene“ (Goldstein, 2008:102). Kralj je uveo diktaturu koja je prema datumu stupanja na snagu nazvana Šestosiječanjska, a država mijenja ime u Kraljevina Jugoslavija. Mnogi političari su internirani u neka manja mjesta, a dosta je njih zbog progona i uhićenja pobjeglo u inozemstvo te počinju svoje djelovanja diljem Europe i svijeta.

Šestosiječanjskom diktaturom pridjev „hrvatski“ bio je zabranjen te se on gubi kao predznak mnogih hrvatskih nogometnih klubova i zamjenjuje pridjevom „jugoslavenski“. Godine 1930. organizirano je i prvo nogometno Svjetsko prvenstvo u Urugvaju, a svoje mjesto među sudionicima našla je reprezentacija Jugoslavije. Kako je diktatorski režim udario na sve sfere političkog, javnog i kulturnog života tako nije zaobišao ni onaj sportski. Srpski centralistički udar na nogomet omogućio je premještanje sjedišta Jugoslavenskog nogometnog saveza iz Zagreba u Beograd u tijeku priprema jugoslavenske nogometne reprezentacije za Svjetsko prvenstvo. Pritom je savez još i preimenovan u Fudbalski savez Jugoslavije. „Nezadovoljni odlukom o preseljenju, sedmorica hrvatskih nogometaša odbila su sudjelovati u reprezentaciji“ (Kramer i Klemenčić, 2004). Time hrvatski igrači jasno iskazuju svoja mišljenja o centralističkom ustroju i jugoslavenskom unitarizmu koji negiraju hrvatstvo te isticanje hrvatskih simbola i obilježja. Jugoslavenska reprezentacija nije se uspjela kvalificirati na prvenstva 1934. u Italiji te 1938. u Francuskoj.

Ubrzo nakon šestosiječanjske diktature vođa pravaša Ante Pavelić (mlađi) napustio je Jugoslaviju. U Sofiji se susreće s Ivanom Vančom Mihajlovim vođom VMRO-a¹⁵ te dogovaraju suradnju Hrvata i Makedonaca za rušenje Jugoslavije i stvaranje neovisnih država Hrvatske i Makedonije. Zbog toga jugoslavenski sud Pavelića osuđuje na

¹⁴ *Prečani*, "(od) preko", je naziv za Srbe koji žive izvan Srbije i Crne Gore, tj. u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Bili su značajan politički čimbenik u doba Austrougarske i Prve Jugoslavije.

¹⁵ VMRO - revolucionarna oslobodilačka organizacija u makedonskim i trakijskim oblastima Otomanskog carstva.

smrt, a on zaštitu pronalazi u Italiji. Tamo u uskoj suradnji s fašističkom ideologijom započinje Ustaški pokret u kojem okuplja hrvatske nacionaliste i političke imigrante. Godine 1934. ustaše u suradnji s makedonskim nacionalistima vrše atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu, tijekom njegova službenog posjeta Francuskoj. Smrću kralja Aleksandra aktualizira se pojam „hrvatskog pitanja“, a Hrvatska seljačka stranka na čelu s Vlatkom Mačekom postaje vodeća opozicijska stranka režimskim vladama Bogoljuba Jevtića i Milana Stojadinovića u razdoblju 1934. - 1939. godine. Dolaskom Dragiše Cvetkovića na mjesto predsjednika jugoslavenske vlade nastaje 26. kolovoza 1939. sporazum Cvetković-Maček kojim Hrvatska postaje autonomna banovina. Banom postaje Ivan Šubašić, a Maček postaje potpredsjednik jugoslavenske vlade.

Povratkom hrvatske državnosti, ponovno je ustrojen i Hrvatski nogometni savez. „Hrvatski nogometni savez konačno je utemeljen 6. kolovoza 1939.godine. Ovaj savez djelovao je potpuno samostalno i poduzimao je niz obveza u promicanju hrvatskog nogometa. Dr. Ivo Kraljević izabran je za prvog predsjednika“ (<http://hns-cff.hr/hns/onama/povijest/>).

U sezoni 1939./1940. odigrana je Hrvatsko-slovenska nogometna liga u kojoj je sudjelovalo sedam hrvatskih klubova: Hajduk, Concordia, Slavija Varaždin, Slavija Osijek, HAŠK, Građanski i Split. Slovenija je imala jednog predstavnika (Ljubljana), a zanimljivo je da su u natjecanju sudjelovali sarajevski SAŠK i subotička Bačka iako ovi gradovi teritorijalno nisu pripadali Banovini Hrvatskoj. Pobjednik Hrvatsko-slovenske lige postao je Građanski. Istodobno Jugoslavenski nogometni savez organizira ligu bez hrvatskih i slovenskih klubova, a sukladno tome i jugoslavensku reprezentaciju sastavljenu samo od srpskih igrača. Ipak nakon odigranog prvenstva, tri prvoplasirana kluba iz Hrvatsko-slovenske lige Građanski, HAŠK i Hajduk zajedno sa tri prvoplasirana kluba iz srpske lige BSK, Jugoslavija i Slavija odigravaju završnicu državnog prvenstva, a prvak postaje zagrebački Građanski. Iduće godine slovenski klubovi istupaju iz lige, ali svejedno se prvenstvo nastavlja s deset klubova. Prvakom na razini Banovine postaje Hajduk koji je zajedno sa Građanskim i Concordiom trebao odigrati završno prvenstvo Jugoslavije koje zbog dolaska Drugog svjetskog rata na ove prostore nikad nije odigrano. Također, osamostaljenje nogometnog saveza potaklo je i okupljanje reprezentacije. Hrvatska nogometna reprezentacija u vrijeme Banovine Hrvatske odigrava četiri prijateljske utakmice. Hrvatska je odigrala prvu utakmicu pod svojom zastavom i uz svoju himnu 2. travnja 1940. Pred desetak tisuća gledatelja u Zagrebu, Hrvati su nadigrali Švicarsku s 4:0,

a zanimljivo je da su svi igrači koji su nastupili, kao i trener bili članovi Građanskog. Hrvatska je u Bernu u ponovnom ogledu također pobjedila 1:0, a do kraja godine kroz dva ogleda protiv Mađarske, prvim u Budimpešti i drugim u Zagrebu, upisala poraz 1:0 odnosno remi 1:1.

3.3. Nezavisna Država Hrvatska i službeno priznanje FIFA-e

U razdoblju do početka 1941.godine Njemačka je u Sile Osovine pridobila Rumunjsku, Bugarsku i Mađarsku, a kada se tome pridoda i talijanska okupacija Albanije može se zaključiti kako je Jugoslavija bila u potpunom osovinskom okruženju. Hitlerov pritisak da i Jugoslavija pristupi Silama Osovine urodio je plodom te je 25. ožujka 1941. u Beču potpisan Protokol o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Takvom odlukom nastaju demonstracije diljem Jugoslavije pod parolama „bolje grob nego rob“ i „bolje rat nego pakt“ (Goldstein, 2008:206). Grupa probritanskih orjentiranih oficira izvršila je puč 27. ožujka te zbacuje vladu koja je potpisala Protokol. Hitler ovakvo ponašanje shvaća kao osobnu uvredu te pokreće ofenzivu na Jugoslaviju. U historijografiji čest je naziv ove ofenzive *Travanjski rat*, a trajao je od 6. travnja do kapitulacije Jugoslavije 17.travnja. Ulaskom njemačke vojske u Zagreb 10. travnja Slavko Kvaternik na radiju proglašava Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) *de jure* nezavisnu, suverenu i legitimnu a zaprava je *de facto* predstavljala marionetsku državnu tvorevinu pod izravnim njemačko-talijanskim protektoratom, s vrlo ograničenim samoupravljanjem i vođenjem. Također je NDH bila idealan izvor sirovina, namirnica i ostalih resursa za ratne potrebe Njemaca i Talijana. Prema njemačkom-talijanskom kultu nacije, države i vođe funkciju prvog čovjeka u NDH preuzeo je ustaški vođa Ante Pavelić kao Poglavnik, vrativši se u zemlju.

Ako se nešto može istaknuti važno za nogomet tijekom razdoblja NDH onda je to nogometno međunarodno priznanje krovne svjetske nogometne organizacije. Hrvatski nogometni savez 17. srpnja 1941. godine dobio je pismenu obavijest o primanju u članstvo FIFA-e. Reprezentacija NDH odigrala je 15 punopravnih i danas statističkih brojivih utakmica u Zagrebu, Bernu, Budimpešti, Stuttgartu, Genovi, Bratislavi i Bukureštu. Hrvatska je čak sedam puta igrala protiv Slovačke, tri puta protiv Njemačke te po jednom protiv Rumunjske, Italije, Bugarske, Švicarske i Mađarske. Kada se razmotre ovi protivnici jasno se vidi da je reprezentacija NDH igrala uglavnom protiv zemlja u kojima su također

na vlasti bili totalitaristički režimi ili koje su bile izravno pod pokroviteljstvom i upravom Sila Osovine. Iznimka je jedino Švicarska koja je tijekom Drugog svjetskog rata sačuvala neutralnost. Tijekom NDH odigrana su četiri nogometna prvenstva. Građanski je postao prvak 1941. i 1943., Concordia 1942., a HAŠK 1944. godine.

Rasna i antisemitska politika usmjerena protiv Srba, Roma, Židova, ali i političkih neistomišljenika nije zaobišla ni nogometaše koje su igrali pod zastavom NDH i uzdignute ruke pred utakmicu pozdravljali svoje profašističke vođe. Tako je poslije utakmice 15. lipnja 1941. protiv Njemačke u Beču uhićen Svetozar Đanić pod optužbom za suradnju s komunistima i nakon tri dana osuđen na streljanje. Po uzoru na Njemačku, ali i s njezinim naputcima i NDH otvara koncentracijske logore gdje se šalju svi koji nisu etnički čisti Hrvati kao i politički protivnici Pavelićeva režima. Jedan od najvećih logora, onaj u Jasenovcu tako je postao simbolom krvave totalitarno-marionetske diktature Ante Pavelića, ali je također postao i mitom te sredstvom manipulacije i lažnim predstavljanjem broja žrtava. Narodno oslobodilačka vojska pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) ušla je 8. svibnja 1945. u Zagreb.

3.4. Hrvatska u doba komunizma, nogomet i nacionalizam 1980-ih

Kao pobjednička strana, partizani, na čelu s KPJ, bez ikakvog legitimeta stali su na čelo novonastale jugoslavenske države. Ustrojena je federativna državna tvorevina sa šest republika: Hrvatska (današnje granice), Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Slovenija i dvije autonomne pokrajne Kosovo i Vojvodina. Državni ustroj i politika vođeni su po uzoru na SSSR-a kao jednopartijski komunistički sustav s neupitnim autoritetom vođe maršala Josipa Broza Tita. Javnim proslavama njegova rođendana, imenovanjem trgova i ulica njegovim imenom pa i gradova (Titograd, Titova Korenica), populističkom politikom naizgled u ime naroda razvija se kult ličnosti, neprikoslovene osobe obožavane od većine stanovništva. Naizgled federativna, Republika Hrvatska ima usko područje samostalnog djelovanja, a centralizacija iz Beograda je i više nego očita. Nova vlast sport je vidjela kao važnu komponentu u izgradnji nove hrvatske države, a da bi se dijelom to i ostvarilo trebalo je potpuno raskinuti sa starim sustavom. Stoga ministar narodnog zdravlja na prijedlog Zemaljskog fiskulturnog odbora Hrvatske objavljuje:

„Rješavam da se raspuste uprave svih športskih saveza, potsaveza, župa, klubova i ostalih fiskulturnih udruženja na području federalne Hrvatske, a koje su djelovale za vrijeme okupacije t.j. od 10. travnja 1941. do oslobođenja. Sva pokretna i nepokretne imovina športskih foruma i klubova raspuštenih uprava povjerava se do daljnje odredbe na čuvanje i raspolaganje Zemaljskom fiskulturnom odboru Hrvatske“ (Kalčić, 2012:15).

Ovom odlukom klubovi HAŠK, Građanski i Concordija prestaju s radom, a „u Zagrebu su vlasti počele osnivati nova fiskulturna društva na bazi sindikalnih struktura“ (Kalčić, 2012:15). Tako nastaju Mladost (srednjoškolci), Akademikar (studenti), Lokomotiva (željezničari), Slavija (sindikatski zdravstveni i socijalni skrbi), Tekstilac, Metalac, itd. Ukidanjem tri najveća zagrebačka kluba mnogi igrači nemaju klub te se okupljaju oko jednog od najboljih igrača predratnog razdoblja, Ice Hitreca. Okupljeni kao Fiskulturno društvo komunalnih poduzeća 9. lipnja 1945. osnivaju Dinamo. Iako nije bilo dozvoljeno ponovno ime Građanski, Dinamo je značajan dio identiteta preuzeo od Građanskog u vidu navijačke baze i klupskih boja. Splitski klub Hajduk nije zahvatila promjena imena jer je smatrano da ovaj klub ima ratne zasluge u promicanju antifašizma i odupiranju okupatoru.

Godine 1945. osnivaju se republički Fiskulturni odbori, a od 1948. godine nastaju republički i pokrajinski nogometni savezi koji su udruženi u Nogometni savez Jugoslavije koji opet počinje s radom. Od sezone 1946./1947. počinje Jugoslavensko nogometno prvenstvo koje će kroz svojih 45 sezona formirati „veliku četvorku“, dva beogradska kluba Partizan i Crvena zvezda, zagrebački Dinamo i splitski Hajduk. Bellamy (2003:117) opisuje na koji su način ovi klubovi stvarali svoj identitet i položaj unutar Jugoslavije. Tako je FK Partizan bio poznat kao klub izravno sponzoriran i vođen vojnim licima Jugoslavenske narodne armije (JNA) te su često nakon odsluženja obaveznog vojnog roka igrači znali ostajati igrati za ovaj klub. S druge strane nastaje FK Crvena zvezda „klub osnovan od strane Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije“ (Kalčić, 2012:11). „Klub je bio vezan također za JNA, ali ipak snažnije vezan za Republiku Srbiju te je bio klub srpskih nacionalista“ (Bellamy, 2003:117). NK Hajduk zbog antifašističkog djelovanja tijekom Drugog svjetskog rata i grad Split kao snažna utvrda JNA i Titovih partizana u Drugom svjetskom ratu, imali su upravo veliku podršku maršala Tita. NK Dinamo ostao je tako klub unutar ove četvorke van utjecaja JNA i partije Jugoslavije, ali s dozom partijskog vođenja Socijalističke Republike Hrvatske. Od 45 sezona prvenstava Jugoslavije klubovi velike četvorke osvojili su ukupno četrdeset prvenstava pritom prepustivši dva puta naslov novosadskoj FK Vojvodini i FK Sarajevu, a jednom je prvak postao i sarajevski FK

Željezničar. Iz ovog razdoblja Crvena zvezda ima 19 titula, Partizan 10, Hajduk 7 dok Dinamo ima 4 osvojena prvenstva. Paralelno s prvenstvom igrao se i Kup maršala Tita gdje „velika četvorka“ također dominira, ali manje nego u prvenstvu pa su tako kupove još osvajali mostarski Velež, Rijeka, OFK Beograd, skopski Vardar i Borac iz Banja Luke.

Nogometna reprezentacija Jugoslavije okupljala je najbolje igrače iz svih šest republika i dvije autonomne pokrajne i kao takva nastupa na Svjetskim prvenstvima 1950., 1954., 1958., 1962., 1974., 1982. i 1990. Najveći uspjesi ipak su izostali na svjetskim prvenstvima, ali zato na Europskom prvenstvu 1960. i 1968. godine Jugoslavija odnosi srebrno odličje. Zlato 1960., srebra 1948., 1952. i 1956. te bronca 1984. godine odličja su koja jugoslavenska nogometna reprezentacija donosi s Olimpijskih igara. Zanimljivost je svakako prijateljska nogometna utakmica iz 1956. godine između Socijalističke Republike Hrvatske i Indonezije, a odigrana uz dozvolu Nogometnog saveza Jugoslavije. Ova utakmica odigrana je u sklopu turneje indonezijske reprezentacije po Europi kao dio priprema za nadolzeći Olimpijski turnir u Melbourneu. Hrvatski sastav pobijedio je rezultatom 5:2, a ova utakmica ulazi na popis službenih utakmica koje priznaje FIFA.

3.4.1 Nogomet i etnički sukobi 1880-ih, iz komunizma prema demokraciji 1990. godine

Josip Broz Tito umro je 4. svibnja 1980.. Nakon njegove smrti počinje razdoblje nestabilnih osamdesetih kada opet do izražaja dolaze dotad potisnuti nacionalni osjećaji i etničke napetosti. Još tijekom sedamdesetih bitno nam je istaknuti dva događaja za lakše razumijevanje daljnjih zbivanja. Prvi je svakako „hrvatsko proljeće“ 1970. -1971. godine, „obilježeno legitimiranjem hrvatskog nacionalnog identiteta i traženjima koja iz njega proizlaze“¹⁶. Hrvatska politička elita i veliki dio hrvatskih građana koji im se pridružio istupili su protiv beogradske centralizacije, zakidanja Hrvatske ponajviše u ekonomskom smislu te zahtjevaju preuređenje države u konfederaciju. Valom represivnih mjera pa čak i intervencijom JNA ugušeno je „hrvatsko proljeće“, a događajem koji je poznat kao Sjeća Hrvatske u Karađorđevu 1971. Tito je smjenio glavne političke aktore hrvatskog proljeća. Godine 1974. donesen je novi ustav koji je „afirmirao državnost republika i pokrajina čime je uveo neku vrstu federalno-konfederalnog tipa“ (Goldstein, 2008:567). Na razini države su tako ostala pitanja vanjske politike, obrane i jedinstvenog društvenog sustava. Ustav je jasno definirao samoupravljanje republika, ali i dviju autonomnih pokrajina što će Titovom smrću Srbija nastojati promijeniti. Upravo njegovom smrću socijalistički poredak

¹⁶ Preuzeto sa: <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516> skinuto s mreže 24.03.2015

u zemlji slabi, a rasplamsava se nacionalizam te nakon godina potiskivanja nacionalni osjećaji ponovo jačaju. „U Srbiji je vladalo latentno nezadovoljstvo ustavnim rješenjima iz 1974. godine“ (Goldstein, 2008:616) prvenstveno radi, kako su Srbi smatrali, prevelikih ovlasti autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova. Također, tijekom 1880-ih u Srbiji razvija se kult prikazivanja Srbije kao žrtve te “ jedna velika mistifikacija, kult žrtvovanja i opsjednutost prošlošću“ (Goldstein, 2008:496). Tako u rujnu 1986. godine beogradski dnevnik Večernje novosti donosi Memorandum koji je napisalo 16 članova Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). U Memorandumu SANU jasno se iznosi velikosrpski program koji govori o ugroženosti Srba te o genocidu nad njima, njihovom asimilacijom i eksploatacijom. Upozorava na štetnost ustava iz 1974. za Srbe i što je jako važno tvrdi da granice nisu u skladu s etničkim sastavom. Godine 1987. na srpskoj političkoj sceni sve veću popularnost dobiva Slobodan Milošević koji do kraja godine dolazi na čelo Saveza komunista Jugoslavije (bivši KPJ). Ubrzo se riješio svojih protivnika u autonomnim pokrajinama te je također pridobio Crnu Goru. Velikosrpska politika stvaranja Velike Srbije pod krinkom „očuvanja Jugoslavije“ postaje sve očitija kada se u srpnju 1988. počinje s *mitinzima istine* na kojima se jasno propagira sve navedeno u Memorandum SANU-a. U srpnju 1989. počinju *mitinzi istine* i na hrvatskom području u selu Kosovo kod Knina. Manipulacijom Srba na hrvatskom području Milošević nastoji rušiti državnopravni poredak u Hrvatskoj, a glavni argument je „stvaranje uvjetnog straha od ustaške države“. Ističe se da su u Hrvatskoj „sve i svuda same *ustaše*, pa se zato srpski narod mora organizirati i samozaštiti“ (Degoricija, 2009:33).

Paralelno s događajima u Srbije za Hrvate također u prvi plan izbija jedna nova politička ličnost. Sredinom osamdesetih je Savez komunista u Hrvatskoj „gubio legitimitet da se postavi kao vrhovni arbitar“ (Goldstein, 2009:632) te je svojom mlakom politikom prema velikosrpskom programu značajno pridonio ideji stvaranja drugih opcija. Stoga se javljaju inicijative za stvaranje opozicijskih stranaka te prelazak u višestranačje. U lipnju 1989. u prostorijama NK Borac u Zagrebu održana je osnivačka skupina Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) te je za predsjednika izabran Franjo Tuđman. Karijera Franje Tuđmana usko je bila vezana za komunistički režim, JNA, ali i za historiografiju. Tuđman je za vrijeme Drugog svjetskog rata sudjelovao u Narodnooslobodilačkoj borbi na strani partizana. Nakon rata, njegov je život vezan za Beograd gdje u JNA u 38. godini dobija čin generala, a 1961. godine vraća se u Zagreb gdje postaje direktor Instituta za historiju radničkog pokreta. Zbog tekstova o Banovini Hrvatskoj (1939.-1941.) i kritikama

Drugog svjetskog rata izbačen je iz Saveza komunista, smijenjen s položaja direktora Instituta, zabranjeno mu je predavanje na Sveučilištu te je prisilno umirovljen sa samo 45 godina. Osnivanjem HDZ-a Tuđman postaje vodeća politička osoba u Hrvatskoj na čelu stranke koja prije svega inzistira na nacionalnom pitanju.

Navijački pokret značajno se počinje razvijati 1880-ih godina da bi najviše došao do izražaja raspadom SFRJ. Političke i etničke napetosti, koje su se manifestirale kroz Miloševićevu politiku i odbijanje te iste politike od slovenskih i hrvatskih političara, lako su se prenosile na masovna okupljanja navijača na utakmicama jugoslavenske nogometne lige. Zbog multinacionalnog karaktera Jugoslavije dolazi do značajnog antagonizma i animoziteta prvenstveno između srpskih navijača beogradskih klubova Partizana i Crvene zvezde s jedne strane i hrvatskih Hajdukovih i Dinamovih navijača s druge strane. Stadioni postaju mjesta nacionalnih sukoba, a navijači „veliki promicatelj, ali i veliki korisnik etnifikacije politike“ (Vrcan, 2003:99). Navijački sukobi s tadašnjom *milicijom* postaju dijelom rituali i borbe protiv autoriteta jer se na „jugoslavensku *miliciju* gleda kao na srpsku ili nehrvatsku“ (Kelčić, 2012:23).

Kalčić (2012) opisuje sukobe između pripadnika zagrebačkih BBB-a, splitske Torcide te beogradskih Grobara i Delija, te smatra da se prvi veći sukob dogodio u kolovozu 1988. na utakmici Partizana i Dinama u Beogradu. Tako se na utakmicama kroz pjesme i skandiranja često mogao čuti govor mržnje upućen suprotnom etničkom entitetu, ali zanimljivo je da se skandira i političkim osobama. Na utakmicama koje su odigrane 5. ožujka 1989. između Dinama i Čelika iz Zenice te Hajduka i Vojvodine mogu se čuti skandiranja protiv Miloševića, a također pozitivna skandiranja upućena hrvatskom političaru Stipi Šuvaru koji često kritizira Miloševićevu politiku. Također skandira se i Azemu Vllasiju, političkom lideru autonomne pokrajine Kosovo uhićenom po izravnom Miloševićevom naređenju. Do kraja 1980-ih nizali su se incidenti na nogometnim utakmicama, a s početkom 1990-ih oni više nisu bili samo na nogometnim utakmicama. Početkom 1990-ih u mjestima tzv. Srpske autonomne oblasti (SAO) Krajine, koja se nalazila unutar granica Hrvatske, počinju barikade prometnica, naoružavanje stanovništva srpske nacionalnosti pa čak i oružani incidenti. Takvi incidenti popraćeni srpskim mitingaštvom, velikosrpskom propagandom te iz Beograda izravnom manipulacijama srpskog stanovništva na području Hrvatske vodit će Hrvate u otvoren oružani sukob protiv srpske paradržave uspostavljene na području Srpske autonomne oblasti, a potpomognute JNA i Republikom Srbijom. Tako su političke prilike na području Jugoslavije 1980-ih

značajno utjecale na razvoj nacionalizma i oblikovanje nacionalnog identiteta Hrvata. Nacionalni osjećaji razvijeni zbog etničkih napetosti u Jugoslaviji lako su se prenosili na nogometne terene koji su predstavljali „generatore“ jedinstva i nacionalnog identiteta. Početkom 1990-ih za Hrvate kao naciju počinje novo razdoblje, razdoblje borbe za samostalnost i suverenost.

4. METODOLOGIJA I IZVORI

Sport i nacionalni identitet višestruko su povezani i kao takvi postaju predmet istraživanja diljem svijeta. U slučaju Hrvatske kao nove države nacije, nastale dezintegracijom SFR Jugoslavije, nogomet kao globalno najrašireniji sport istakao se kao faktor koji promovira državu u svijetu, ali i generira nacionalne osjećaje njezinih pripadnika. Temeljem navedenog u prva tri poglavlja, glavna hipoteza ovog rada glasi: predsjednik Franjo Tuđman svojom je autokratskom i autoritarnom vladom bitno utjecao na prilike u hrvatskom reprezentativnom i klupskom nogometu nastojeći putem nogometa osigurati prepoznatljivost Hrvatske u Europi i svijetu. Također, možemo pretpostaviti kako je državni vrh na čelu s predsjednikom Tuđmanom koristio sport, a pogotovo nogomet, kao sredstvo identifikacije Hrvata kao nacije nastojeći time osigurati političku legitimnost.

U svrhu prikupljanja podataka i provjeru hipoteze provedeno je kvalitativno istraživanje metodom analize sadržaja i analize diskursa. U istraživanju su korišteni podaci iz relevantne literature (knjige, znanstveni i stručni radovi, pregledni članci) i sekundarnih izvora: novina, časopisa, web arhive, dokumentarnih i informativnih emisija. Kroz analizu sadržaja i diskursa medija, ali i diskursa glavnog aktera ovog rada Franje Tuđmana, nastojat će se potkrijepiti svi navedeni pojmovi iz drugog poglavlja. Kroz izjave Predsjednika i kroz sam njegov politički i sportski angažman nastojat će se prikazati indikatore nacionalizma u oblicima patriotističkog i šovinističkog, etničkog i građanskog te nacionalizma „nas“ i „njih“. Diskurs koji je „obojen“ primordijalizmom ili modernizmom, izmišljanje tradicije kao i elementi koji oblikuju nacionalni identitet također će biti naznačeni u analizi sadržaja i diskursa. „ Primordijalisti nacionalne sportove, uspjehe,

talente dovode u vezu sa pojmovima kao što su krv, tlo, jezik, dok ih modernisti koriste da bi dali legitimitet nekoj naciji-državi“ (Bartoluci, 2013:97).

Analizom sadržaja i diskursa te etiketiranjem navedenih pojmova nastojat će se ostvariti cilj ovog rada, a to je razumijevanje uloge prvog hrvatskog predsjednika u međusobnom odnosu nogometa, nacionalnog identiteta i politike. Jedan od načina manifestacije nacionalnog identiteta kroz sport je da „sportski uspjesi ujedinjuju pripadnike nacije i sprečavaju potencijalne društvene podjele koje prijete njenom jedinstvu (Bartoluci, 2013:97). Temeljni dio rada obuhvaća dva poglavlja, u prvom poglavlju govorit će se o predsjedniku Tuđmanu u kontekstu vezanom za nacionalnu nogometnu reprezentaciju dok je drugo poglavlje vezano za nogometni klub Croatia i navijačku skupinu Bad Blue Boys. Kroz kronološko opisivanje događaja te analizu sadržaja i diskursa prikazat će se stanje u kojem Franjo Tuđman na početku 1990-ih uživa veliku popularnost, kako u hrvatskom društvu tako i navijačkoj populaciji. Daljnjom analizom nastojat će se uvidjeti kojim tijekom i s kojim ciljem se razvijao predsjednikov angažman i utjecaj u hrvatskom reprezentativnom i klupskom nogometu.

5. TUĐMAN I NOGOMETNA REPREZENTACIJA KAO SREDSTVO DIPLOMACIJE

Godine 1989. počinje osnivanje alternativnih stranačkih opcija u Hrvatskoj. Kao najistaknutije opcije nameću se Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) čija osnivačka skupština za predsjednika bira upravo Franju Tuđmana. Razlika između ove dvije stranke očitovala se već u samim programskim osnovama gdje HSLŠ smatra da se „nacionalno pitanje u Jugoslaviji može riješiti samo federalizmom utemeljenim na konsenzusu s pravom naroda na samoodređenje do odcjepljenja (Goldstein, 2008:503). HDZ u svojim počecima inzistira prije svega na rješavanju nacionalnog pitanja, ali ne spominje odcjepljenje, već očuvanje SFRJ koja se može „ održati samo ako osigurava slobodu i suverena prava svakog pojedinog naroda“ (Goldstein, 2008:504). Politika HDZ-a često se koristi primordijalističkim tezama o višestoljetnoj tradiciji hrvatskog naroda, isticanjem povijesnih ličnosti poput Starčevića i Radića te retorikom o nacionalnim osjećajima, povijesti, kulturi, baštini. Značajnu ulogu u izgradnji i promociji stranke odigrala je politička emigracija, sklona desnim opcijama, koja financiranjem omogućuje jačanje stranke i odvijanje predizborne kampanje.

Miloševićeva politika kojom je nastojao centralizirati čitavu Jugoslaviju te gotovo nikakva reakcija hrvatskih komunista u medijima, nazvana „hrvatska šutnja“, dovele su do pojave višestranačja i raspisivanja prvih demokratskih izbora. Franjo Tuđman znao je iskoristiti takvu situaciju gdje je biračkom tijelu trebao vođa koji će braniti hrvatski suverenitet i državnost te čuvati Hrvate od Miloševićeve politike „očuvanja SFRJ“ koja nije bila ništa drugo no propagandistička i iredentistička politika ostvarivanja Velike Srbije. HDZ predvođen Tuđmanom uspio je u svom naumu te u proljeće 1990. osvaja na prvim parlamentarnim izborima 42 % glasova i 205 od ukupno 356 mandata u Saboru, a Tuđman time postaje predsjednik Predsjedništva Republike Hrvatske.

Ovi parlamentarni izbori bit će za ovaj rad početna točka u oba poglavlja vezana za angažman predsjednika Tuđmana u hrvatskom reprezentativnom i klupskom nogometu. Nedugo nakon izbora Hrvatska nogometna reprezentacija započinje sa svojim djelovanjem te postaje značajnim simbolom identifikacije za većinu hrvatske populacije.

5.1. Hrvatska – SAD prva prijateljska utakmica. Je li uistinu prva?

U trenutku odigravanja ove utakmice 17. listopada 1990. Hrvatska je još uvijek republika unutar SFR Jugoslavije. Ovu utakmicu dodatno je obilježio događaj koji se dogodio dan prije a to je ponovno postavljanje spomenika banu Josipu Jelačiću na glavni zagrebački trg nakon što ga je komunistička vlast uklonila 1947. godine. Ova dva „svečana“ događaja natjerali su mnoge Hrvate iz Dalmacije, Slavonije te Bosne i Hercegovine da krenu prema Zagrebu pritom zaobilazeći barikade koje je srpsko stanovništvo postavljalo na prometnice na području SAO Krajine. Balvan-revolucija koja je započela u gradu Kninu dodatno je produbila krizu i napetosti između dviju etničkih skupina, ali i dodatno oblikovala hrvatski nacionalizam i nacionalni identitet.

Nekoliko dana uoči utakmice predsjednik Tuđman uputio je poruku Nogometnom savezu Hrvatske :

„Ispunjava me zadovoljstvom činjenica da će se 17. listopada odigrati međudržavna nogometna utakmica između izabranih sastava Republike Hrvatske i Sjedinjenih Američkih država. To je nastavak međudržavnih nastupa reprezentacije Hrvatske koja je svoju posljednju međudržavnu utakmicu odigrala daleke 1956. godine. Uvjeren sam da je ova utakmica nastavak tradicije i početak intenzivnih međudržavnih nastupa reprezentacije Hrvatske pa se stoga, s osobitim zadovoljstvom, prihvaćam pokroviteljstva nad ovom značajnom sportskom manifestacijom koja svakako pridonosi međudržavnom ugledu naše drage domovine – Republike Hrvatske (...).“ (Sportske novosti, 17.10.1990. br10257, str. 3)

Ono što se u poruci odmah ističe je riječ „međudržavno“ koju predsjednik naglašava nekoliko puta čime želi naglasiti državnost Republike Hrvatske iako se još uvijek nalazi u sklopu SFRJ. Također naglašavanje da jedan sportski događaj pridonosi ugledu „naše drage domovine“ indikator je etničkog oblika nacionalizma.

Za ovaj susret izbornik Dražen Jerković poslao je pozivnice mnogim igračima, ali odazvalo se njih 14. Mnogi europski klubovi, za koje su hrvatski igrači ugovorima bili vezani, nisu bili spremni pustiti svoje igrače da igraju za selekciju koju krovna nogometna organizacija FIFA nije priznala. Neke igrače spriječile su ozljede, dok su mladi igrači poput Šukera, Bobana i Bokšića imali obavezi igranja službene utakmice mlađe selekcije Jugoslavije. Izborniku Jerkoviću odazvalo se 14 igrača: Ladić, Gabrić, Vulić, Dražić, Čelić, Kasalo, Peršon, Kranjčar, Cvjetković, Asanović, Mladenović, Mlinarić te Slovenac

Židan i Kosovar Shala. Činjenica da su za hrvatsku reprezentaciju igrali Slovenac i Kosovar izraziti je primjer građanskog nacionalizma.

Za potrebe oglašavanja utakmice po Zagrebu su postavljeni plakati na kojima su se isticale hrvatska i američka zastava te spomenik bana Jelačića. Također i na ulaznicama za sam događaj ističu se simboli nogometnih saveza Hrvatske i SAD-a s velikim hrvatskim grbom na kojem se nalazi ban Jelačić (Bartoluci, 2013:65). Sack i Suster (2000) osporavaju tadašnji dizajn dresova hrvatske reprezentacije navodeći da dresovi sa spornom šahovnicom nalikuju onima kakve su nogometne ekipe koristile za vrijeme NDH. Također navode da je i hrvatska zastava ista ona kao u NDH. Valja napomenuti da hrvatski grb dizajniran kao crveno-bijela šahovnica svoju uporabu nalazi mnogo prije ustaškog režima tijekom NDH, dok se hrvatska zastava s crvenim, bijelim i plavim poljem koristila za vrijeme obje Jugoslavije, ali naravno bez jasno istaknutog grba.

Iako u medijskom diskursu, kao i diskursu aktera prevladava retorika kojom se ovaj događaj opisuje isključivo kao sportski, mogli su se pronaći natpisi koji sugeriraju na etnički nacionalizam: „*Ne sumnjamo da će izabranici u crvenom, bijelom i plavom viteški zastupati Republiku Hrvatsku*“ (Sportske novosti, 17.10.1990. br. 10257, str. 3). Dan uoči utakmice u medijima se često naglašavala povezanost otkrivanja spomenika i odigravanja utakmice koja dobiva epitet „povijesne“.

Pred gotovo 30 000 ljudi sastavi Hrvatske i SAD-a istrčali su na stadion Maksimir, a uvodni pozdrav održao je potpredsjednik Hrvatske Antun Vrdoljak:

„*Dragi Hrvati, dragi građani Republike Hrvatske. Imamo čast i sreću prisustvovati prvom nastupu nogometne reprezentacije Hrvatske nakon slobodnih, demokratskih izbora. Vraćanjem bana, vratili smo i svoju reprezentaciju Hrvatske. Neka utakmica protekne u tradiciji europskog ponašanja*“ (Vjesnik, 18.10.1990., br. 15475, str. 8)

Također Antun Vrdoljak se za vrijeme ovog događaja još jednom obratio gledateljima:

„*Dame i gospodo, dragi prijatelji nogometa, dragi Zagrepčani, dragi Hrvati, dragi građani Republike Hrvatske. Dozvolite mi da i u vaše ime pozdravim pokrovitelja ove značajne i velike utakmice reprezentacije Republike Hrvatske, doktora Franju Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske*“ (Sportske novosti, 18.10.1990. br. 10258, str. 3).

Obraćajući se prisutnima kao građanima, a ne kao naciji ili narodu indikator je građanskog nacionalizma. Isto tako indikatore građanskog nacionalizma možemo vidjeti u pozivu na tradiciju europskog ponašanja. Spominjanje povratka bana u kontekstu povratka nogometne reprezentacije indikator je etničkog nacionalizma jer se ban Josip Jelačić, i kao osoba i kao simbol povijesnog razdoblja za Hrvate, spominje na jednoj sportskoj utakmici. U vladajućem poretku HDZ-a na čelu s predsjednikom Tuđmanom „dominiralo je uvjerenje da se identitet i identifikacija u nogometu legitimno mogu konstruirati i rekonstruirati i sredstvima autoriteta, vlasti i moći koja stoje na raspolaganju političkom establišmentu“ (Vrcan, 2003:212). Stoga, izravno Predsjednikovo pokroviteljstvo ovog događaja dodatan je indikator etničkog nacionalizma koji nije samo u službi priznanja i promocije države kroz nogometa već je i sredstvo učvršćivanja politike same stranke i figure predsjednika među građanstvom. U prilog tome govore i skandiranja nakon poruke Antuna Vrdoljaka „*Franjo, Franjo*” (Sportske novosti, 18.10.1990. br. 10258, str. 3). Sudionik ove utakmice Aljoša Asanović, ujedno i strijelac prvog pogotka u pobjedi Hrvatske 2:1, u svojim je memoarima iznio: „U tom trenutku službeni je spiker objavio da na stadion ulazi predsjednik Republike Hrvatske (...), maksimirski stadionski div savijao se pod poklicima »Franjo, Franjo«“ (Kačić Karlin, 2003:15).

Ovim dvodnevним spektaklom slala se poruka svim građanima Hrvatske kao i onima u dijaspori, ali i cijelom svijetu. SAD možda ne pripada svjetskom nogometnom vrhu, ali je svjetska politička, vojna, gospodarska i ekonomska sila. Odigravanje utakmice protiv jedne međunarodno nepriznate države može značiti jedino neformalno priznanje. Samo odigravanje ove utakmice, ali i pobjeda od 2:1 imali su veći društveno-politički značaj od onog sportskog. Hrvatska je ovom utakmicom nastojala steći određeni politički legitimitet što ukazuje na modernističko poimanje sporta. Predsjednik Tuđman također se očitovao nakon utakmice:

„Lijepa je to bila utakmica koja se potpuno uklapa u sve ono što smo zamislili i ostvarili, a što je mnogima donedavno izgledalo nezamislivo. Održavanje ovog međudržavnog sportskog susreta u Zagrebu jedan je od neizbrisivih znakova međudržavnog priznanja Hrvatske u svijetu demokracije“ (Večernji list, 18.10.1990., br. 9758, str. 15).

Sam Predsjednik bio je svjestan značaja ove utakmice koja je imala trostruki učinak. Prvi se svakako odnosi na Hrvatsku koja je nekoliko mjeseci prije, izabrala put višestranačja i demokracije, stoga utakmica gdje je protivnik jedna od najrazvijenijih

država svijeta potvrda je „prešutne podrške Hrvatskoj borbi za postajanje autonomne nacije“ (Sack i Suster, 2000:314). S druge strane, srpsko političko vodstvo predvođeno Slobodanom Miloševićem „smatralo je da Njemačka i Sjedinjene Države žele uništiti Savez komunista, kako bi uništili Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju i uspostavili stanje koje bi odgovaralo tim državama“ (Sadkovich, 2008:182). Drugi učinak ove utakmice je učvršćivanje legitimiteta novoizabrane stranke HDZ, na čelu s predsjednikom Tuđmanom. Predsjednikovo sponzoriranje utakmice te vraćanje spomenika banu Jelačiću populistički su potezi koje je državno vodstvo znalo iskoristiti za treću svrhu ove utakmice, a to je identifikacija hrvatstva i sporta u vrijeme kada etničke napetosti sve više rastu i kada grupna okupljanja navijaštva na nogometnim utakmicama prikazuju nacionalizam u svim svojim oblicima. Na ovoj utakmici u mnoštvu skandiranja, pjevanja i navijanja mogle su se razaznati nacionalističko-patriotistički tip skandiranja i pjesama: „O hrvatska mati“, „U boj u boj, za narod svoj“, „Hrvatska-nezavisna država“, „Mi Hrvati“, „Ustani bane“, „Ne damo Hrvatsku“. Nasuprot tome čuo se poneki oblik nacionalizma koji sugerira na šovinizam te na nacionalizam mi-oni, a to je „idemo na Knin“¹⁷ što upućuje na hrvatski kraljevski grad Knin iz kojeg je počela tzv. Balvan revolucija te koji je proglašen glavnim gradom srpske marionetske republike SAO Krajine. Zbog specifičnosti tadašnjeg razdoblja, društveno-političke situacije i činjenice da su nekoliko mjeseci prije ovog događaja raspisani prvi parlamentarni izbori u Hrvatskoj, ova utakmica često se naziva „prvom“ iako sama po sebi to nije. FIFA priznaje sve utakmice hrvatske nogometne reprezentacije odigrane za vrijeme Banovine Hrvatske (1939.-1941.) i Nezavisne države Hrvatske (1941.-1945.) kojih je ukupno bilo devetnaest. Stoga utakmica protiv SAD je „prva“, ali i službeno dvadesetprva u povijesti hrvatskog reprezentativnog nogometa.

5.2. Ratne godine, priznanje FIFA-e i početak službenih utakmica Hrvatske

Hrvatska kao država, ali i kao reprezentacija nastavila je svoj put potvrđivanja u Europi i svijetu. Prvi Ustav Republike Hrvatske donesen je 22. prosinca 1990., a zbog specifičnosti datuma u javnosti je nazvan „Božićni ustav“. Povodom proglašavanja Ustava upriličena je međudržavna prijateljska nogometna utakmica protiv reprezentacije Rumunjske. U Rijeci su izabranici Dražena Jerkovića pobijedili 2:0 pred nekoliko tisuća gledatelja. Godina 1991. donosi potpuno odcjepljenje Hrvatske od SFRJ ustavnom

¹⁷ Preuzeto 30.03.2015. s <https://www.youtube.com/watch?v=Dfe5Gt4NpFw>

odlukom Sabora o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske 25. svibnja, ali zbog tromjesečnog moratorija Europske zajednice konačan je prekid svih državnopravnih odnosa sa Srbijom stupio 08. listopada. Do kraja godine i početkom 1992. Hrvatsku kao državu priznaje veliki broj zemalja, a najznačajnija priznanja svakako su ona Europske zajednice 15. siječnja. i Ujedinjenih naroda 22. svibnja 1992. godine. Uz politička priznanja drugih država, ali i nadnacionalnih organizacija na red je došlo priznanje Hrvatske u sportskom smislu. Tako je Hrvatska na 48. kongresu FIFA-e u Zürichu primljena u članstvo 3. srpnja 1992. Znakovito je prijem u članstvo pozdravio tadašnji predsjednik FIFA-e João Havelange:

„Gospodo, ovo nije primanje, ovo je povratak Hrvatske u našu, svjetsku nogometnu zajednicu (...)“ (Sportske novosti, 08.07.1992., br. 10800, str. 2).

Zbog činjenice da su kvalifikacije u nekim dijelovima svijeta već počele te da se na njenom prostoru odvija rat, Hrvatska nije imala mogućnosti naknadno biti uvrštena u program kvalifikacija za Svjetsko prvenstvo u SAD-u 1994. Stoga za HNS nije preostalo ništa drugo nego potvrđivati i promovirati nogometnu reprezentaciju kroz prijateljske utakmice.

Godine 1994. reprezentacija Hrvatske kreće s kvalifikacijama za Europsko prvenstvo koje se održava 1996. u Engleskoj. U skupini s Italijom, Ukrajinom, Slovenijom, Litvom i Estonijom jasno je bilo kako su Talijani kao aktualni svjetski doprvaci najatraktivniji protivnik i kako će se borba za najviše mjesto u skupini voditi s njima. Hrvatska u skupini ostvaruje sedam pobjeda, dva neriješena rezultata i jedan poraz. Od pobjeda svakako se ističe ona protiv Italije (1:2) 16. studenog 1994. u Palermu, pritom valja napomenuti kako je tri mjeseca prije ove utakmice Italija igrala finale Svjetskog prvenstva izgubivši pritom od Brazila tek izvođenjem jedanaesterca. Druga utakmica protiv Italije odigrana je 8. listopada 1995. u Splitu pred 37000 gledatelja¹⁸. Pred gotovo kompletnim državno-političkim vodstvom Hrvatska je remijem 1:1 osigurala nastup na Europskom prvenstvu. Nakon utakmice predsjednik Tuđman je izjavio:

„Susret s najboljim nogometašima Italije za naše reprezentativce bio je vrlo naporan i težak. Unatoč tome što u našem sastavu nismo imali Jarnog, Bilića i Prosinečkog, uspjeli smo s doprvcima svijeta odigrati neodlučeno. Ja sam sasvim zadovoljan s onim što sam vidio, a posebno želim istaknuti pravi nogometni spektakl na Poljudu. Publika je zapravo

¹⁸ Podaci s <http://www.hrsport.net/nogomet/reprezentacije/hrvatska/?p=rezultati> preuzeto 01.04.2015.

bila naš 12 igrač. Mi smo s ovim rezultatom osigurali vizu za Englesku i stoga svi moramo biti veoma zadovoljni“ (Večernji list, 09.10.1995. br. 11528, str. 20).

Predsjednik ovdje naglasak stavlja na rezultat i plasman Hrvatske na Europsko prvenstvo stoga ovakvu izjavu možemo staviti u kontekst građanskog nacionalizma.

Na dan odigravanja utakmice predsjednik Tuđman je od Gradskog vijeća na svečanoj sjednici, povodom proslave 1700. godine utemeljenja Grada Splita, proglašen počasnim građaninom što je možda i dodatni razlog prisustva cijelog političkog vodstva države. Nakon odigrane utakmice Predsjednik je nastavio organizirano druženje s navijačima na splitskoj rivi, a prisutnima se obratio sljedećim riječima:

„Dragi moji Splićani, ne osjećam se samo počasnim nego i običnim građaninom Splita. Dragi navijači 'bilih' moram vam reći da niste ništa veći navijači Hajduka negoli ja. To znaju vaši iz vodstva Hajduka, da sam jednako za Hajduk i za Croatiju, jer moramo imati dva velika nogometna kluba u Hrvatskoj i u Europi. Vi Splićani dokazali ste da imate srce hajdučko, srce 'bilih', hrvatsko srce. Naša nogometna reprezentacija nas nije iznevjerila, nije pokleklala pred trostrukim prvakom svijeta. Postali smo ne samo vojna sila u ovom dijelu svijeta, nego smo i nogometna velesila. A poslije vojnih i nogometnih pobjeda, preostaju nam pobjede u gradnji naše Hrvatske, da bude u svakom pogledu sretna i bogata i da budemo mi Hrvati sa svime ponosni više nego bilo tko pod ovim 'suncem nebeskim'. Živio Hajduk, živio Split, živjela naša Hrvatska“ (Večernji list, 10.10.1995, br. 11529, str. 31).

Stavljanje u isti kontekst vojnih i nogometnih pobjeda indikator je etničkog oblika nacionalizma kao općenito stavljanje u isti kontekst sporta i vojne terminologije. Ovakva Predsjednikova izjava zasigurno je rezultat pobjede u Domovinskom ratu i obrane samostalnosti i suvereniteta hrvatskog područja od velikosrpske agresije. Spomenuti rat okončan je nešto više od tri mjeseca prije odigravanja utakmice s Italijom, vojno redarstvenom akcijom „Oluja“ kojom je oslobođen hrvatski grad Knin, glavno uporište pobunjenih Srba u Hrvatskoj i glavni grad paradržave SAO Krajine. Nogometne i ratne pobjede dale su predsjedniku Tuđmanu povoda da proglasi Hrvatsku vojnom silom i nogometnom velesilom što prema Hobsbawmovoju teoriji podrazumijeva izmišljanje tradicije i „daje legitimitet akciji i cementira grupnu koheziju“ (Hobsbawm, cit. prema Bartoluci, 2013:16). „Pobjede u gradnji naše Hrvatske“ prema Sekuliću (2004), retorika je prema kojoj je HDZ-ov integralni tj. etnički nacionalizam oblik ideologije prema kojoj sve

aktivnosti u nekom društvu, od individualnih stremljenja do svake grupne aktivnosti, moraju biti podređene naciji, njezinoj politici i ciljevima definiranima na nacionalnoj razini. Ovakvim nastupima Predsjednik koristi euforiju nastalu okončanjem rata u Hrvatskoj kao i euforiju nastalu plasmanom Hrvatske na Europsko prvenstvo za dodatno učvršćivanje legitimiteta vladajućeg poretka. Ovakav zaključak dobiva još veću vrijednost ako se zna da su se dvadesetak dana nakon utakmice, točnije 29. listopada 1995. održali parlamentarni izbori. Stoga dodjeljivanje domaćinstva ove utakmice Splitu kao drugom najvećem gradu u Hrvatskoj možemo protumačiti kao dio predizborne kampanje i izravnu politizaciju jednog sportskog događaja. Tako je hrvatska nogometna reprezentacija kao snažan identifikator hrvatske nacije poslužila predsjedniku Tuđmanu za ostvarivanje vlastitih političkih ciljeva kao i ciljeva HDZ-a.

Hrvatska nogometna reprezentacija otputovala je na Europsko prvenstvo u Englesku pod vodstvom Miroslava 'Ćire' Blaževića. Skupina D s Turskom, Portugalom i braniteljem naslova Danskom nije se činila nimalo bezazlenom. Otvaranje prvenstva za Hrvatsku 12. lipnja i minimalna pobjeda protiv Turske nisu ulijevali mnogo nade za nastavak natjecanja. No činjenica je da je Hrvatska bila prvi put na velikom natjecanju, a k tome je i ostvarena pobjeda. Tuđman svakako nije zaboravio čestitati, brzojavom se obratio igračima:

„U ime oduševljene Hrvatske prvom pobjedom na Europskom nogometnom prvenstvu, uz gorljive čestitke želim hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji dalje uspjehe na čast i ponos drage nam Domovine.“ (Večernji list, 13.06.1996, br. 11766, str. 31).

Sljedeća utakmica donijela je sraz s aktualnim prvacima Europe, Danskom. Zanimljiv je način na koji je Danska osvojila prvenstvo 1992. godine. Kroz kvalifikacije uopće nije izborila nastup na turniru već je naknadno ubačena umjesto reprezentacije Jugoslavije kojoj su Ujedinjeni Narodi odredili sankcije zbog vojnog djelovanja na području Hrvatske i BiH. Hrvatska je odigrala najbolju utakmicu na turniru te je ispratila aktualne prvake s 3:0. Nakon dvije odigrane utakmice Hrvatska se našla na čelu skupine sa 6 bodova ispred drugoplasiranog Portugala sa 4 osvojena boda. Računica je bila jasna, prvo mjesto u nastavku natjecanja dosi sraz s reprezentacijom Češke dok druga pozicija u skupini donosi reprezentaciju Njemačke. Izbornik hrvatske reprezentacije u trećoj utakmici protiv Portugala izveo je rezervni sastav što su Portugalci iskoristili te je s 3:0 u korist Portugala, Hrvatska krenula u nastavak natjecanja s druge pozicije što je značilo sraz

s Njemcima. Pojavile su se glasine kako je takav scenarij naručen „odozgo“ kako bi se Hrvatska predstavila protiv Njemačke, jednog od favorita natjecanja. Sve je ostalo samo na nagađanjima, Hrvatska se predstavila dobrom igrom, ali je porazom od 2:1 ispraćena sa svojeg prvog velikog natjecanja. Javnost se nije složila s kalkulacijama kojima je izbornik izgubio utakmicu s Portugalom te je mnogo godina poslije izjavio:

„Sudac nas je okrao. Ali na prvom natjecanju bili smo peti. A narod svejedno nezadovoljan. Kad smo se vratili u Hrvatsku, predsjednik Franjo Tuđman poslao je tjelohranitelje da me čuvaju. Slaven Bilić me zagrlio i pitao: ‘Šefe, pa što je njima?’“ (<http://www.24sata.hr/nogomet/euro-1996-engleska-franjo-tuman-mi-je-poslao-zastitare-269292> ; s mreže preuzeto 18.04.2015.)

5.3 Svjetska bronca – uspjeh od kojeg su svi imali koristi

Hrvatska, iskusnija za jedno veliko natjecanje u listopadu 1996, krenula je u novi ciklus kvalifikacija za Svjetsko prvenstvo u Francuskoj 1998. Svjetsko prvenstvo trebalo je izboriti preko Grčke, BiH te starih znanaca Slovenije i Danske s kojom se Hrvatska lako obračunala na prethodnom prvenstvu Europe. Nakon uvodne pobjede protiv reprezentacije BiH uslijedila su tri domaća neriješena ishoda. U Zagrebu 1:1 s Grčkom, te u Splitu 1:1 s Daskom i 3:3 sa Slovenijom. „Mršavih“ šest bodova u četiri susreta javnost nije dobro prihvatila, a isto tako nogometni savez nije bio zadovoljan postignutim te je izbornik Blažević bio pred otkazom. Blaževićeva izjava o tome kako je zadržao izborničku poziciju jasno pokazuje stanje hrvatskog nogometa u to vrijeme:

„Nakon Splita, dolazi mi pokojni Darko Tironi i kaže: „Ćiro, morate odstupit. Nećete podnijet taj linč novinarski.“ Ja kažem: „Podnijet ću ga i nije moralno da ja odstupim.“ On kaže: „Moralno je da odstupite, uostalom predsjednik Šojić, on je mene poslao da vam kažem da morate odstupit.“ Naravno, to je sad meni bilo jasno da sam ja pred cipelom. U tom trenutku kad moju kuću napušta Tironi, zove poglavar i kaže: „Dođite odmah gore.“ Ja dođem kod predsjednika i on kaže: „Čujem da hoćete odstupit.“ Ja kažem: „Ne, predsjedniče, ovako je...“ Kaže: „Šojić? Otiđite sad kod Šojića.“ On je valjda nekog poslao kod Šojića, ja dolazim Šojiću i on kaže: „Ćiro, zamisli, ovi oće tebe da smjenu. Kreteni.“ Tako da u biti, mene je Tuđman spasio i na taj način omogućio nastavak jednog metodskog postupka, sistematskog i planskog kojeg sam ja napravio i koji je omogućavao

stalno poboljšanje kvaliteta hrvatskoj reprezentaciji. Prema tome, Tuđman, hvala ti.“
(Dokumentarni film „Naše vatrene godine“).

Ovakva Predsjednikova uloga i angažman tijekom 1990-ih bilo je više pravilo nego iznimka. Ovdje je Tuđmanova autokratska i autoritarna vladavina došla najviše do izražaja, a iz ovakve poprilično diktatorske Predsjednikove odluke može se izvući nekoliko zaključaka. Prvi je svakako činjenica da je predsjednik Tuđman imao apsolutnu vlast u Hrvatskoj koja se prenosila i na područja gdje bi politika trebala imati najmanje utjecaja, a to je sport. Drugi zaključak odnosi se na HNS i njihove stvarne ovlasti i mogućnosti. Kao službeno tijelo koje predstavlja nogomet u Hrvatskoj imali su ograničen utjecaj i izravno su bili podređeni vladajućem poretku. Treći zaključak odnosi se za samog izbornika Blaževića za kojeg su, od početka njegovog angažiranja za izbornika, kružile glasine kako ga je na ovu funkciju postavio upravo sam Predsjednik Hrvatske. Ovim događajem te glasine su i potkrijepljene.

Ukazano povjerenje „odozgo“ izbornik Blažević ipak je opravdao. Hrvatska je u preostale četiri utakmice pobijedila tri puta izgubivši samo od Danske u gostima. Hrvatska je tako za jedan bod ostala bez prve pozicije koja izravno vodi na Svjetsko prvenstvo te je osvajanjem drugog mjesta morala odigrati dodatne kvalifikacije protiv reprezentacije Ukrajine. Remijem 1:1 u Kijevu i pobjedom u Zagrebu 2:0 Hrvatska je po prvi puta stekla pravo da se pokaže i promovira na najvećoj nogometnoj sceni – Svjetskom prvenstvu.

U anketama Večernjeg lista (08.06.1998., br. 12470, str. 23) provedenih uoči Svjetskog prvenstva u četiri najveća hrvatska grada Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, 44 % ispitanika izjasnilo se za domet Hrvatske na prvenstvu ulazak među 16 najboljih, 29 % za četvrtfinale, 12,5 % za polufinale, 2,5 % za polufinale i 2 % onih koji smatraju Hrvatskom sljedećim prvakom svijeta. Razlozi ovakvog optimizma ispitanici vide u „klasnim igračima“ (53,9 %), dobroj skupini (17,7 %) , dok jako malo ispitanika (4,4 %) optimizam temelji na iskustvu i uigranosti igrača. Ispitanici svoj pesimizam temelje na lošim pripremama uoči Svjetskog prvenstva (39,4 %) i „lošim“ izbornikom (30,3 %).

Hrvatska reprezentacija dobro je ušla u natjecanje te je s uvodne dvije pobjede 3:1 protiv Jamajke i 1:0 protiv Japana izborila drugi krug natjecanja. Ponovno je treća utakmica odlučivala o budućem suparniku Hrvatske. Porazom u trećoj utakmici od Argentine 0:1, Hrvatska je u osmini finala za protivnika dobila Rumunjsku. Teško izborna pobjeda 1:0 protiv Rumunja odvela je Hrvatsku u četvrtfinale gdje ih je čekala Njemačka

koja je izborila četvrtfinale dan ranije. Utakmica protiv Njemačke odigrana je 4. srpnja 1998. u Lyonu. Ta utakmica je u hrvatskoj javnosti mitologizirana, prikazana kao osveta za poraz na Europskom prvenstvu dvije godine ranije te proglašena povijesnom čime se značajno izmišlja tradicija . Predsjednik Tuđman nazočio je događaju, a Predsjednika „prilikom odlaska, na utakmice u Francusku, iz zračne luke ispraća čitav niz državnih dužnosnika , kao da je riječ o bilateralnom susretu od najvišeg državnog značenja” (Bartoluci, 2013:199).

„U zagrebačkoj zračnoj luci, uoči odlaska u Lyon, na utakmicu četvrtzavršnice Svjetskog nogometnog prvenstva između Hrvatske i Njemačke, prije ulaska u zrakoplov, dr. Tuđman je kazao: „Odlazim da bih gledao pobjedu, koju svi očekujemo.“ Komentirao je pritom i veliki uspjeh Gorana Ivaniševića, koji je ušao u finale Wimbledona, pri čemu je kazao da je to treći Ivaniševićev pokušaj i da će sada možda uspjeti. „Hrvatska se ima čime ponositi.“- istaknuo je dr. Tuđman. S hrvatskim predsjednikom u Lyon su otputovali predstojnik Ureda predsjednika ing. Hrvoje Šarinić, predsjednikov savjetnik za unutarnju politiku dr. Ivić Pašalić, predsjednik Skupštine Grada Zagreba Zlatko Canjuga i drugi dužnosnici. Iz zagrebačke luke dr. Tuđmana ispratili su potpredsjednik Hrvatske vlade dr. Ivica Kostović, zagrebačka gradonačelnica Marina Matulović-Dropulić, predsjednikov savjetnik dr. Franjo Kajfež i pročelnik vojnog kabineta Ureda predsjednika general bojnik Darko Grdić“ (Večernji list, 5.7.1998., br. 12493, str. 37).

Predsjednik je posjetio reprezentativce i prije utakmice s Njemačkom. „Na dan utakmice, nešto iza podneva bio je organiziran ručak s predsjednikom Tuđmanom. Bili smo zaprepašteni koliko dobro Predsjednik poznaje nogomet. Gledao je svaku našu utakmicu, opisivao trenutke koji su ga se dojmili (...)“ (Kačić Karlin, 2008:197). Predsjednik je tijekom druženja sa hrvatskim igračima izjavio:

„Danas je uistinu časno i ponosno biti Hrvat. Ovaj je rezultat plod hrvatske borbe za slobodu i samostalnost. Naši su nogometaši svjesni da je cijela Hrvatska s njima, što im podiže samosvijest.“ (Večernji list, 5.7.1998., br. 12493, str. 37)

Hrvatska je Jarnijevim, Vlaovićevim i Šukerovim golovima ispratila Njemačku sa Svjetskog prvenstva te u svom debiju na najvećem nogometnom natjecanju ušla u polufinale. Utakmica je obilježila i jedna kontroverza te se vodstvo saveza žalilo organizatoru Svjetskog prvenstva. Naime režiser TV-prijenosa utakmice, u krupnom kadru njemačkog kancelara Kohla prikazao je šest puta dok je hrvatskog Predsjednika prikazao

samo jednom. Predsjednik je nakon utakmice došao do svlačionice hrvatskih igrača kako bi izrazio čestitke. Večernji list prenosi:

„Poslije utakmice naših i njemačkih nogometaša hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman došao je u svlačionicu i čestitao igračima. I Ćiri, ali uz jednu packu... – „Čestitao je i meni, rekao mi je da sam dobro vodio utakmicu, ali me i prekorio. Rekao mi je da sam mijenjao pogrešno i što se tiče igrača i što se tiče trenutka“ – ispričao je Blažević.“ (Večernji list, 7.7.1998., br. 12495, str. 33).

Prisutnost Predsjednika i visokih političkih dužnosnika indikatori su etničkog nacionalizma. Također, ulazak u svlačionicu također je indikator etničkog nacionalizma. Pritom Predsjednik u afektu i općoj euforiji prekorava izbornika pritom jasno pokazujući svoje nogometno znanje, ali i svoj autoritet. Predsjednik nije zaobišao ni polufinalnu utakmicu protiv domaćina Francuske. Ovog puta iz zračne luke u Puli ispratili su ga istarski župan Stevo Žufić, general pukovnik Miljenko Crnjac, zapovjednik Vojnog pomorskog sektora za sjeverni Jadran Ivica Supić i načelnik Policijske uprave istarske Milan Pamper. Predsjednik je opet prije utakmice posjetio reprezentativce te je u razgovoru s novinarima naglasio kako uspjesi hrvatske reprezentacije imaju veliki odjek u svijetu i diplomatskim krugovima:

„Naš veleposlanik u SAD-u kaže da je čak i tamo, u zemlji u kojoj nogomet nije baš naročito popularan, glavna tema uspjeh hrvatske reprezentacije. To što je naša reprezentacija napravila od ogromnog je značaja za ugled i prepoznavanje Hrvatske u svijetu. Prije smo bili na naslovnim stranicama zbog rata, a kad rata nema, sport je ono prema čemu zemlje postaju prepoznatljive“ (Večernji list, 09.07.1998., br.12497, str. 31).

Predsjednik je opet uhvatio priliku da nogometne uspjehe usporedi s onim ratnim što stavlja sportski uspjeh u kontekst etničkog. Ulazak Hrvatske u polufinale popraćen je euforijom u svim dijelovima Hrvatske te je „ujedinio naciju koja je bila ekonomski, moralno i politički slomljena“ (Bartoluci i Perasović, 2008:189). Hrvatska je unatoč vodstvu poražena od Francuske 1:2¹⁹, a izbornik je to doživio ovako: „*Ne mogu se oteti dojmu da smo ispustili povijesnu priliku*“ (http://www.hrt.hr/arhiv/98/07/09/h1_hrv.html). Specifičnost Hrvata kao nacije i nogometa koji se doživljava kao nacionalni sport u

¹⁹ Hrvatska unatoč vodstvu nije izdržala do kraja, a „povijesna prilika“ time je veća kada se zna da je dvostruki strijelac za Francusku bio obrambeni igrač Lilian Thuram. U životopisu ovog igrača, koji je za Francusku nastupao od 1994. do 2008. godine, stoji 142 nastupa za reprezentaciju i 2 pogotka.

Hrvatskoj je u tome što često javnost i mediji važnije utakmice nogometne reprezentacije stavljaju u kontekst „povijesnih utakmica“ čime se stvara opća euforija u zemlji. Također, medijski diskurs često je „obojen“ ratnom retorikom i terminologijom što je izraziti indikator etničkog nacionalizma. Tako za vrijeme Svjetskog prvenstva mogu se kroz novine pročitati sintagme poput: „hrvatski vitezovi“, „hrvatski sportski junaci desetljeća“, „nogometni ratnici“...

Hrvatska je u utakmici za treće mjesto pobijedila Nizozemsku rezultatom 2:1 te je tako svoj premijerni nastup na Svjetskom prvenstvu zaokružila osvajanjem brončanog odličja. Hrvatski reprezentativci u Zagrebu dočekani su kao heroji. Na svečanom dočeku u Zagrebu na Trgu Francuske Republike hrvatske reprezentativce došlo je pozdraviti 100 000 ljudi čime započinje tradicija dočeka najboljih hrvatskih sportaša na glavnim gradskim trgovima.

Posljedice ovakvog uspjeha bile su višestruke. Nogomet je tih mjesec dana koliko je trajalo prvenstvo odvratio pozornost od društveno-političkih zbivanja u zemlji zahvaćenoj ekonomskom i društvenom krizom. Uspjeh je značajno generirao nacionalne osjećaje i kroz nacionalna obilježja u vidu zastava, grbova, šahovnice, navijačkih i domoljubnih pjesama omogućio identifikaciju velikog dijela populacije s Hrvatskom i njenim igračima. Ovaj uspjeh imao je velik utjecaj na igrače jer je njihova tržišna cijena narasla zbog dobrih igara na prvenstvu. Štrajk profesora, presuda Ustavnog suda u korist umirovljenika u sporu s državom, pritisci međunarodne zajednice i prijetnje sankcijama zbog nepoštivanja Programa povratka izbjeglica, velika nezaposlenost te afera HDZ-ovih ljudi u aferi Dubrovačke banke (Nacional, 08.07.1998., br. 138, str. 2-3) srozale su popularnost Predsjednika u zemlji te se podrška Predsjednika u javnosti značajno smanjila. U političkom tjedniku Nacionalu tako je 8. srpnja 1998. godine izašao naslov „Blaževićev nogometni lijek za Tuđmanovu vlast“ koji jasno ukazuje da treće mjesto hrvatske reprezentacije na svijetu može reanimirati i učvrstiti posrnulu politiku predsjednika Tuđmana i HDZ-a. U tome su svakako pridonijeli izbornik Blažević i njegovi izabranici svojim izjavama u kojima se jasno stavljaju na Tuđmanovu stranu te mu iskazuju podršku.

5.4 Odnosi Predsjednika, izbornika i igrača, razdoblje nakon „bronce“

Predsjednikove posjete igračima prije važnih utakmica na Svjetskom prvenstvu prije Njemačke i Francuske, ali i ulazak u svlačionicu nakon pobjede 3:0 nad Njemačkom indikator su etničkog nacionalizma. Sami igrači nikad nisu iskazivali nezadovoljstvo takvim predsjednikovim potezima već se gledali na to kao dodatnu motivaciju i privilegiju. Bartoluci (2013) u svom djelu *Uloga vrhunskog sporta u oblikovanju nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj: usporedba devedesetih i dvijetisućitih* iznosi izjave igrača koji su sudjelovali u spomenutom uspjehu 1998. godine. Na pitanje za komentar o Predsjedniku i njegovom posjetu u svlačionici jedan od igrača odgovara:

„Pa, on je bio jedna važna osoba, mislim, isto tako, općenito, u stvaranju hrvatske povijesti, u stvaranju hrvatske države a i za nas je isto tako, za nas je bio važan. Značilo nam je, jedno poštovanje, počast, znači da jedna tako jaka figura, dao nam je još jedan dodatni motiv da budemo još bolji. On je stvarno bio jedan gospodin, ponašao se stvarno, ono, baš onako gospodski kako mi to volimo reći. Nije nameto neke gluposti, uvijek je reko one riječi koje su i trebale, znači, tipa toga da obratimo pažnju na, na ponašanje, jednostavno nam je dao podršku, ono što nam je bilo najvažnije. Samo njegovo prisustvo i ta podrška to je bilo dovoljno, jer da je počeo nešto više govorit, vjerojatno bi to imalo kontra efekt“. (2013:202)

Jedan drugi sudionik izjavljuje:

„On je uvijek sugerirao kad smo mi imali u Croatiji i u reprezentaciji, kad god smo imali slobodno vrijeme, kad smo imali druženje s njim, on je uvijek potencirao na jedan veliki rezultat, na jedan pozitivni naboj hrvatski, na jedno zajedništvo, na jedno, ovaj...“ (2013:203).

Iz ovih izjava vidi se da Predsjednik nije samo rezultate reprezentacije smatrao bitnima već je naglašavao cjelokupan dojam o reprezentaciji, ponašanje igrača te njihovu kolektivnost i zajedništvo kao sredstvo kojim će se na Hrvatsku gledati drugačije, na zemlju koja neće više biti poznata samo po ratu. Ovakve Predsjednikove upute igračima ozbiljno su shvaćene, stoga i oni kroz svoje izjave nastoje prikazati drugačiju Hrvatsku od one za koju se vežu kojekakvi stereotipi. Kapetan tadašnje reprezentacije Zvonimir Boban nakon ulaska u četvrtfinale izjavio je:

„Ova generacija je stvarno zaslužila ovakav uspjeh.. Vjerojatno nismo ni svjesni onog što smo postigli, no, nema dvojbe da je riječ o sjajnom dosegu. No, i dalje moramo biti ovakvi, i dalje moramo iskazivati hrvatski, a ne balkanski mentalitet“ (Sportske novosti, 01.07.1998., br. 12638, str. 4)

Isticanje hrvatskog mentaliteta, a ne onog balkanskog može se shvatiti kao distanciranje od starog sistema, kao i nacionalizam „nas“ i „njih“. Pritom smo prema Billigu „mi“ oni koji predstavljaju standard naspram „njih“ koji pokazuju devijacije od takvog ponašanja.. Hrvatskoj, kojoj je od Europske unije 1997. godine stavljen epitet zemlje Zapadnog Balkana²⁰, nikako nije bila u interesu politička suradnja sa zemljama iz bivše SFR Jugoslavije. Predsjednikova ukazivanja na pojedine oblike ponašanja također su sredstvo koje se može shvatiti kao nešto političko, kao sredstvo koje radi na korist državi i utječe na njezinu prepoznatljivost.

Svojim dobrim odnosom sa predsjednikom svakako je prednjačio izbornik Miroslav Ćiro Blažević. Izjava: *„Ja imam dva boga. Jedan je u raj, a drugi je Franjo Tuđman“* (Bellamy, 2003:114), govori u prilog njihovu dobrom odnosu. Također ovakva izjava opravdava ono što je javnost često spočitavala Blaževiću, da ga je na mjesto izbornika postavio i tijekom godina održavao predsjednik Tuđman. Blažević se također morao opravdavati pred javnosti da mu reprezentaciju vode najbolji igrači Šuker, Boban i Štimac, a ne on sam. Također, kritike i osude javnosti dolazile su i zbog glasina da sam predsjednik Tuđman upravlja odabirom igrača te odlučuje koji će od njih igrati, a koji ne. O tome na koji način se predsjednik Tuđman miješao u struku izbornika reprezentacije, Blažević je izjavio:

*"Pokojni predsjednik me izabrao za izbornika i to je bio njegov najbolji potez. Tuđman je bio stalno s nama i stalno mi je je*** mater... Napravi ovo ovako, napravi ono onako... Svi smo ga se plašili! Nije mi se miješao u posao, ali sam mu sve morao objašnjavati, i da nije bilo takvog autoriteta, Hrvatska nikada ne bi ostvarila takav rezultat".* (<http://sportski.net.hr/nogomet/nasi-u-svijetu/ciro-blazevic-tudjman-mi-je-stalno-je-mater> mreže preuzeto 26.04.2015.)

²⁰ Radi sprječavanja udruživanja Hrvatske u ovakve ekonomsko-političke asocijacije i sprječavanja zlouporabe moći koju bi mogle imati moguće buduće hrvatske vladajuće elite, predsjednik Franjo Tuđman uveo je nove odredbe u Ustav kojima se zabranjuje udruživanje u ovakve asocijacije, zabranjujući i samo pokretanje postupka za ulazak u iste (članak 141. Ustava RH, popularno zvan Tuđmanova tvrđava).

Ovakvom izjavom Blažević priznaje da ga je Tuđman postavio za izbornika, te jednako tako objašnjava kakav je bio Predsjednikov utjecaj na njega. Možda nije izravno sudjelovao u odabiru igrača, ali je svakako svojim autoritetom bio osoba kojoj se mora opravdavati statusi pojedinih igrača, te zašto oni igraju ili ne. Miješanje nekog političkog dužnosnika u posao izbornika nogometne reprezentacije nacionalizam je etničkog tipa kao i postavljanje političkih osoba u uprave sportskih saveza. Jedan takav bio je i Branko Mikša, predsjednik HNS-a za vrijeme Svjetskog prvenstva. U prvoj polovici 1990-ih obnašao je u HDZ-ovoj vladi dužnosti ministra gospodarstva, a kasnije i ministra turizma i trgovine. U razdoblju od 1993. do 1996. bio je gradonačelnik Zagreba, a 1997. postao je predsjednik HNS-a. Mikša je počinio nekoliko „grijeha“ za vrijeme svog predsjedanja pri čemu je savez podijeljen na dvije struje, onu za i onu protiv njega, a također su izbijali sukobi na relaciji predsjednik-igrači zbog neslaganja oko isplate premija za uspjeh na Svjetskom prvenstvu. U tjedniku Nacional, nekoliko dana prije njegove službene smjene, pisalo je: *„Predsjednik Tuđman ostavio ga je na cjedilu, ne osiguravši mu obećanu podršku koja mu je potrebna da bi ostao na čelu Nogometnih saveza“* (Nacional, 30.09.1998., br. 150, str. 46-47). Iz ovoga se može zaključiti da bi sve važnije odluke vezane za reprezentaciju, najprije morale proći „blagoslov“ predsjednika Tuđmana kako bi bile provedene. Rad HNS-a kao i stručnog stožera bio je većim djelom slobodan i bez ograničenja, ali su čelnici, treneri i sve ostalo osoblje za posljedice odgovarali samom predsjedniku države.

Osvajanjem trećeg mjesta Blažević je opravdao ukazano povjerenje saveza, što je značilo ništa drugo no i povjerenje samog Tuđmana. Povjerenje je djelomično opravdao na prethodnom Europskom prvenstvu, ali svakako se to ne može reći za ciklus kvalifikacija za Europsko prvenstvo 2000. godine u Belgiji i Nizozemskoj. Hrvatska u skupini s Republikom Irskom, SR Jugoslavijom, Makedonijom i Maltom nije uspjela izboriti završnicu Europskog prvenstva. Neriješeni ishodi u Beogradu (0:0) i Zagrebu (2:2) za Hrvatsku su okarakterizirani kao dvostruki neuspjeh. Ne samo da nije izborna završnica Europskog prvenstva već je i SR Jugoslavija bila bolja te se kao prva u skupini izravno plasirala na Europsko prvenstvo. Ovo je prvi poslijeratni nogometni susret reprezentacija Hrvatske i Jugoslavije stoga je imao mnogo dublje društveno značenje. Moguća pobjeda Hrvatske možda je mogla biti snažan identifikacijski i integracijski faktor za naciju gdje bi izravno bili poraženi „oni“ dok bi istodobno pobjeda možda bila „melem“ za posrnulu politiku HDZ-a.

6. DINAMO - HAŠK GRAĐANSKI - CROATIA

Već je spominjano kako se tijekom godina igranja Jugoslavenske nogometne lige od 1946., formirala „velika četvorka“ jugoslavenskog nogometa. Beogradski Partizan slovio je kao klub koji je izravno podupirala JNA dok je Crvena Zvezda bila klub koji su najviše podupirali srpski nacionalisti, a neslužbeno i SR Srbija. Splitski Hajduk bio je simbol antifašizma za vrijeme Drugog svjetskog rata kada su čelnici kluba i igrači odbili ponudu talijanskih fašista da igraju u talijanskoj ligi pod imenom AC Spalato. Trinaest igrača na čelu s predsjednikom kluba Jankom Radinom napustilo je Split te su 1944. doputovali na Vis koji je okupirala Jugoslavenska armija. Hajduk tako postaje klub Jugoslavenske armije te kao takav odigrava 65 utakmica promovirajući borbu protiv fašizma. Hajduk od tada nosi epitet „najdražeg“ kluba samog maršala Tita, te postaje simbolom Splita i Dalmacije. Zagrebački Dinamo nastao je nakon što su olukom ministra narodnog zdravlja Aleksandra Koharevića prestali postojati HAŠK, Concordija i Građanski, simboli zagrebačkog nogometa za vrijeme prve Jugoslavije i NDH. Dinamo je od Građanskog preuzeo plavu boju, veliki broj igrača, trenera Martina Bukovija i s vremenom navijačku bazu te je tako Dinamo postao prepoznatljiv simbol Zagreba i Hrvatske.

Smrću Josipa Broza Tita 1980. započinje politička kriza socijalističkog sustava u Jugoslaviji. Srbi kao većinski narod smatraju Ustav iz 1974. preprekom te se tijekom osamdesetih u srpskim intelektualnim, političkim i javnim krugovima javlja ideja o rušenju Ustava kao i ideja o velikosrpskom programu. Dolaskom Slobodana Miloševića na čelo srpske politike intezivira se srpski nacionalizam koji se najbolje oslikavao na takozvanim *mitinzima istine* na kojima se pod krinkom „očuvanja Jugoslavije“ promovirala velikosrpska ideja kojom bi svi Srbi trebali živjeti unutar jedinstvene granice. Hrvatski komunisti takvu Miloševićevu politiku gotovo da i ne kritiziraju te su stoga ovakve reakcije hrvatskih političara u javnosti bile poznate kao „hrvatska šutnja“.

Cjelokupni kaos jugoslavenske politike odrazio se i na jugoslavenski nogomet. Ovakvu politiku nimalo nije podržavala navijačka populacija, te se na valu nacionalizma inteziviraju etnički sukobi između hrvatskih navijača Dinama i Hajduka s jedne strane, te Partizanovih i Zvezdinih navijača s druge. Nogometni savez Jugoslavije dodatno je

pojedininim odlukama na štetu hrvatskih klubova potaknuo antagonizam i animozitet BBB-a i Torcide prema Srbima i srpskom. Nacionalizam „nas“ i „njih“ kao i nacionalizam u svojem patriotističkom i šovinističkom obliku postao je tako svakodnevnica krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Razvojem višestranačja u Hrvatskoj navijači počinju tražiti političare lidere koji će zaštititi Hrvatsku i njene interese od velikosrpske politike, a istodobno politička stranka HDZ na čelu s predsjednikom Tuđmanom u navijačkoj populaciji nailazi na veliku podršku te premoćno pobjeđuje na prvim višestranačkim demokratskim izborima 1990. godine.

6.1. Razdoblje do proljeća 1990. godine

Politička situacija i etničke napetosti s kraja osamdesetih u Jugoslaviji, značajno su utjecale na nacionalnu svijest te su dovele do oblikovanja nacionalnog identiteta u kontekstu nacionalnog zajedništva, patriotizma, isticanja etničke pripadnosti kroz ikonografiju, simbole, nacionalna obilježja, skandiranja. Društvene i političke okolnosti imale su i negativne posljedice u vidu šovinizma, isticanje mržnje prema „njima“ te fizičkim sukobima navijačkih skupina. Ovakva situacija u Jugoslaviji uzrokovala je stanje „intenzivnog nacionalnog homogeniziranja, što se posebice očitovalo kroz ponašanje međusobno suprotstavljenih navijačkih skupina. „Na utakmicama protiv beogradskih klubova redovito se počinju udruživati pripadnici navijačkih grupa „Bad Blue Boys“ i „Torcida“, demonstrirajući kako nacionalni identitet nadilazi neprijateljstvo lokalnih navijačkih supkultura“ (Lalić, cit. prema Bauer Čuk, 2013:64). BBB-i i Torcida tako postaju „hrvatska braća“, a „tribine stadiona na kojima su igrali „Dinamo“ i „Hajduk“ postaju zapravo tribine javne volje, ne samo navijačkog plemena, budući da bi takve slogane nerijetko prihvaćao i ostali dio gledatelja“ (Prnjak, 1997:58). Navijači dvaju najvećih hrvatskih klubova zajedno odlaze na gostovanja u Beograd, Ljubljanu, Sarajevo, Tuzlu, Banja Luku, ali najveće zajedništvo pokazuju na međusobnim utakmicama Dinama i Hajduka. Na utakmici u Zagrebu 17. rujna 1989. BBB-i i Torcida zajedno su prodefilirali atletskom stazom maksimirskog stadiona uz natpis „SAMO NAS NEBO RASTAVITI MOŽE“ (Prnjak, 1997:58). Solidarnost između dvije nekad suprotstavljene navijačke skupine najbolje se očitavala u pjesmi koju su zajednički pjevali: „*Dinamo i Hajduk dva su kluba bratska, sa njima se ponosi čitava Hrvatska*“ (Čolović, 1997:262). Navijačko ponašanje BBB-a i Torcide, uz podršku svojim klubovima, izražava se kroz razvoj

nacionalne svijesti te usmjesto klasičnih klupskih obilježja do izražaja sve više dolaze ona nacionalna. Na stadionima se sve više ističu zastave SR Hrvatske gdje petokraku zvijezdu postepeno zamjenjuje hrvatska šahovnica, a umjesto klupskih pjesama pjevaju se hrvatske nacionalne pjesme koje srpska javnost često smatra fašističkim i antisrpskim („*O hrvatska mati*“, „*Marjane, Marjane*“). „Uza sve veći broj onih koji su dolazili na stadione kao na kontramitinge, moglo se činiti da su navijači tu zbog nekog drugog, a ne zbog sebe, da „oni govore ono što drugi misle“ ili čak da se netko „koristi“ navijačima, bilo zbog otvaranja ispusnih ventila u društvu, bilo zbog političke podrške“ (Perasović, 1995:65). Iz pojedinih izjava pripadnika BBB-a i Torcide jasno se može oslikati tadašnja situacija gdje se sve više isticala etnička pripadnost u smislu hrvatstva. U *Večernjakovoj kolekciji političkih dokumentaraca* detaljno je obrađena nikad odigrana utakmica Dinama i Crvene zvezde iz 1990. U dokumentarcu *Domovinski rat počeo je na Maksimiru* jedan navijač govori:

„*Gro ekipe uvijek je bio prohrvatski orjentiran i kroz Dinamo nekak smo zadovoljavali želju da možemo bit' Hrvati. I zato su nam leđa uvijek bila plava jer policija je prema nama uvijek bila najbrutalnija*“.

Slična je situacija i u Torcidi :

„*U nas nema mitinga ka u Srbiji. Ovdje, u Splitu i Dalmaciji, jedini je dir Torcida da bi čovjek moga ispoljit svoje nacionalne osjećaje i neki politički stav*“ (Lalić, cit. prema Kalčić, 2012:8).

Kada je pred kraj 1989. i početkom 1990. bilo jasno da je Komunistička partija u Hrvatskoj izgubila svu podršku javnosti, jedino normalno rješenje bilo je raspisivanje demokratskih izbora kojima bi hrvatski narod sam birao svoje političko vodstvo. Republički sekretarijat za upravu i pravosuđe SR Hrvatske izdao je 5. veljače 1990. godine rješenje o registraciji osam stranaka među kojimaje bio i HDZ-u čime je višestranačje u Hrvatskoj dobilo svoju pravnu potvrdu. Navijači sa svojom nacionalističkom prohrvatskom reputacijom, a istodobno i s predznakom antisrpsstva i antikomunizma u novim političkim opcijama nalazili su vođe čime ostvaruju „nužnu i determinirajuću povezanost nogometnog navijaštva i makrodruštvenih strukturalnih čimbenika, te prije svega političkih čimbenika u situaciji i vremenu tzv. tranzicije, kao turbulentnom vremenu (Vrcan, 2003:83).

6.2. HDZ-ova predizborna kampanja, instrumentalizacija i politizacija navijaštva

Osnivačka skupština HDZ-a održala se 17. lipnja 1989., gdje je među 48 osnivača i tri gosta iz Slovenije za predsjednika stranke izabran je Franjo Tuđman. Također, izabrano je Predsjedništvo, Središnji odbor i ostala stranačka tijela te je usvojena Programska deklaracija stranke. Osnivačka skupština odvila se u prostorijama Nogometnog kluba Borac na zagrebačkom Jarunu te je tako stranka i službeno započela s radom. Bitnije odrednice stranke svakako su bile očuvanje cjelovitosti i suvereniteta Hrvatske koji su Srbi u Hrvatskoj nastojali uzdrmati tražeći autonomiju SAO Krajine. Odlučna politika istupanja protiv Miloševićeve centralističke i unitarističke politike, a istodobno suprostavljanje Srbima u Hrvatskoj za veću autonomiju, uzrokuju rast popularnosti Tuđmana i HDZ-a među Hrvatima, posebice u nacionalistički orijentiranim krugovima navijačke populacije. Navijačka populacija, koja već duže vrijeme ističe svoje hrvatstvo i predstavlja svojevrstni masovno-nacionalni pokret, traži vođu koji će njihovu navijačko-uličnu politiku pretvoriti u državnu.

Pred 50 000 gledatelja 18. ožujka 1990. u Splitu su se sastali Hajduk i Dinamo u okviru 24. kola nogometnog prvenstva Jugoslavije. „Prije i za vrijeme utakmice, BBB-i i „Torcida“ zajedno su pjevali nacionalne pjesme i izvikivali slogane podrške HDZ-u i Franji Tuđmanu“ (Prnjak, 1997:61). Utakmicu nisu zaobišla ni nacionalna obilježja koja su navijači isticali kao na primjer hrvatske zastave s povijesnim grbom u obliku šahovnice. Također, na tribinama su se mogli vidjeti transparenti podrške HDZ-u na kojima je pisalo „BBB ZA HDZ“ i „HDZ HAJDUK DINAMO ZAJEDNO“ (Prnjak, 1997:61). Tjedan dana kasnije, na Maksimiru je odigran derbi između Dinama i Partizana koji je upamćen po tome što se prvi put neka politička stranka reklamirala na stadionu. HDZ-ova reklama „sastojala se od poruke na semaforu koja je glasila „HDZ ŽELI POBJEDU DINAMU“ i objave na razglasu (Kelčić, 2012:67). Transparentima, za koje nije isključeno da ih je postavio HDZ, te plaćenim oglasom na nogometnoj utakmici stranka je nastojala iskoristiti nogometne stadione kao dio svoje predizborne kampanje. Upravo ovdje počinje sustavna instrumentalizacija i politizacija hrvatskog nogometa i nogometnog navijaštva koja će trajati kroz devedesete godine prošlog stoljeća. Vrcan (2003) navodi dvije konvergirajuće linije prema kojima se odvijala politizacija nogometa i nogometnog navijaštva. Tako prvu liniju predstavlja „svjesna i programirana politička instrumentalizacija, bez krinki i zamagljivanja nogometnog navijaštva općenito i navijaštva organiziranog u politička plemena“ (Vrcan, 2003:99) . Drugu liniju podrazumijeva „navijačka instrumentalizacija

politike u prilog navijačkih plemena i odgovarajućih nogometnih klubova u sklopu systemske političke instrumentalizacije sporta i nogometa posebno“ (2003:99). Vrcan ovim riječima nastoji ukazati na „simbiozu“ koju su tada tvorili HDZ i Tuđman zajedno s navijačima kao izbornim tijelom. Svakako, HDZ je agitacijom u kojoj prevladava nacionalistički ton usmjeren na samoodređivanje Hrvata kao nacije, dodatno „obojen“ primordijalizmom u kontekstu četrnjestoljetne hrvatske državnosti i modernizmom u kontekstu približavanja Hrvatske nadnacionalnim zajednicama zapada, stvarao povoljne uvjete pred prve višestranačke demokratske izbore. HDZ-u kao stranci koja je obećavala štititi hrvatski suverenitet i hrvatske interese u prilog su išli politički događaji u ostatku Jugoslavije, a posebice srpska politika očuvanja Jugoslavije kao unitarističke i centralističke državne tvorvine ispod koje se krila hegemonistička i iredentistička politika velikospskog programa. Ovakvim političkim programom HDZ je vrlo lako pridobio navijačku populaciju koja, vođena nacionalnom identifikacijom i nacionalnim osjećajima uzrokovanim stanjem u Jugoslaviji, romantičarski počinje slijediti politiku HDZ-a i Franje Tuđmana. U vrijeme tranzicije, kada se socijalistički poredak nastoji zamijeniti onim demokratskim, sport se pokazao kao „sigurnosni ventil“ koji je počeo “puštati na sve strane“ (Vrcan, 2003). Upravo jedan takav ventil popustio je 13. svibnja 1990. na nikad odigranoj utakmici koja je bila povod brojnom izmišljanju tradicije, čak i do to mjere da je se neslužbeno smatra početkom Domovinskog rata.

6.3. „Rat na Maksimiru“ – nikad odigrana utakmica Dinama i Crvene zvezde

Tjedan dana nakon prvih demokratskih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, na kojima je HDZ trijumfalno osvojio 205 od ukupno 356 zastupničkih mjesta u hrvatskom Saboru, dogodio se dotad najveći navijački incident u kojem su sudjelovali navijači Dinama BBB-i, navijači Crvene zvezde Delije i tadašnja *milicija*. Ova utakmica u javnosti se često stavlja u kontekst povijesne utakmice jer je sama po sebi bila navjestitelj onoga što se događalo u sljedećih nekoliko godina, a u prilog tome govori i da je američka televizijska mreža CNN uvrstila ovu utakmicu među pet povijesnih utakmica koje su promijenile svijet.

Tog dana u Zagreb pristiglo je 2000 Delija predvođenih Željkom Ražnatovićem Arkanom, „figurom bliskom Miloševiću i velikosrpskim krugovima“ (Kalčić, 2012:74) On je danas poznat kao srpski kriminalac, državni agent i državni ubojica, vođa paravojne

postrojbe "Srpska dobrovoljačka garda", takozvanih „Tigrova“ koja je na području Hrvatske i BiH tijekom rata počinila mnoga zlodjela zbog čega je Haški sud protiv njega podignuo optužnicu.

Već rano ujutro dolazi skupina od oko 800 Delija te sigurnosnom kočnicom zaustavljaju vlak kod Strojarske ulice kako bi izbjegli doček *milicije* na Glavnom kolodvoru. Pritom izbjegavaju i susret s pripadnicima BBB-a koji su spremni čekali za obračun. Delije počinju rušilački pohod po gradu napadajući pritom građane Zagreba i razbijajući izloge. U gradu dolazi do manjih navijačkih obračuna. Oko 10 ujutro pripadnici *milicije* donekle su ovladali situacijom te usmjeravaju Delije prema stadionu. U samom okrugu stadiona dolazi do još nekoliko sukoba „na Borongaju, ispod južne tribine“ (Prnjak, 1997:80) i u „Maksimirskom parku“ (Kalčić, 2012:73). Ipak, tri sata prije utakmice Delije su puštene na stadion, a ulaze i BBB-i, no ulazak „na sjevernu tribinu dodatno je usporen nemilosrdnim pretresom na ulazu“ (Prnjak, 1997:80).

Najgorljivi BBB-i klasično svoje mjesto zauzimaju na sjevernoj tribini, a nekolicina odlazi na istok, kako bi bili što bliže Delijama u slučaju bilo kakvih izgređa (Prnjak, 1997). Ponešto pripadnika Torcida i riječke Armade nalazilo se na istoku, dok je tribina jug dolje bila predviđena za Delije. Tribina jug gore je, prema Prnjaku, bila je popunjena starijim i fizički slabijim gledateljima koji su ta mjesta uglavnom odabirali radi jeftinijih karata. Međutim, na tribini jug gore mogao se naći i pokoji pripadnik BBB-a. Neposredno prije glavnih nereda uslijedio je „festival“ radikalnog nacionalističkog i političkog skandiranja i međusobnih uvreda na relaciji između dviju suprostavljenih skupina. Sport magazine prenio je skandiranja pod naslovom „*Parole, parole, parole...*“ pri čemu Delije skandiraju: „*Od topole pa do Ravne gore svud su straže đenerala Draže*“, „*Mi smo četnici, najjači smo najjači*“, „*Srbija do Zagreba*“, „*Vi ste Titovi, Tito je vaš*“, „*Oj purgeri jel' vam žao, Maksimir je noćas pao*“. BBB-i nisu ostali nimalo dužni: „*Srpski cigani*“, „*Hrvatska do Zemuna*“, „*Mi smo Antini, Ante je naš*“, „*Srbe na vrbe*“. Skandiranja gdje BBB-i veličaju Antu Pavelića, a Delije Dražu Mihajlovića skandiranja su nacionalističko-šovinističkog tipa koja uglavnom nemaju kao cilj veličanje i glorificiranje njihove politike već su sredstvo provociranja suprotne strane. Sack i Suster (2000) navode kako su se mogli čuti i povici „*Ubit ćemo Tuđmana*“ što je svakako uz veličanje Draže Mihajlovića, četničkog generala iz Drugog svjetskog rata, i iredentističkog povika „*Srbija do Zagreba*“ nagnalo nekolicinu navijača s istočne i gornje južne tribine da počnu bacati odlomljene dijelove kamenih blokova od kojih je napravljena tribina. Na gađanje kamenjem Delije odgovaraju

trganjem reklamnih panoa i plastičnih sjedalica te neometano upadaju na gornju južnu tribinu. Tu Delije počinju udarati sve one koji su zatekli na gornjoj tribini dok pripadnici milicije pasivno promatraju ni ne pokušavajući reagirati na sukob. Na snimci se jasno vidi (https://www.youtube.com/watch?v=DRZ_RtkiFKU) da pripadnici milicije mirno puštaju da Delije neometano odlaze s tribine jug dolje na jug gore, pritom ne reagirajući na događaje koji su se 10-15 minuta odvijali na gornjoj tribini. Također, na istoj se snimci vidi kapetan Dinama Zvonimir Boban koji stoji uz gol-liniju igrališta i u čudu promatra događanja na južnoj tribini. U jednom trenutku, uz ogorčenje i psovke, nastoji potaknuti pripadnike milicije da poduzmu odgovarajuće mjere. BBB-i iziritirani ovakvim ponašanjem Delija, a pogotovo milicije, ruše ogradu koja dijeli sjevernu tribinu i atletsku stazu te upadaju u teren. U tom trenutku Delije prestaju biti važan faktor jer dolazi do sukoba milicije i BBB-a koji se uspjevaju probiti do gola ispod južne tribine, ali ne i do samih Delija. Pripadnici milicije nemilosrdno i nasumično tuku zagrebačke navijače pendrecima, a također ih nastoje smiriti i vodenim topom. U jednom trenutku opet je na sceni Boban koji staje u obranu navijača te nasrće na milicajca Refka Ahmetovića, a stadionom se prolomi skandiranje „*BOBANE; BOBANE*“. Cjelokupna makljaža završava kada milicija baca suzavac. BBB-i napuštaju stadion te nastavljaju nered i sukobe s milicijom izvan stadiona.

Rezime događaja je sljedeći: ozljeđeno je 59 navijača i 79 policajaca, od čega su hospitalizirana tri navijača, jedan zagrebački navijač izboden je nožem dok je drugi u općem metežu propucan vatrenim oružjem u nogu (Prnjak, 1997:81), ukupna materijalna šteta je 300 tisuća njemačkih maraka, polomljeno je tri tisuće stolica na stadionu, razbijeno je oštećeno 17 tramvaja, zapaljen je jedan milicijski auto i jedan skopskih registracija (Kalčić, 2012:76). Ovaj događaj ima puno dublje značenje od materijalne štete, privedenih i ozljeđenih navijača i milicajaca. Milicija je tada još uvijek instrument SUP-a²¹ te je pod državnom upravom SFR Jugoslavije. Radelić (2006:574) navodi kako su osamdesetih godina prošlog stoljeća Srbi činili 67 % osoblja u hrvatskoj miliciji. BBB-i upravo na taj način shvaćaju miliciju, kao antihrvatsku, podložnu politici Beograda i Miloševića. Na ovoj utakmici se dogodilo da je milicija izgubila svaki autoritet među nogometnim navijaštvom. Joško Morić, tadašnji republički inspektor RSUP-a²² kazao je kako „od dva

²¹ SUP- Sekretarijat unutarnjih poslova koji bi danas bio ekvivalentan Ministarstvu unutarnjih poslova.

²² RSUP – Republički Sekretarijat unutrašnjih poslova tada na razini pojedinih republika SFRJ

tima specijalaca, na Maksimiru je intervenirao slabiji, B tim, u kojem su većina bili Srbi²³. To je i jedan od razloga zašto je milicija postupila na jedan način prema Delijima, a prema BBB-ima na potpuno drugači način. Sa srpskih strana kasnije kroz medije i izjave dolazi do raznih insinucija, od toga kako je HDZ uputio Boyse da naprave nered, kako je milicija zaštitila 2000 Delija od pokolja do toga kako je kamenje uneseno na stadion izvana preko južne tribine. Novoizabranoj hrvatskoj vlasti zasigurno nije bilo u interesu organizacija bilo kakvih nereda jer se svaka slična aktivnost mogla protumačiti kao državni udar, a Hrvatska je u to vrijeme još uvijek u sklopu Jugoslavije. Hrvatska je također u to vrijeme vojno nerazvijena dok je sve ostalo naoružanje pod nadzorom JNA. Ona će godinu dana kasnije, od armije koja je bila zadužena za obranu Jugoslavije, postati instrument Miloševićeve ekspanzionističke i iredentističke velikosrpske politike.

Ovim događajem nogomet je pokazao dva lica. Ono srpsko od strane milicije i Delija je lice koje se nije moglo pomiriti s činjenicom da je pojava višestranačja u Hrvatskoj srušila dotadašnji socijalistički jednopartijski sistem te uspostavila novi sustav koji je na demokratski način izabrao narod. S druge strane stoje nogometni navijači koji govore ono što su se drugi bojali reći ili misliti. Navijači koji su na gostovanjima redovito trpjeli batinanja milicije sada su doživjeli batinanja od iste te milicije u svojem dvorištu. Nogometni susret Dinama i Zvezde, suprotstavljenih skupina navijača i dvije različite politike dviju različitih etničkih skupina pokazao se kao „svojevrnsni društveni mehanizam preko kojeg se javno izražavaju i potvrđuju sve one društvene napetosti i frustracije koje sistem ne priznaje i ne želi priznati, već ih pokušava prikriti i prigušiti“ (Vrcan,cit. prema Prnjak,1997:82).

6.4. Prva promjena imena kluba 1991. i nedugo zatim i druga 1993. godine

Anketa četvorice autora (Fanuko, Magdalenić, Radin, Žugić, prema Prnjak 1997:60) provedena od prosinca 1990. do svibnja 1991. pokazuje da 63,8 % anketiranih BBB-a daje svoj glas HDZ-u na izborima, ali ima 17,8% onih koji bi glas dali Hrvatskoj stranci prava i Hrvatskom oslobodilačkom pokretu. Te stranke predstavljale su radikalnije desne opcije, nego što je to bio HDZ. Ovime BBB-i su se izjasnili kako ima više od 80% onih koji zagovaraju desne opcije te kako na deset BBB-a sigurno dolazi šest onih koji bi

²³ *Dinamo-Crvena zvezda 13.05.1990. Domovinski rat počeo je na Maksimiru- dokumentarni film*

dali svoj glas Franji Tuđmanu. Još 1990. godine za prvi broj tjednika tjednika Sport magazine (16.05.1990., br. 1, str. 11) Tuđman je izjavio:

„Što se tiče Dinama, ja sam bez dvoumljenja za promjenu imena. Bilo je stotine Dinama po uzoru na sovjetski i bez obzira što je riječ o tradiciji, ja bih ga mijenjao. (...) Moje je mišljenje da ime treba promjeniti, da se zove HAŠK s dodatkom, na primjer, Grič ili Zagreb. Kažem, to je moje mišljenje, a oslobađanjem hrvatske inicijative vjerojatno će se naći ljudi koji će pokrenuti i to pitanje“.

Predsjednik Tuđman već je godinu dana prije službene promjene imena nagovijestio po kojem će se konceptu ime mijenjati. Prije svega valjalo je ukloniti simbol koji simbolizira „njih“, a to u ovom trenutku i slučaju još uvijek nisu Srbi, već komunistički poredak. Dinamo je smatran simbolom komunizma i istoka proizašao iz sovjetskog boljševizma i nikako se nije uklapao u jedan hrvatski klub pod „protektoratom“ HDZ-a. Predsjednik Tuđman, kao istaknuti povjesničar, često je posezao za primordijalizmom u svojim govorima, stoga i ne čudi da i odluku o promjeni imena dovodi u kontekst povjesnog, to jest u kontekst vremena kakav je bio prije komunizma, vremena HAŠK-a i Građanskog. Ime „Dinamo“ vlastodršci nisu smatrali dovoljno nacionalno obojenim te je pod neslužbenim izgovorom „ispravljanja nepravde“ komunističkog režima (Bartoluci, 2013:84) ono promjenjeno. Tako je Dinamo 26. lipnja 1991. postao složenica HAŠK-Građanski, Građanski jer se Dinamo smatrao kao nastavak tog kluba i HAŠK uz argument „da je na HAŠK-ovom terenu sagrađen maksimirski stadion“ (Podnar, 2006:55).

„Osamostaljivanjem Hrvatske ovdašnje navijačke skupine naglo gube svoju dotadašnju izrazito društvenu (što će u to vrijeme reći i – političku) ulogu“ (Prnjak, 1997:106). Možemo navesti nekoliko razloga za to. Prije svega mnogo BBB-a sudjelovalo je u sklopu Zbora narodne garde²⁴ u ratnim operacijama tijekom Domovinskog rata, obrambenog rata protiv paradržavne tvorevine SAO Krajine potpomognute JNA i srpskim paravojnim postrojbama. Sack i Suster (2000:312) navode kako su pripadnici Delija i BBB-a bili usko povezani s paravojnim organizacijama, što svakako nije istina. Izjednačavanje ZNG-a, koji je preteča hrvatske vojske, i Arkanovih Tigrova neumjesno je ako se zna da je vođa Tigrova, po navodima optužbe Haškog suda, odgovoran za brojne zločine protiv čovječnosti, ozbiljno kršenje Ženevske konvencije te zakona i običaja rata.

²⁴ ZNG- Zbor narodne garde naziv je za profesionalnu, uniformiranu, oružanu formaciju, vojnog ustroja za obavljanje obrambeno-redarstvenih dužnosti u Republici Hrvatskoj, preteču Hrvatske vojske. Prve brigade ZNG-a predstavljene su javnosti na smotri 28. svibnja 1991. na stadionu NK Zagreb u Kranjčevićevoj ulici.

Drugi razlog možemo naći u tome što dotad dvije najveće navijačke skupine BBB i Torcida, osamostaljivanjem hrvatske nogometne lige dobivaju nove konkurente u nogometnom navijaštvu. Dotadašnji međuetnički sukobi i tenzije zamijenili su one međuregionalne i međugradske. Riječka Armada, osječka Kohorta, vinkovački Ultrasi, šibenski Funcuti, zadarski Tornado, varaždinski White Stonesi i mnogi drugi također se etabliraju kao dio hrvatske navijačke scene te navijajući u svojim sredinama za svoje klubove oduzimaju značajni dio pripadnika BBB-a i Torcide. No ono što najviše odvraća BBB sa maksimirskog stadiona je neslaganje s politikom kluba koja s vremenom postaje marioneta visoke državne politike HDZ-a i predsjednika Tuđmana. BBB-i unatoč promjeni imena ostaju dosljedni „svom“ Dinamu te nikako ne podržavaju vraćanje pedeset godina unazad i složenicu HAŠK Građanski. Bojkot Dinamovih navijača, a pogotovo one predratne „stare garde“ mogao se iščitati s polupraznih maksimirskih tribina. Borba BBB-a kroz grafitu, transparente, skandiranja, nošenje dresova s Dinamovim grbom te zahtjevanje ponovnog povratka „svetog imena“ nije uspjela promijeniti mišljenje vladajuće struje u klubu direktno podređenom HDZ-u. Tema imena zagrebačkog kluba nadišla je sportske krugove te postaje predmet rasprava na višim razinama jer BBB-i „počinju uživati podršku jednog dijela javnosti“ (Prnjak, 1997:111). Dana 22. veljače 1993. održana je skupština koja je trebala odlučiti između povratka imena „Dinamo“ ili davanja novog imena „Croatia“. Šesnaest glasova za, dva suzdržana i jedan protiv značili su da je Dinamo preko HAŠK Građanskog došao do novog imena, a to je bila „Croatia“. Glas protiv, onaj Darka Zlodija kao predstavnika BBB-a, vukovarskog branitelja koji je prošao devet mjeseci zloglasnog srpskog zarobljeničkog logora u Sremskoj Mitrovici, bio je uzaludan naspram već iskonstruiranoj odluci klupskog vodstva:

„Govorim u ime BBB, navijača nogometnog kluba Dinamo. Sjetimo se da je rat za slobodu počeo baš ovdje, na maksimirskoj travi i da smo mi, Dinamovi navijači prvi preuzeli ulogu branitelja Hrvatske. Među prvima su navijači Dinama pristupili Zboru narodne garde i borili se za Hrvatsku, kao što ćemo se uvijek boriti za Dinamo. Mnogi su dali život za Hrvatsku, s puškom u ruci i Dinamovim grbom na uniformi. Mnogi su trulili mjesecima u srpskim kazamatima, a vi ste gospodo, u to vrijeme sebi dali pravo da promijenite ime, koje je tisućama Hrvata bilo jedina hrana (...)“ (Sportske novosti, 23.02.1993., br. 10992, str. 7).

Njegove riječi, kao i riječi još tisuća BBB-a bile su beznačajne za ispolitiziranu i izmanipuliranu klupsku upravu. Članovi uprave nogometnog kluba HAŠK Građanski tako

su proveli odluku neovisno o željama navijača koji su prvi stali u obranu Hrvatske u ratu i koji su upravo politiku HDZ-a gorljivo podupirali još prije nepune tri godine. NK Croatia tako je postala instrument HDZ-a i njegovih velmoža kojim se nastojao ostvariti još jedan korak u promociji Hrvatske u Europi i svijetu, ali i istaknuti nacionalni identitet kroz nogometni klub. Slijepo se mislilo kako će BBB-i s uspjesima kluba u prvenstvu Hrvatske i europskim natjecanjima prihvatiti novo ime kluba.

6.5. Vrcanove vježbe iz sociološke imaginacije u povodu skoba oko imena zagrebačkog kluba: Predsjednik Republike protiv navijačkog plemena

Hrvatski sociolog Srđan Vrcan slikovito je, u najavi ovih socioloških vježbi, pokušao dočarati razdoblje promjene imena iz očiju nekog zapadnoeuropskog putnika zatečenog u Zagrebu. Putnik se vjerojatno ne bi začudio sukobu navijača i policije nakon jednog derbija između Croatie i Hajduka jer sukoba između navijača i pripadnika policije je mogao vidjeti i drugdje u Europi. No Vrcan tvrdi da bi putnika začudio odgovor da je sukob samo posljedica dugogodišnje obiteljske svađe „oko imena zagrebačkog kluba u istoj velikoj političkoj i ideološkoj obitelji“ (2002:201). Putnik bi ostao u čudu da je posljedica sukoba zbog promjene imena tog dana sedamdesetak ranjenih, više od dvije stotine pritvorenih te uporaba policijskog vatrenog oružja da bi se smirili nemiri.

6.5.1 Prva vježba: društveni sustav vs. doživljajni svijet

U ovoj vježbi Vrcan polazi od sukoba „između onoga što je tada karakteriziralo funkcionirajući društveni sustav u Hrvatskoj sa svim njegovim institucionalnim, ideološkim, komunikativnim i kulturnim sastojcima i onoga što je na ravni društvenog realiteta opstojalo i funkcioniralo kao segment doživljajnog svijeta“ (2003:204). Vrcan opisuje razliku u poimanju naziva Dinamo iz perspektive vladajućeg poretka HDZ-a te iz perspektive samih BBB-a. Za HDZ termin „dinamo“ bio je tuđi termin koji nije pripadao fondu koji su oni držali isključivo stvojem te iz kojeg su crpili simboliku i nazivlje koje su davali različitim stvarima i pojavama. Za njih to je bio simbol komunizma i jugoslavenstva, simbolički i sadržajno pripadao je političkom, ideološkom i kulturnom krugu starog političkog režima. U okviru postkomunističkog i nacionalističkog sistema takav termin shvaćao se kao anacionalni i antinacionalni. Simbolika ovog termina u tome je što je predstavljao kontrasimboliku „pravoj nacionalnoj zajednici kao iskonski i prirodno

sudbinski zadatoj zajednici“ te je kao takav mogao „imati samo nacionalno zagađujuće učinke“ (2003:206). Pomisao da bi se takav termin mogao gromoglasno skandirati, za HDZ imao je dvostruko negativno značenje, blesfemično i kulturno zagađujuće te politički izopačeno. Nakon promjene imena kluba u Croatia, Večernji list je prenio izjavu predsjednika Tuđmana koju je izrekao još na finalu OI u Barceloni 1992. između SAD-a i Hrvatske:

„Nikad više neće biti Dinamo, nikad se više neće vratiti ime Dinamo. Značilo bi to vraćanje na nešto drugo, a Dinamo je bio izraz komunističkog razmišljanja, od Moskve do Tirane, od Dresdena do Bukurešta i prema tome, nećemo se povoditi za grupom onih, koji ne shvaćaju povijest ili grupom mangupa“ (Sportske novosti, 24.02.1993., br. 10993, str. 2).

Ovakva izjava samo je jedna u nizu kojom je predsjednik deklarirao termin „dinamo“ kao istočno-komunistički. Pritom BBB-e koji zahtjevaju povratak imena Dinamo uvredljivo proziva za nepoznavanje povijesti ili još gore naziva ih *mangupima*. BBB-ima nije trebala „povijest kao učiteljica života“ jer kako Vrcan govori termin „dinamo“ je za njih imao drugačije značenje i funkciju u doživljajnom svijetu. U njihovom doživljajnom svijetu taj termin nije imao ništa zajedničkog sa značenjem koji bi ga deklariralo u kontekstu komunističke političke, ideološke i sportske terminologije. Dinamo je „za doživljajni svijet pripadnika BBB-a već odavno „lokalizirano“ (pozagrebljeno) i „nacionalizirano“ (pohrvaćeno)“ (2003:208). Dugotrajno navijačko plemensko iskustvo BBB-a s imenom Dinamo podrazumjevalo je spektakularne navijačke pothvate na stadionu, ulicima i trgovima Zagreba, ekskurzije u teritorije protivničkih navijačkih plemena, posebice onih beogradskih te sukobe s njima kao i s pripadnicima policijskih snaga starog režima. Na toj podlozi stvorene su „velike priče“ ili „značenjski zemljovid“ te je riječ „dinamo“ postala dio u njihovoj supkulturi, prošlosti, identitetu i djelovanju. Za BBB-e promjena „svetog imena“ nimalo nije bila puka trivijalna stvar pogotovo zbog činjenice da su ti isti BBB-i vodili simboličke ratove za Hrvatsku i Dinamo na tribinama protiv bivšeg sistema, a isto tako bili prvi koji su krenuli u stvarni rat. Velik broj BBB-a sudjelovao je u Domovinskom ratu, s Dinamovim grbom na uniformi, protiv onih koji su pod nekim skrivenim motivima nastojali „očuvati“ taj isti sistem u jednom drugom obliku.

6.5.2 Druga vježba: suprotstavljene društvene konstrukcije zbilje

Druga Vrcanova vježba iz sociološke imaginacije kao bit sukoba između političkih moćnika HDZ-a i BBB-a naglašava različitu društvenu konstrukciju društvene zbilje između suprotstavljenih. U grupnoj perspektivi političkih i nogometnih moćnika, vrijeme prije Hrvatske kao nezavisne i suverene države se „dekonstruiralo i rekonstruiralo kao vrijeme apsolutnog zla i potpunog mraka“ (2003:210). Svakako, razdoblje komunizma za njih trebalo je biti isječeno iz hrvatske povijesti te izbrisano iz kolektivnog pamćenja nacije. S druge strane to isto razdoblje se u grupnoj perspektivi navijačkog plemena rekonstruira kao vrijeme slavne prošlosti koju karakterizira borba protiv režima, beogradskih navijača i snaga sigurnosti tadašnje milicije. Stoga se iz perspektive navijačkog plemena to vrijeme nikao nije smjelo samo olako zaboraviti i izbrisati.

Razlike se otkrivaju u dekonstrukciji i rekonstrukciji dimenzije prostora. Konkretno, dimenzija prostora podrazumijeva nogometni i stadionski prostor koji sukobljene strane različito doživljavaju. Iz perspektive političkih i nogometnih moćnika taj prostor je nacionalno homogen, lišen konflikata stoga za njih ne predstavlja mjesto sukoba navijačkih plemena i sukoba između navijačkih plemena i policije. Nogometni stadion iz njihove perspektive podrazumijeva mjesto nacionalne homogenosti i sloge koji će poslužiti kao „zrcalo idealizirane nacionalne zajednice“ (2003:211). Svakako ovaj prostor za njih je u „osnovi“ njihov s uspostavljenim vlasništvom i nadzorom, te mjesto gdje je njihova riječ zadnja i odlučujuća. Za navijačko pleme BBB-a taj prostor uvijek se gleda u smislu podjele na „naše“ i „ne-naše“, mjesto uvijek novih rivalstava, animoziteta i sukoba s drugim navijačkim grupama. Druga percepcija prostora iz kuta BBB-a je prostor sjeverne i istočne tribine naspram prostora svečane lože za političke i nogometne moćnike. Vrijeđanje i ismijavanje dominantne političke struje usmjereno je na osporavanje vlasništva nad stadionom gdje politička elita može imati stadion samo kao „mrtvu“ građevinu bez pravih navijača. Naposlijetku dolazi razlika u poimanju djelatnih identiteta i identifikacije koje su značajne za nogomet. U HDZ-ovoj mreži djelovanja nad nogometom dominiralo je uvjerenje da se identitet i identifikacija u nogometu mogu konstruirati sredstvima autoriteta i moći, što znači „odozgo“ i po želji. Navijačko pleme BBB-a smatra da se konstrukcija i rekonstrukcija identiteta i identifikacije mora odvijati „odozdo“ u kojoj „značajno mjesta imaju i osobne odluke i osobni izbor“ (2003:213).

6.5.3 Treća vježba: država vs. civilno društvo

Navijači BBB-a prošli su tri faze u svom djelovanju kako bi se konstituirali u kolektivno društvenog aktera. Prvo djelovanje odnosi se na veću mobilizaciju članova i djelatnih procesa kako se sukob itenzivirao, drugo su akcije oslobađanja odnosno ograđivanja od samih predstavnika vlasti kojima su bili potpora i treće je interpretacija djelovanja vlasti kao nepravedne i negativne. U ovoj vježbi srž sukoba stavlja se na razlikovanje između države i civilnog društva. „Sve ono što pripada državi karakterizira heteronomija, prisila te više ili manje kruta hijerarhijska organizacija“ (Vrcan, 2003:2016), dok civilno društvo karakterizira autonomija, sloboda spontanog angažmana, uvjetna privrženost, suradnja itd. Stoga rabeći ovakvu ideju i ovakav okvir možemo reći da je ponašanje BBB-a bilo trostruko motivirano:

- nastojanjem da se potvrdi i zaštiti autonomija navijačkog plemena koje po svemu pripada domeni civilnog društva, a koje je ugroženo djelovanjima „odozgo“.
- nastojanjem oko afirmacije i zaštite postojećeg kolektivnog društvenog subjektiviteta navijačkog plemena, kao dugogodišnjeg aktera oko nogometa općenite i Dinama posebno, u situaciji gdje je kolektivni subjektivitet bio ugrožen HDZ-ovim monopolom u donošenju svih važnih odluka u klubu.
- nastojanjem oko afirmacije i zaštite spontano nastalog kolektivnog identiteta navijačkog plemena, konstruiranog u dugotrajnom procesu na temelju iskustva generacija navijača, koje je „odozgo“ bilo ugroženo nastojanjem za prekrajanjem i čišćenjem kolektivnog pamćenja i promoviranjem nove identifikacije.

Navijačko nasilje tako postaje samo sredstvo da se navijačka autonomija, kolektivni subjektivitet i identitet učini društveno vidljivim. No, Vrcan u borbi BBB-a vidi određeni paradoks jer ovakvom borbom za demokraciju, mentalitetom i sklonostima „veoma daleko od onog što bi se normalno trebalo očekivati od promotora demokracije“ (2013:218). Također navodi ne baš mudri potez vlastodržaca koji drže ključnim uvjerenjem da zahvaljujući pripadanju istom nacionalnom entitetu i kulturi svi žele u osnovi isto. U takvom ozračju država i njena politika, su za političke velmože i predsjednika države osobno jedini legitimni i najvišii institucionalni izraz. Stoga vlast i vlastodršci nisu mogli tolerirati autonomiju, kolektivni subjektivitet i identitet BBB-a smatrajući ih nacionalno nezrelim s deficitom nacionalne svijesti i odgovornosti te u krajnjem slučaju zavjericima protiv stabilnosti hrvatske nacionalne države.

6.5.4. Četvrta vježba. strukturalne tenzije oko suvremenog nogometa – eksproprijatori protiv ekspropiriranih

Ova vježba služi kako bi se ukazali potezi HDZ-ovih moćnika kojima su nastojali slomiti odlučan otpor jednog navijačkog plemena. Prvo se nastojalo retorikom urazumiti pripadnike BBB-a i privoliti ih na promjenu imena. Tu se izdvajaju Predsjednikovo pismo upućeno BBB-ima i javna svađa na glavnom zagrebačkom trgu (objašnjenje u sljedećem poglavlju). Kada takvo nešto nije uspjelo, krenule su zabrane, policijska šikaniranja i praćenja te izolacija istaknutijih članova grupe.

Promjenom imena kluba protivno željama najvatrenijih navijača, u njihovim očima, bio je čin eksproprijacije. Novo ime kluba i nova politička struja koja njime vlada, napravila je da jedan klub bude njihov, privatni, odnosno njihova „najdraža igračka“, a istodobno oduzet navijačkom plemenu. Eksproprijacija nije učinjena uobičajeno prodorom privatnog kapitala u klub, već prodorom političke moći onih koji nisu ulagali svoje privatne kapitala. Vrcan ovaj sukob naziva sukobom između eksproprijatora i ekspropiriranih čije težnje i akcije prikazuje kao „pokušaj kolektivnog ponovnog prisvajanja institucionalno represiranih područja društvenog života“ (Giddens, cit. prema Vrcan, 2003:221). Ovdje se postavlja pitanje kome nogometni stadion i spektakl na njemu pripadaju. Nogometni i politički moćnici faktički su vlasnici kluba, njegovog imena, stadiona te time i spektakla na njemu. Oni ujedno na raspolaganju imaju svoje instrumente poput policije i medija te tim putem odlučno brane sve ono što su stvorili i uložili u jedan nogometni klub. Vrcan navodi kako politički i nogometni moćnici pritom zaboravljaju da su time uložili i svoj politički ugled koji je na naplatu došao raznim uvredljivim skandiranjima i ostalim oblicima uvredljivog ponašanja.

6.5.5 Peta vježba: politika vs sub-politika

Vrcan navodi da sva događanja tijekom sukoba, između BBB-a i političkih i nogometnih moćnika, imaju političku konotaciju te je time nogomet više od same igre. Odnos politike i sporta u ovom slučaju može se promatrati kroz dva teorijska principa. Pristup u okviru sociološkog funkcionalizma sugerira nogomet kao zrelo sredstvo da se politički moćnici zaštite od pobuna odozdo (Giulianotti, prema Vrcan, 2003:223) tako što olakšava društvene i političke tenzije te umiruje i disciplinira niže slojeve u konformitet s buržoaskim normama respektabilnosti (Merkel, prema Vrcan, 2003:223). Drugi princip govori o nogometnim klubovima kao avangardama za promociju demokratskog društva.

No ovakav smisleni okvir postaje općenit i sugerira da „nogomet nastoji služiti mnogim funkcijama i mnogim gospodarima“ (Giulianotti, cit. prema Vrcan, 2003:223). Posebno značenju u ovom slučaju Vrcan stavlja naglasak na navijačka plemena koja ne izražavaju svoje političke stavove samo u okviru stadiona već su izravno ušli u politiku pritom nastupajući s otvorenim političkim pretenzijama. Time se oni ne ograničavaju samo na uvredljiva ili aklamirajuća stadionska skandiranja političkim ličnostima. Tome u prilog govori i jedan grafit u Splitu koji glasi „BBB + Torcida = Pada HDZ“ (Vrcan, 2003:224). Tu se polazi od ideje Ulricha Becka koji uvodi pojam subpolitike. Njegove četiri tvrdnje čine se relevantnima za interpretaciju političkih dimenzija BBB-a. On tvrdi da subpolitika na pozornicu društvenog oblikovanja izvodi aktere izvan etabliranog političkog i korporativnog sistema. Druga mu je tvrdnja da subpolitika znači oblikovanje društva odozgo, a treća da subpolitika nije otvorena samo na jednu stranu. Posljednja tvrdnja govori da upravo u eksplozivnosti malog i prividno banalnog leži snaga i tajna subpolitike.

6.6. Radikalizacija sukoba, izravna obraćanja Predsjednika navijačkom plemenu

Neprijateljstvo protiv vladajuće struje u klubu, koja je ujedno dio vladajuće struje u državi, intenziviralo se odmah po imenovanju kluba u Croatia. Pojedini BBB-i idu toliko daleko u svojoj borbi da biraju i krajnje radikalna i vandalska sredstva kako bi izrazili svoje nezadovoljstvo postojećom situacijom. Jedan takav čin zbio se 11. ožujka 1993. kada grupa od sedam članova provaljuje na stadion te izaziva požar. Benzinom su polili i zapalili svečanu ložu u kojima za vrijeme utakmice sjede „oni“, a također stradala je i klupa za igrače i trenere te dio tartan staze. Iako se „Fan Club“ kao službeni predstavnik BBB-a ogradio od ovog „barbarskog čina“ (Prnjak, 1997:114), ovaj potez navedene sedmorice generaliziran je na sve BBB-e koji su prikazani kao neprijatelji kluba, ali i države. U prilog tome govori izjava Miroslava Ćire Blaževića koji tada u klubu obavlja funkciju predsjednika i trenera, a navodi kako je paljenje lože „četnički metak u hrvatsko tkivo“ (Prnjak, 1997:116). Time jedan stranački suradnik i bliska osoba predsjedniku Tuđmanu, nastoji stvaranjem moralne panike dodatno etiketirati počinitelje kako bi javnost okrenuo u korist Croatije i HDZ-a. Ovakva izjava dodatno dobiva na težini ako se zna da se 1993. godine još uvijek vodi rat protiv pobunjenih Srba, u čijim postrojbama sudjeluju i četnički odredi.

Svojim djelovanjem BBB-i podsjećaju javnost „na mogućnost alternativnog mišljenja koje se razlikuje od onog koji preferiraju sredstva izražavanja tzv. dominantne kulture“ (Prnjak, 1997:118). Različitim skandiranjima protiv vladajućih te upornim navijačkim repertoarom u kojem prevladava „sveto ime“ Dinamo, BBB i dalje ostaju dosljedni u svojoj borbi. K tome kad se u obzir uzmu sporadični slučajevi navijačkog nasilja i vandalizma, tada navijačko pleme BBB-a u očima vladajućih nije samo grupa huligana „koja ugrožava red i mir nego su bili izravno politički denucirani kao politički protivnici i neprijatelji stigmatizirani kao ‘jugonostalgicari’, prokomunisti i slično ili, pak, najčešće, kao sluge i pioniri međunarodnih urota protiv Hrvatske“ (Vrcan, 2003:197). Širenje moralne panike iz perspektive predsjednika Tuđmana i njemu podređenih tako postaje legitimno sredstvo kojim se navijačko pleme nastoji prikazati kao destabilizator demokratskog poretka i svega onoga šta je HDZ napravio za suverenu i samostalnu Hrvatsku.

Ostvarivanjem samostalne i suverene hrvatske države, vladajući poredak nastoji izbrisati svaku vezu s dijelom povijesti u kojem je Hrvatska bila dio socijalističke državne tvorevine Jugoslavije. Također, aktualna politika gospodarski, ekonomski, diplomatski i vojni razvoj vidi u približavanju zapadu, točnije nadnacionalnim organizacijama Europske unije i NATO-u. Predsjednikovi česti istupi kojima na edukativnoj razini nastoji objasniti značenje termina dinamo, u suštini kreiraju pitanje koje on nameće (protupitanje novinaru koji predsjednika pita „*Smetaju li vam zvižduci*“) onima koji traže povratak Dinama : „*Da vas ja pitam: Kako bi Evropa prihvaćala 'Dinamo' iz Zagreba*“ (Prnjak, 1997:122). Iz perspektive vladajućih, Hrvatska i Zagreb nipošto nisu smjeli imati išta zajedničko s Moskvom, Kijevom, Bukureštom, Tiranom, Minskom...

Kulminacija Tuđmanovih edukativnih poruka BBB-ima dogodila se 22. rujna 1994. kada se predsjednik pismom obraća pedesetorici navijača koji su stupili u kontakt s upravom radi dogovora oko organizacije navijačkog gostovanja u Auxerreu gdje se trebala igrati uzvratna utakmica prvog kola Kupa pobjednika kupova. Hrvoje Prnjak, navijač Dinama, u svom djelu *Bad Blue Boys- Prvih deset godina* u cijelosti prenosi najavljeno pismo (1997:269-271) koje je navijačima uručio Miroslav Blažević. Predsjednik Tuđman umiljavanjem BBB-ima započinje svoje izlaganje „*Dragi raspjevani i uvijek vjerni 'zločesti plavi dečki'*“. Tuđman započinje svoje pismo igrom riječima koja je tipična za postkomunističko doba gdje se i jezičnim promjenama nastojalo distancirati od bivšeg sistema i „očvrnuti“ nacionalni identitet. Tipičan primjer je riječ „sport“ koja postaje

„šport“, a koju predsjednik navodi u pismu kada kaže NE Dinamu jer se „*nakon uspostave, slobodne i nezavisne, suverene i demokratske hrvatske države – pošlo odlučno u otklanjanju svega onoga štetnog što je bivši jugoslavenski i komunistički režim učinio i protiv tradicija i protiv razvitka hrvatskog športa*“. Po tko zna koji put predsjednik iznosi argument gdje aludira na „njih“ kao na zlo koje se dogodilo Hrvatima i koje treba maknuti iz kolektivne svijesti. Dodatno predsjednik nastoji smiriti čitače pisma kada govori da su navijači bivšeg "Dinama" i BBB-i dali veliki prilog u ostvarivanju ovakve države. U sljedećem odlomku edukativno objašnjava povijest nastanka Dinama kao kluba i dinamika kao pojma koji su „*drugi komunistički internacionalisti*“ uzeli od „*svojih boljševičkih uzora u Sovjetskom savezu*“ pa tako *Dinamo* egzistira ili je egzistirao redom u: Moskvi, Kijevu, Minsku, Tbilisiju, Bukureštu, Dresdenu, Tirani, Pančevu i Zagrebu. Za predsjednika Tuđmana održavanje imena Dinama je znak održavanja komununističkog nasljeđa u duhovnom i sportskom životu, stoga njegovim ukidanjem služi svrhi „*da bismo nastavili na svoje, hrvatske tradicije*“. Stoga kako predsjednik nalaže, „*u imenu "CROATIJE" imamo tradiciju, tj. sve ono što su zagrebačkom i hrvatskom nogometu dali i "HAŠK" i "Građanski" i "Dinamo"*“. Još naglašava kako će se imenom "CROATIA", kroz europska nogometna klupska natjecanja, pridonositi poznavanju i ugledu Hrvatske, „*dok bi "Dinamo" podsjećao zapadni demokratski svijet da se nismo posve oslobodili boljševičkog i balkanskog nasljeđa*“. Ovime se jasno daje do znanja da je, uz brisanje kolektivnog sjećanja na bivši sistem i pripadajuće mu indikatore, vrlo važna činjenica i način na koji će Europa i svijet prihvatiti novonastalu državu Hrvatsku i sve ono šta će je simbolizirati. Stoga davanje naziva države jednom nogometnom klubu iz glavnog grada, Predsjednik nastoji stvoriti proizvod na tržištu koji bi promovirao jednu državu u europskom nogometu, a da pritom prepune tribine skandiranjem imena kluba izravno podupiru Hrvatsku i Hrvatsku demokratsku zajednicu. Ovakva utopijska zamisao nije našla plodno tlo kod onih koji su kroz Dinamo godinama prkosili komunističkom poretku s kraja osamdesetih i početka devedesetih izražavajući upravo kroz ovaj klub svoj hrvatski nacionalni identitet.

Osim navedenog pismenog obraćanja, predsjednik Tuđman još je jednom osjetio odgovornost da kao vrhovni poglavar jedne demokratske države progovori o imenu kluba i njegovom značenju. Naime, na predizbornom skupu HDZ-a 27. listopada 1995. održanom na Trgu bana Jelačića, grupica navijača skandiranjem "DINAMO" izazvala je spontanu, ali i jako žustru reakciju predsjednika:

„Evo Zagreb, ponovno progovara onako kako treba progovarati glavni grad svih Hrvata, a to što se evo čuje, dva, tri glasa – vratite nam Dinamo... Hoćete? Vratili smo, čujte i počujte, vratili smo, ne vratili, nego uskršli Hrvatsku, uskršli onu Hrvatsku koju su oni koji su proglasili Dinamo htjeli zatrti za sva vremena, a mi smo sa Hrvatskom vratili i HAŠK, i Građanski, i Dinamo i sve ono što je bilo pozitivno u hrvatskoj povijesti i u hrvatskom športu, a vi, dragi mladići koji ne znate to, ili koji ste instrument nekakvih provokatora, znate gdje ima Dinamo? Dinamo ima danas u Čupriji, u Srbiji i u Pančevu. Hoćete li opet bratstvo i jedinstvo sa njima? Prema tome, ne nasjedajte provokatorima. Imamo mi sveto ime hrvatsko i sve ono sveto što je u povijesti Hrvatske bilo a nikada više nećemo dopustiti nikakve gluposti kao što su Dinamo, kao što su Jugoslavija, kao što su Balkan. (...) A ja ću vam reći sa ovog mjesta kao najodgovorniji hrvatski čovjek, onaj ko je nosio parolu „vрати nam sveto ime Dinamo“, bio je agent Beograda i prema tome, nemojte dopustiti da budete oruđe bilo koga, nego hrvatske politike.“
(BBB – dokumentarni film, <https://www.youtube.com/watch?v=e5koetLKmdo>)

Valja naglasiti da pred auditorijem kojim podržava stranku HDZ-a, predsjednik negativizmom prema BBB-ima te njihovim prozivanjem, skuplja političke bodove i nastoji osigurati legitimitet ne birajući sredstva. Započinje minoriziranje navijačkog pokreta BBB-a nazivajući ih „*dva-tri glasa*“ iako se broj onih koji traže povratak Dinama broji u tisućama dok na gostovanje u Split te godine ide između 1500 do 2000 BBB-a. Nametanjem koncepta „*love or leave*“ predsjednik jasno poručuje onima koji žele ime Dinamo da isti takav mogu naći u Pančevu i Čupriji u Srbiji. Time se navijačko pleme BBB-a iz perspektive vladajućih izjednačava s neprijateljima države što potkrijepljuje Predsjednikova izjava nekoliko mjeseci kasnije na sjednici Glavnog odbora HDZ-a kada govori „*Protivnici HDZ-a i Hrvatske služe se svim sredstvima, sve do zahtjeva za vraćanje 'svetog imena Dinamo' kojeg su Hrvatima nametnuli protivnici hrvatstva*“ (Prnjak, 1997:140). Ponovno bratstvo i jedinstvo s onima koji su Hrvatsku željeli „*zatrti za sva vremena*“ kao i prozivanje onoga koji je nosio parolu „*vratite nam sveto ime Dinamo*“ agentom Beograda, indikatori su moralne panike koja je bila jedan od načina na kojoj je HDZ temeljio svoj legitimitet nakon rušenja komunističkog poretka 1990. i pobjede u Domovinskom ratu 1995. godine.

Još je jedno priopćenje bilo usmjereno prema navijačima BBB-a, ovaj put ne od strane predsjednika Tuđmana, već su priopćenje potpisali njegovi bliski suradnici Ivan Valent i Zlatko Canjuga. Potonji je kasnije postao desna ruka samog Predsjednika kao

predsjednik NK Croatije i kao glavni čelnik zagrebačkog HDZ-a. Spomenuto priopćenje odaslano je „putem svih državnih elektronskih medija“ (Prnjak, 1997:157). 16. svibnja 1996. u priopćenju dvojac naglašava kako su povici protiv Croatije, HDZ-a i Tuđmana „*otvoreni pokušaji da se za svoje političke ciljeve i hrvatskoj mladeži i navijačima pronade potpora za isceniranje nezadovoljstva i političkih manipulacija protiv vlasti*“ (Prnjak, 1997:284). Također, Valent i Canjuga pitaju navijače znaju li „*da se pojedincima daje novac za to da bi na utakmicama uvikivali parole protiv 'Croatije' i HDZ-a*“ (Prnjak, 1997:285). Pritom uopće ne govore od koga dolazi spomenuti novac niti kome se upućuje što mogu samo biti neosnovane sumnje ili sredstva kako bi se dodatnom dozom moralne panike „preobrati“ cijelo navijačko pleme da preko noći odustane od svojih nastojanja. Ono što je uslijedilo dan poslije ovog priopćenja potpuno je oprečno svemu što je spomenuti dvojac ovim pismom htio postići. Naime, 16. svibnja 1996. u uzvratnoj utakmici finala kupa NK Croatia nadigrala je varaždinski Varteks s 1:0 te tako postala osvajač petog Hrvatskog kupa od osamostaljenja Hrvatske. U trenutku kad je službeni spiker objavio da će pehar pobjedniku uručiti predsjednik Tuđman, maksimirskim stadionom prolomilo se 25 000 zvižduka, podržanih čak i od tradicionalno „pasivnog zapada“ (Prnjak, 1997:159). Nezadovoljstvo postojećim stanjem tako više ne iskazuju samo BBB-i kao navijačko pleme, već i stariji navijači, pasivni promatrači koji također vole svoj klub, a koji tradicionalno svoje mjesto nalaze na zapadnoj tribini.

6.7. Croatia u Ligi prvaka i lažiranje prvenstva 1999. kraj Tuđmanove ere

Namjera predsjednika Tuđmana i njegovih suradnika da od NK Croatia stvore klub nacionalnog jedinstva koji će dominirati hrvatskim nogometom i usput igrati važnu ulogu u europskim natjecanjima promovirajući Hrvatsku, ostala je samo na tome da je Croatia uistinu dominirala u hrvatskom nogometu. U razdoblju od 1995. do 1999. godine osvojena su četiri uzastopna nacionalna prvenstva, a pritom i tri kup natjecanja što je izazvalo ogorčenje ostalih klubova i njihovih čelnika koji su smatrali da je zagrebački klub privilegirani. Prilikom da se natječe u najvećem nogometnom klupskom natjecanju, Ligi prvaka, NK Croatia je osigurala osvojivši prvenstvo u sezoni 1996./1997. Zanimljiv protivnik u prvom pretkolu bio je beogradski Partizan, klub koji je zajedno s Dinamom, Crvenom zvezdom i Hajdukom tvorio takozvanu „veliku četvorku“ jugoslavenskog nogometa. Nakon prve utakmice u Beogradu gdje je minimalna pobjeda 1:0 pripala

Partizanu, uzvratni susret donio je spektakularnu utakmicu na prepunom Maksimiru. Pred 40 000 navijača „plavih“ Partizan je ispraćen s 5:0. To je ujedno bio prvi susret jednog hrvatskog i srpskog kluba nakon Domovinskog rata, stoga jedna ovakva utakmica ima višestruko značenje. Prije svega, na ulazu, snage sigurnosti su oduzimale navijačima dresove i šalove s Dinamovim grbom, a također nisu bili postavljeni transparenti koje je BBB-i u dogovoru s klupskom upravom željeli postaviti na stadion. Propaganda vladajućih išla je toliko daleko da su pred utakmicu navijačima dijeljeni promotivni letci kojima ih se poziva da navijaju za Croatiju, a ne za Dinamo. Aktualna vlast učinila je sve kako bi se u utakmici protiv jednog srpskog kluba prikazao hrvatski nacionalni identitet kroz nogometni klub koji nosi ime države. Pritom Partizan predstavlja simbol nekadašnjeg sustava i jugoslavenstva te je visoka pobjeda mitologizirana kao jedna od najvećih i najboljih utakmica „plavih“ u povijesti. Režiser prijenosa utakmice na hrvatskoj nacionalnoj televiziji, nakon svakog pogotka u prvi plan prikazuje svečanu ložu i rame uz rame predsjednika Tuđmana i njegovog odanog suradnika Canjugu. Tako nešto također ide u prilog ondašnjim nagađanjima u javnom i političkom životu kako su i pojedini mediji instrument kojim visoka politika vladajućih upravlja i manipulira. Predsjednikov komentar nakon velike „nacionalne“ pobjede hrvatskog sporta glasio je :

„Veličanstvena večer i veličanstvena pobjeda. Čestitam igračima, bili su briljantni. Borba za Hrvatsku bila je i borba za Croatiju. Croatiju na temeljima tradicije HAŠK-a, Građanskog i Dinama. Ali, zapamtite ovo sada je Croatia! Imamo na što biti ponosni. Stvorili smo Croatiju koja, u ovakvom ozračju, može pobijediti i najjače europske momčadi“ (Sportske novosti, 31.07.1997., br. 12361, str. 2).

Drugo pretkolo donijelo je Croatiji za protivnika engleski Newcastle kao posljednju stepenicu prije ulaska u grupnu fazu Lige prvaka. Na Maksimiru u uzvratnoj utakmici Croatia je identičnim rezultatom nadoknadila zaostatak od 1:2 iz prve utakmice te je utakmica pred 40 000 navijača otišla u produžetke. U posljednjim minutama produžetka engleski klub zabija gol te ostavlja Croatiju bez Lige prvaka. Tako je Croatia ostala bez mogućnosti da promovira Hrvatsku kroz najjače nogometno klupsko natjecanje. Ipak već sljedeće sezone Croatia, preko mađarskog MTK-a, ostvaruje plasmanu u grupnu fazu Lige prvaka te je smještena u skupinu s Portom, Olympiakosom i Ajaxom. Osvojenih 8 bodova ostavili su „plave“ na drugom mjestu, stoga, prema tadašnjem sustavu natjecanja, Croatia nije ostvarila daljnji plasman. Za utjehu, Croatia je osvojila nacionalno prvenstvo, ali u jednom od najkontroverznijih završnica Hrvatske nogometne lige.

HDZ kao vladajuća stranka nailazila je na brojne kritike javnosti i oporbe tijekom 90-ih godina. Nije čudno to što je za HDZ „najizrazitiji i najdosljedniji pad naklonosti birača zabilježen od početka 1998. do kraja 1999. godine“ (Lamza Posavec, 2000:438). Najslabija razdoblja bila su veljača i listopad 1998. te studeni 1999. godine. Lamza Posavec u svojem istraživanju kao glavne razloge navodi „smanjenje temeljne podrške stranci, kao posljedice gubitka njezinoga moralnog kredibiliteta i neispunjenih očekivanja javnosti glede gospodarskog prosperiteta zemlje i podizanja životnog standarda“ te „izostanak "velikog" društvenog događaja koji bi, osim stvarne važnosti za Hrvatsku i život njezinoga stanovništva, imao i veliko nacionalno-simboličko značenje“ (Lamza Posavec, 2000:433). Hrvatsko osvajanje trećeg mjesta na Svjetskom prvenstvu te Croatijin ulazak u grupnu fazu Lige prvaka nisu uspjeli popraviti rejting HDZ-a te se nisu pokazali kao događaji od „stvarne važnosti za Hrvatsku i život njezinoga stanovništva“ (Lamza Posavec, 2000:433). Točnije, sportski uspjesi imali su veliku društvenu te nacionalno-simboličku važnost, ali nimalo veliku kao rušenje komunističkog poretka iz 1990. ili vojno redarstvenih akcija kojima je oslobođen hrvatski teritorij 1995.godine. Nogomet kao globalni fenomen, bio je sredstvo oko kojeg se stvaralo nacionalno jedinstvo kroz nacionalnu identifikaciju. Po završetku sportskih događaja kada prođe euforija, narod se opet suočavao sa malim plaćama i mirovinama, gospodarskom stagnacijom, skupim državnim aparatom, političkim aferama i mnogim drugim razlozima koje je HDZ-u zamjerala javnost i oporba. Također, još su uvijek aktualni sukobi na relaciji predsjednik-navijačka populacija. BBB-i i dalje ne podržavaju Predsjednika države zbog oduzimanja njima „svetog imena“ dok navijači ostalih klubova stvaraju neprijateljstvo prema Tuđmanu smatrajući kako je Croatia povlašten klub izravno vođen i financiran državnim kadrom i novcem. Anketa provedena u siječnju 1999. i objavljena u tjedniku Globus donosi niz pitanja koja se izravno tiču vladajućeg poretka te je provedena na 1000 ispitanika iz 11 županija. Na pitanje o imenu Croatia, 80,5 % ispitanika smatra da ga treba promijeniti (Globus, 15.01.1999, br.423, str. 39).

Padom rejtinga HDZ-a jačaju oporbene stranke, prvenstveno Socijaldemokratska partija (SDP) koja za nadolazeće izbore 2000. godine koalira sa Hrvatskom socijal-liberalnom strankom (HSLŠ). Grad Rijeka, treći po veličini u Hrvatskoj, bio je jako središte SDP-a te su ujedno imali u rukama gradsku vlast. Nogometni klub Rijeka u sezoni 1998./1999. ulazi u prvenstvo s respektabilnom momčadi, a istovremeno s jakim „vjetrom u leđa“ riječkog SDP-a, čime razbija dualnost HNL-a u kojem se borba za prvaka vodila

uglavnom između Hajduka i Croatije. Rijeka i Croatia tako su se izmjenjivale na vodećoj poziciji tijekom cijele sezone koju su obilježili konstantna prepucavanja i optužbe između klubova. Croatia je u očima čelnika drugih klubova i dalje bila privilegirani klub koji je imao specijalni tretman u HNS-u, a time i sudačku pomoć tijekom prvenstva. Optužbe i međusobna prepucavanja sežu toliko daleko da Rijekin trener Nenad Gračan u tjedniku Globus izjavljuje: „*Za HDZ bi bilo dobro da „Rijeka“ osvoji prvenstvo: samo bi to bio dokaz da „Croatia“ nije povlašten klub*“ (Globus, 12.03.1999., br. 431, str. 70-71). Tako je sportsko nadmetanje Croatije i Rijeke u nogometnom prvenstvu postala simbolička politička utakmica između HDZ-a i SDP-a uoči izborne 2000. godine.

Spomenuto prvenstvo, državni vrh je lažirao i izrežirao, a glavnu ulogu imala su tri hrvatska kluba Croatia, Rijeka i Osijek te Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP). SZUP je bio odjel Ministarstva unutarnjih poslova čiji je zadatak bio štititi ustavni poredak od protuustavne i protuzakonite djelatnosti. SZUP i Hrvatska informativna služba (HIS) „prisluškivale su, špijunirale i pratile nogometne suce, sportske novinare, nogometne funkcionere i navijače te podnosile izvještaje Predsjedniku države“ (Nacional, 02.06.1999., br.185, str. 2). Nacional također navodi da je u zadnjih 10 prvenstvenih utakmica u korist Croatije dosuđeno pet kaznenih udaraca, nijedan kazneni udarac protiv, nekoliko priznatih neregularnih golova nakon prekršaja Croatijinih igrača u napadu te su više puta igračima Croatije bili oprošteni prekršaji koji su bili za žuti ili crveni karton.

U cijeloj priči sudjeluje nekoliko imena, ali treba početi prvo od Rene Sinovčića, zadarskog nogometnog suca prve HNL. Sinovčić je navodno bio ucijenjen os strane SZUP-a zbog njegove kriminalne prošlosti te je po njihovom nalogu tijekom prvenstva morao suditi u korist Croatije i na štetu njihovih protivnika. Predzadnje kolo prvenstva, u koje je Rijeka ušla s bodom prednosti u odnosu na Croatiju, donijelo je sraz Osijeka i Croatije u Osijeku te Hajduka i Rijeke u Splitu. Nacional (02.06.1999., br. 85, str. 2-6) piše kako je prije predzadnjeg kola postignut dogovor da Osijek pusti Croatiji da pobijedi, a zauzvrat će u finalu kupa protiv HNK Cibalijske dobiti sudačku pomoć u vidu „Croatijinog“ čovjeka Rene Sinovčića. U predzadnjem kolu Croatia i Rijeka ostvarile su pobjede te je tako u zadnje kolo Rijeka ušla s bodom više. U zadnjem kolu svoje utakmice su trebali igrati Croatia na domaćem terenu protiv Varteksa te Rijeka protiv Osijeka. Rijeka je pobjedom trebala potvrditi naslov pred 26 000 ljudi, no uplitanje državnog vrha u završnicu prvenstva pretvorilo se u „otimačinu“ te je naslov opet pripao Croatiji. Sudac utakmice, a ujedno i šef splitskog SZUP-a Alojzije Šupraha i njegov pomoćnik Krečak poništili su

regularan gol koji je Rijeka postigla za 2:1 označivši zaleđe. Tako je nerješanim ishodom u Rijeci i Croatijinom rutinskom pobjedom u zadnjem kolu odlučan prvak države uz znamenitu rečenicu predsjednika Tuđmana nakon kompletiranja zadnjeg kola: „*Ovo je dokaz da ima Boga i pravde*“ (Nacional,02.06.1999., br.185, str. 4). Rasplet završnice HNL-a sezone 1998./1999. nazvan je lakrdijom u kojem je najdeblji kraj izvukla Rijeka. Na taj način zadan je simbolički politički udarac riječkom SDP-u. Da bi ova nogometna sezona bila još veća „lakrdija“ Osijek je, za puštenu utakmicu Croatiji i borbenu igru u Rijeci, morao biti nagrađen. Za takvo nešto pobrinuo se sudac Reno Sinovčić koji je u finalu Kupa između Osijeka i Cibalijske isključio dva Cibalijska igrača te produžio utakmicu nekoliko minuta više kako bi Osijek postigao izjednačujući gol. Demoralizirani igrači Cibalijske u produžetcima nisu imali snage za odlučan otpor s devetoricom te je Osijek zlatnim golom postao osvajač Kupa. Time je vraćena usluga Osijeku za zasluge u kampanji HDZ-a kojom je Croatia postala „novi-stari“ prvak.

7. EPILOG

Nakon nogometnog prvenstva u sezoni 1998./1999., koje je prozvano izrežiranom „lakrdijom“, čelnici Croatije i njihov neformalni predvodnik predsjednik Tuđman, krenuli su u još jednu kampanju kako bi se Croatia što bolje predstavila u Ligi prvaka. Angažiranjem argentinskog trenera Osvalda Ardilesa udovoljilo se „Tuđmanovoj opsesiji da Croatia ima međunarodno trenersko ime iz nogometno ugledne zemlje“ (Nacional,09.06.1999., br.186, str. 4). Prema pisanju Nacionala, u klubu je došlo do raskola u upravi jer se pojavila struja koja je se bunila protiv Argentinca koji bi godišnje stajao klub tadašnjih 2,5 milijuna njemačkih maraka. Pritom treba naglasiti da je Ardiles bio jako uspješan igrač, ujedno i prvak svijeta 1978. s Argentinom, ali nije imao velikih uspjeha u vođenju klubova u Engleskoj, Japanu i Meksiku. Glas „odozgo“ i ovaj put bio je jači od onih koji službeno upravljaju klubom. Croatia je tako s „najsкупljim“ trenerom u povijesti hrvatskog nogometa krenula u još jednu sezonu obilježenu znakovitim promjenama. To je također bila sezona u kojoj je hrvatski klupski i reprezentativni nogomet doživio velik neuspjeh. Naime, ohrabreni igrom u Ligi prvaka od godinu prije gdje je jedan korak dijelio Croatia od prolaska skupine, klub je krenuo u novu sezonu s

argentinskim stručnjakom na čelu. Treba napomenuti i novo pravilo u Ligi prvaka koje je jamčilo prolazak u iduću fazu natjecanja dvjema prvoplasiranim momčadima u skupini, za razliku od sezone 1998./1999. kada je samo prvoplasirana ekipa prolazila u četvrtfinale. Skupina s aktualnim prvakom Manchester Unitedom, Marseilleom i Sturmom iz Graza pružala je dobre mogućnosti da se ispuni cilj. Optimizam je narastao nakon prve utakmice i nerješene ishoda 0:0 protiv Manchesteru u gostima. U sljedeće tri utakmice Croatia i Ardiles osvojili su samo tri boda te je pred peto kolo skupine i domaćeg ogleđa protiv aktualnog prvaka Manchester Uniteda stavljen imperativ pobjede. Croatia je ipak bila preslaba za Manchester te je tako nakon poraza 1:2 treneru Ardilesu uručen otkaz. Do kraja natjecanja Croatia je izborila još nerješene rezultat s Marseilleom te je na taj način osvojila pet bodova i posljednje mjesto u skupini. Ovakav rezultat odraz je jednog potpuno promašenog klupskog vođenja i upravljanja u kojem je vizija da se stvori stabilan europski klub potpuno propala. Croatia (od 14. veljače 2000. opet Dinamo) sljedećih dvanaest godina neće igrati u skupinama najvećeg klupskog nogometnog natjecanja. Paralelno s ovim neuspjehom došao je također i neuspjeh u hrvatskom reprezentativnom nogometu kada nije ostvaren plasman na Europsko prvenstvo. Neuspjeh je time veći što je na Maksimiru 9. listopada 1999. odigrana utakmica između Hrvatske i Jugoslavije gdje je rezultatom 2:2 Jugoslavija ostvarila prvo mjesto u skupini ostavivši tako Hrvatsku na trećem mjestu.

Vladajućem poretku HDZ-a nogometni neuspjesi kao da su nagovjestili one političke. Prije svega, 1. studenog 1999. predsjednik Tuđman primljen je u Klinički bolnički centar Dubrava nakon što mu je pozlilo pri polaganju vijenaca na Oltaru domovine. Predsjedniku je još 1996. godine tim američkih liječnika dijagnosticirao rak želuca. Bolest se nastojala na svakakve načine sakriti od javnosti, ali znakovi bolesti koje je s vremenom pokazivao Predsjednik bili su i više nego očiti. Kemoterapije i ostali tretmani oslabili su Predsjednika te se postavilo pitanje o njegovoj sposobnosti obnašanja dužnosti prvog čovjeka u zemlji. U svibnju 1998. liječnički konzilij izvijestio je da je Tuđman zdravstveno sposoban obavljati državničke dužnosti. Ipak, 1999. zdravstveno stanje Predsjednika se pogoršavalo te je četrdeset dana nakon spomenutog prijema, 10. prosinca, preminuo. Na Predsjednikovom posljednjem ispraćaju, na zagrebačkom groblju Mirogoj 13. prosinca, bilo je prisutno 200 tisuća ljudi.

Hrvatska demokratska zajednica izgubila je svojeg predvodnika te tako doživjela dodatan udarac pred parlamentarne i predsjedničke izbore početkom 2000. godine.

Koalicija SDP - HSLS predvođena Ivicom Račanom dobila je najviše glasova te je osvojila četverogodišnji mandat. Kandidat Hrvatske narodne stranke Stjepan Mesić postao je novi predsjednik države čime je HDZ od vladajuće stranke postao prva oporbena stranka. Time završava doba devedesetih, vrijeme vladavine HDZ-a i Franje Tuđmana te počinje doba promjena i novih lica na hrvatskoj političkoj i nogometnoj sceni.

Promjene koje su zadesile političku scenu dale su impuls i ostalim društvenim promjenama. Jedna od takvih je i aktualiziranje teme Dinamo koja je svoj epilog doživjela 14. veljače 2000. Nekoliko tisuća BBB-a čekalo je spremno ispod zapadne tribine maksimirskog stadiona da završi skupština kluba koja je vijećala o povratku imena Dinamo. Sa 43 glasa za povratak imena Dinamo i jednim za ime Dinamo-Croatia bila je jasna sudbina imena kluba koje je zavadilo državni vrh i navijačko pleme BBB-a te je nakon 3165 dana borbe i ustrajnosti, jedno navijačko pleme izborilo pobjedu nad politikom.

8. ZAKLJUČAK

Na različite načine možemo tumačiti ulogu Franje Tuđmana i njegov politički angažman tijekom života, ali neke činjenice su neosporne. Franjo Tuđman bio je prvi predsjednik samostalne i suverene Republike Hrvatske, utemeljitelj države i borac za njenu opstojnost. Ono što nije pošlo za rukom velikanima hrvatske povijesti poput Starčevića i Radića uspio je upravo Tuđman na valu rušenja komunizma u cijeloj Europi. Tuđman i Hrvatska imali su „trnovitu“ tranziciju iz komunističkog u suvremeni demokratski sustav posebice zbog etničkih napetosti koje su eskalirale u Domovinski rat. Pobjeda u ratu i očuvanje suverenosti su jedni od najvećih društvenih događaja u modernoj hrvatskoj povijesti te su također sredstvo identifikacije koje je zapisano u kolektivnoj svijesti Hrvata kao naroda. Uloga Franje Tuđmana kao vrhovnog poglavara države je neosporiva i stoga se njegov doprinos Hrvatskoj nipošto ne smije minorizirati.

Kao i svaki važan političar i državnik, Tuđman je svakako imao svojih grijeha koji su zasjenili ono dobro što je napravio za Hrvatsku. Svakako da je jedan od takvih grijeha angažman Tuđmana i HDZ-a u hrvatskom sportu. Koncept da sport bude „produžena ruka“ državne i stranačke politike ipak je otišao predaleko, pogotovo kada govorimo o Dinamu, HAŠK Građanskom i Croatiji. U slučaju hrvatske nogometne reprezentacije situacija je ipak bila nešto blaža jer je reprezentacija ona koja predstavlja Hrvatsku kao državu te je kao takva jedna jedina i nema podjela na BBB, Armadu, Torcidu, Croatiu, Dinamo, Hajduk, Osijek, Rijeku, na one koji su privilegirani od državnog vrha i na one koji nisu ili pak na one koji imaju sudačku pomoć u prvenstvu i na one koje takve privilegije nemaju.

Još od utakmice sa SAD-om 1990. godine postoji kult štovanja nogometne reprezentacije te tako ona postaje jedan od jakih identifikatora i integratora Hrvatske kao nove nacije-države i Hrvata. Hrvatski igrači su tijekom 1990-ih, kao i danas, nosioci igre u europskim najjačim klubovima u sportu koji je globalni fenomen i čija krovna organizacija broji 209 članica. Kada se sve navedeno uzme u obzir i ne čudi da su europska i svjetska prvenstva idealni kanal za promicanje zemlje netom izišle iz rata. Bila je to prilika da Hrvatska predstavi vrijednije stvari od oružanih sukoba, ratnih razaranja, izbjeglištva i ostalih slika iz Hrvatske koje su obilazile svijet u prvoj polovici 1990-ih. I politički vrh

devedesetih u Hrvatskoj bio je svjestan važnosti sporta u vremenima kada je hrvatska diplomacija u svijetu bila nedefinirana i kada je baš svaki sportski, umjetnički ili ekonomski uspjeh proizišao iz Hrvatske, shvaćan kao promotor zemlje. Pobjede i uspjesi shvaćani su iz perspektive vladajućih kao „pobjede nacije“ pri čemu je Tuđman često prednjačio u svojim izjavama. Izjave gdje Predsjednik uspoređuje vojne i nogometne pobjede te uspjeh nogometne reprezentacije naziva plodom hrvatske borbe za slobodu i samostalnost indikatori su etničkog nacionalizma. Iako Anthony D. Smith kaže da i građanski i etnički nacionalizam treba shvatiti idealtipski te da ih je u praksi gotovo nemoguće naći u čistom obliku, činjenično stanje pokazuje da 1990-ih prevladava etničkim nacionalizmom obojena retorika i diskurs. Uz etnički nacionalizam kao način izražavanja, on se pojavljuje i u oblicima djelovanja i ponašanja predsjednika Tuđmana. Tako političke osobe iz kruga HDZ-a upravljaju nogometnim i teniskim savezom, HAŠK Građanskim i Croatijom, sudačkim organizacijama, stručnim stožerima reprezentacija, a da pritom Predsjednik države daje „zeleno svjetlo“ za stavljanje na dužnost ili razrješavanje s dužnosti pojedinaca u spomenute organizacije i saveze. Time utjecaj Franje Tuđmana hrvatskom nogometu poprima autokratski i autoritarni karakter gdje jedan čovjek odlučuje u ime više njih ili više njih odlučuje ali na način da se drže pravila i normi kako bi uskladili Predsjednikove želje i namjere.

Važnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta kroz hrvatski reprezentativni nogomet odigrali su i sami igrači svojim uspjesima, ali i svojom retorikom i ponašanjem. Početna pobjeda protiv SAD-a, osvajanje prvog mjesta u kvalifikacijama za Euopsko prvenstvo 1996. i peto mjesto na tom prvenstvu te, najveći uspjeh hrvatskog nogometa 1998. godine, osvajanje trećeg mjesta na Svjetskom prvenstvu, društveni su događaji koji imaju integracijski učinak na pripadnike nacije te na specifičan način uzrokuju identifikaciju tih pripadnika s igračima koji kroz reprezentaciju predstavljaju njihovu zemlju. Javni i društveni život za vrijeme odigravanja utakmica nacionalne vrste prepun je diskursa o nogometu te često puta napetost i euforija potkovani sportskim marketingom zahvate gotovo cijelu naciju. Tada se hrvatskim nogometnim reprezentativcima daje jedna posebna posvojna zamjenica te na taj način oni postaju „naši“. „Naši“ tako postaju promotori 4,5 milijunske novonastale države u svijetu što svakako pogoduje i političkom establišmentu devedesetih godina. Zbog specifične situacije u zemlji koja je u samo pet godina odbacila komunizam, uspostavila demokraciju i kao pobjednik izašla iz obrambenog rata, sami igrači nekad bi su upustili u izjave gdje bi se nazirali indikatori

etničkog nacionalizma. Takvo nešto sasvim je normalno ako se zna da su igrači bili okruženi ljudima iz Saveza i stručnog stožera koji su se izravno stavljali na stranu predsjednika Tuđmana javno ga podupiravši. Treba napomenuti kako njihove izjave nikad nisu išle prema radikalizmu ili šovinizmu već su uglavnom bile u smislu stavljanja pobjede u kontekst nacionalnog uspjeha.

Kada govorimo o hrvatskom klupskom nogometu tada su uloga i angažman predsjednika Tuđmana bili puno veći i izravniji. Različitosti u shvaćanju imena Dinamo dovele su do sukoba vrhovnog poglavara zemlje i navijačkog plemena kroz čitave 1990-te. Iz vladajuće Tuđmanove perspektive termin Dinamo bio je ispočetka anacionalan da bi daljnjom borbom BBB-a i njihovim upornim zahtjevima za povratkom „svetog imena“ postao antinacionalan. Proglašavanje termina „dinamo“ istočnim, komunističkim i sovjetskim indikator je nacionalizma „nas i njih“ (mi-oni) čime prema Billigu (2009) 'mi' predstavljamo standard ili nezastranjenu normalnost, u odnosu na koje se jasno pokazuju 'njihove' devijacije. Tu do izražaja dolazi Tuđmanov primordijalizam kojim želi umanjiti značaj te izbaciti iz kolektivne svijesti nacije sve ono vezano za razdoblje komunizma. Pritom navijačkom plemenu BBB-a oduzima identitet i subjektivitet koji su stvarali 1980-ih godina gdje su kroz identifikaciju s Dinamom prkosili komunističkom poretku te nacionalistički isticali svoju etničku pripadnost. Za njih je Dinamo bio pojam Zagreba i domovine, borbe protiv nepravednog, represivnog i surovog komunističkog režima te ime koje se ukorijenilo u društveni život onih koji prate i navijaju za ovaj klub. Za njih svakako Dinamo nije bio simbol istoka i komunizma jer je njihov Dinamo bio glavno oružje u borbi protiv tog istog istoka i komunizma. Predsjednik Tuđman je tako instrumentalizacijom i politizacijom nogometa i nogometnog navijaštva došao na čelo države, ali je isto tako brzo ostao bez podrške onih koji su naglas podupirali njegovo ime i njegovu stranku kada se to baš nije usudio svatko. Nametanjem novog imena HAŠK Građanski i Croatia nastoji se navijačkom plemenu, ali i ostalim ljubiteljima „plavog“ kluba, nametnuti novi identitet, koji bi bio u interesu vladajućoj stranci i državi kojom ona upravlja. Pritom se konceptom *love or leave* protivnicima ovakvih odluka ne ostavlja puno izbora, a k tome ih se nasilno nastoji suzbiti policijskom represijom, javnim marginaliziranjem i moralnom panikom gdje ih se proglašava neprijateljem države. Nakon početnih neuspješnih nastojanja da na miran način preobrate navijačko pleme BBB-a i odvrate ih od Dinama, vladajuća struja moralnom panikom unosi nemir u građane prikazujući BBB kao jugonostalgicare, protivnike države, rušitelje ustavnog poretka i sl. Pritom se istaknutiji pripadnici jezgre

BBB-a sustavno prate, ispituju i privode posebice za vrijeme nogometnih utakmica. Ovakvi postupci vladajućih jasno pokazuju da, iako se komunistički sustav vladanja raspao početkom 1990-ih, komunistička politička kultura vladanja i upravljanja državom ipak se zadržala. Letica (2009) stoga s pravom naziva razdoblje 1990-ih godina razdobljem ni demokracije ni diktature. Navike iz bivšeg sistema uzrokovale su to da politika svoje područje utjecaja vidi u svim segmentima društvenog života pa tako i u sportu. Jednako kao i 1945. godine, kada su komunističke vlasti dekretom zabranile HAŠK, Građanski i Concordiju, i HDZ je sport vidio kao sredstvo koje može pridonijeti razvoju nacije i oblikovnju nacionalnog identiteta. Nažalost za HDZ, vrijeme nakon Drugog svjetskog rata i vrijeme nakon pada komunizma nikako se ne može uspoređivati. Društvena situacija nakon Drugog svjetskog rata, koju je karakteriziralo demoralizirano stanovništvo, nije istovjetna situaciji s početka 1990-ih koju karakteriziraju etničke napetosti i nacionalizam koji može svaki tren odvesti kompletnu Jugoslaviju u rat. Pritom vrijeme 1980-ih i 1990-ih karakterizira još jedan fenomen, a to je navijačka supkultura koja je pokazala da može biti snažan faktor u političkom agitiranju gdje se traže promjene, ali jednako tako može biti snažan i glasan čimbenik koji će prkositi aktualnom političkom poretku.

Kada se analizira ono što se zbivalo i kada se iz toga izvuku zaključci onda ostaju samo nagađanja kojima zamišljamo što bi bilo da je nešto drugačije napravljeno. Postavlja se pitanje u kojem bi smjeru išla politika predsjedika Tuđmana i HDZ-a da nije bilo njihovog uplitanja u hrvatski nogomet te u kojem bi smjeru išao hrvatski nogomet da nije bilo angažmana predsjednika Tuđmana i HDZ-a. Da li bi nediranjem u „sveto ime“, HDZ osigurao podršku koja bi mu donijela i više od deset godina vladavine i da li bi možda zagrebački klub pod imenom Dinamo igrao utakmice Lige prvaka pred 50 000 svojih gledatelja i ostvarivao zapaženije uspjehe.

9. LITERATURA I IZVORI

* Literatura

Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London and New York: Verso.

Bainvel, S. (2005). *Sport and Politics: A study of the relationship between International Politics and Football*. Linköpings Universitet: MSc Programme in International and European Relations. Preuzeto 15.03.2015. s:
<http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:20629/FULLTEXT01.pdf>

Bairner, A. (2001). *Sport, Nationalism and Globalization*. Albany: State University of New York Press.

Bartoluci, S. (2013). *Uloga vrhunskog sporta u oblikovanju nacionalnog identiteta u Republici Hrvatskoj: usporedba devedesetih i dvijetisućitih*. (Doktorska disertacija, Filozofski fakultet). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Bartoluci S. & Perasović, B. (2008). National Identity and Sport: The Case of Croatia. U: Doupona Topič, M. & Ličen, S. (ur.). *Sport, Culture & Society: an Account of Views and Perspectives on Social Issues in a Continent (and Beyond)*. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Sport, 187-191.

Bauer Čuk, A.M. (2013). *Sociološke dimenzije globalizacijskih trendova u sportu i sadržajima vezanim uz sport: značaj fenomena ženskog nogometnog navijaštva*. (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Bellamy, A.J. (2003). *The Formation of Croatian National Identity*. Manchester and New York: Manchester University Press.

Billig, M. (2009). *Banalni nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Biti, O. (2002). Vatreni – hrvatki nogometni proizvod. *Libra libera* 11, 25-38 (2002)..

Brubaker, R. (1999). *The Manichean Myth: Rethinking the Distinction Between "Civic" and "Ethnic" Nationalism*. U: H. Kriesi, K. Armingeon, H. Siegrist, A. Wimmer (ur.), *Nation and National Identity. The European Experience in Perspective* (str. 55-71), Chur-Zürich: Verlag Rüegger.

- Brentin, D. (2013). 'A lofty battle for the nation': the social roles of sport in Tudjman's Croatia. University College London, School of Slavonic and Eastern European Studies, London: Routledge.
- Čolović, I. (1997). *Politika simbola*. Beograd: Radio B92.
- Degoricija, S. (2009). *Nije bilo uzalud*. Zagreb: Nova stvarnost.
- Eco, U. (2013). *Konstruiranje neprijatelja i drugi prigodni tekstovi*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Goldstein, I. (2008). *Hrvatska 1918.- 2008*. Zagreb : Novi liber.
- Goldstein, S. & Grčić, M. (2008). *Hrvatska povijest 21*. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge, UK: Press syndicate of the university of Cambridge.
- Hobsbawm, E. i Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge, UK: Press syndicate of the university of Cambridge.
- Jajčević, Z. (2010). *225 godina športa u Hrvatskoj*. Osijek : Streljački savez Osječko-baranjske županije.
- Kačić Karlin, A. (2003). *Vatreni lakat sjećanja Aljoše Asanovića*. Zagreb: Vjesnik.
- Kalčić, M. (2012). *Između politike i sporta – hrvatski nogomet i raspad SFRJ*. (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Katunarić, V. (2003). *Sporna zajednica*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Klemenčić, M. (2009). *Zemljopisni i geopolitički položaj: sastavnice hrvatskog identiteta*. U: *Hrvatski identitet, Zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Klemenčić, M. i Kramer, F. (2004). *Nogometni leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

- Lamza Posavec, V. (2000). Što je prethodilo neuspjehu HDZ-a na izborima 2000: rezultati istraživanja javnog mnijenja u razdoblju od 1991. do 1999. godine. U: Društvena istraživanja, Vol. 9 No. 4-5 (48-49) str. 433- 471. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Letica, S. (2009). Tko smo, što smo i kakvi smo zapravo mi Hrvati!. U: *Hrvatski identitet, Zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, R. (2009). Hrvatski jezični identitet s poredbene točke gledišta. U: *Hrvatski identitet, Zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matić, D. (2005). Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?. Socijalna Ekologija, Zagreb, Vol . 14 (2005), No 1-2, str. 75- 92.
- McCrone, D. (2002). *Sociology of Nationalism*. London and New York: Routledge.
- Milasinčić, A. (2013). *Nationalism and Sporting Culture: A Media Analysis of Croatia's Participation in the 1998 World Cup*. St. Catharines, Ontario: Faculty of Applied Health Sciences, Brock University.
- Perasović, B. (1995). Navijačko pleme – do nacije i natrag. Erasmus. 11 (1995), 61-67.
- Pezo, V. (2010). Sport i hrvatski identitet. U: Budak, N. i Katunarić, V. (ur.). (2010). U: *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Pravni fakultet.
- Podnar, O. (2006). *Dinamo svetinja – sve o najvećem hrvatskom klubu*. Zagreb: V.B.Z.
- Prnjak, H. (1997). *Bad Blue Boys – prvih deset godina*. Zagreb: Marjan express.
- Ravlić, S. & Sekulić, D. (2008). Nacija i nacionalizam. U: J. Kregar i sur. Uvod u sociologiju. Zagreb: Pravni fakultet, 451-479.
- Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Zagreb: Školska knjiga
- Sack, A. L. i Suster, Z. (2000). Soccer and Croatian Nationalism: A Prelude to War. *Journal of Sport and Social Issues*, 24,3, 305–320.
- Sadkovich, J.J. (2008). *Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države*. Preuzeto 02.04.2015. s: hrcak.srce.hr/file/42903

Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.

Smith, A. D. (2003/1998). *Nationalism and modernism*. London i New York: Routledge.

Stančić, N. (2006). Kontroverze o naciji i nacionalizmu: Hrvatska i Europa od političkog do etno- nacionalizma i natrag. U: *Povijesno nasljeđe i nacionalni identitet*. Zagreb: Zavod za školstvo Republike Hrvatske.

Vrcan, S. (2003). *Nogomet – politika – nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.

* Izvori

Abramović, Z. (1990). Sve je bilo bitno. Vjesnik, 18.10., broj 15475, str. 8

BBB – dokumentarni film. Preuzeto 20.05.2015. s:

<https://www.youtube.com/watch?v=e5koetLKmdo>

Beroš, S. (1999). Globusovo veliko istraživanje javnog mišljenja. Globus, 15.01., broj 423, str. 39

Brajdić, D. (1991). Jugoslavija više nema smisla. Večernji list, 28.08., broj 10067, str. 31

Cigoj, M. (1999). Za HDZ bi bilo dobro da "Rijeka" osvoji prvenstvo: samo to bi bio dokaz da "Croatia" nije povlašten klub!. Globus, 12.03., broj 431, str. 70-71

Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789 – Deklaracija o pravima čovjeka i građanina. Preuzeto 16.02. 2015 s:

<http://www.legifrance.gouv.fr/Droitfrancais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>

Dinamo Zagreb - Crvena Zvezda 13.04.1990. Nemiri. Preuzeto 12.05.2015. s:

https://www.youtube.com/watch?v=DRZ_RtkiFKU

Draženović, D. (1996). Srećom izbjegnuta eksplozija, Goranov zlatni dodir. Večernji list, 13.06., broj 11766, str. 31

- Draženović D. (1998). Bilo bi grozno da ne pobijedimo Francuze. Večernji list, 07.07., broj 12495, str. 33
- Draženović, D. (1998). Hrvati vjeruju (samo) nogometašima. Sportske novosti, 08.06., broj 12470, str. 23
- Euro 1996. Engleska: Franjo Tuđman mi je poslao zaštitare. Preuzeto 18.04.2015 s: <http://www.24sata.hr/nogomet/euro-1996-engleska-franjo-tuman-mi-je-poslao-zastitare-269292>
- Galić, E. (2004). Dokumentarni film „Naše vatrene godine“. Hrvatska: MissArt
- Govor Franje Tuđmana u Saboru 30. svibnja 1990. Preuzeto 13.03. s: http://hr.wikisource.org/wiki/Govor_Franje_Tu%C4%91mana_u_Saboru_30._svibnja_1990.
- Hančić, S. (1998). Cijela je Hrvatska uz nogometaše. Večernji list, 05.07., broj 12493, str. 37
- Hrvatska reprezentacija – sve utakmice, rezultati. Preuzeto 01.04.2015. s: <http://www.hrsport.net/nogomet/rezentacije/hrvatska/?p=rezultati>
- Hrvatski nogometni savez – Povijest. Preuzeto 18.03.2015. s : <http://hns-cff.hr/hns/otnama/povijest/>
- Hrvatsko proljeće. Preuzeto 24.03.2015. s: <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516>
- Iredentizam. Preuzeto 16.02.2015. s: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Iredentizam>
- Jelinčić, F. (1995). Publika 12 igrač. Večernji list, 09.10., broj 11528, str. 20
- Junaci, R. (1998). Rezultati reprezentacije odjeknuli su u svijetu. Večernji list, 09.07.1998. broj 12497, str. 31
- Kovačević, Z. & Tironi, D. (1990). Navijam za Dinamo, to se podrazumijeva, ali u njemu nešto očito ne štima Sport magazin, 16.05., broj 1, str. 27
- Magdić, Z. (1992). Hrvatska u FIFA, prije 50 godina. Sportske novosti, 08.07., broj 10800, str. 2

Maksimović, A. (1999). Canjuga lažnim podacima o novom treneru Croatije prevario hrvatsku javnost. Nacional, 09.06., broj 186, str. 4-5

Nakon susreta Hrvatska – Francuska. Preuzeto 25.04.2015. s:

http://www.hrt.hr/arhiv/98/07/09/h1_hrv.html

Nepoznat autor (1995). Nogometna smo velesila. Večernji list, 10.10., broj 11529, str. 31

Nogomet u Hrvatskoj započeo u Rijeci prije 135 godina. Preuzeto 17.03.2015. s:

<http://www.slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/21467/Default.aspx>

Nogometna utakmica: Hrvatska - SAD 2:1 [1990.]. Preuzeto 30.03.2015. s:

<https://www.youtube.com/watch?v=Dfe5Gt4NpFw>

Pukanić, I. (1998). Blaževićev nogometni lijek za Tuđmanovu vlast. Nacional, 08.07., broj 138, str. 2

Pukanić, I. & Bajruši, R. (1999). SZUP je po Tuđmanovoj naredbi lažirao nogomtno prvenstvo. Nacional, 02.06., broj 185, str. 2-5

Židak, T. (1993). Dinamo? Kao da skidate tablu sa Zvonimirove...Sportske novosti, 24.02., broj 10993, str. 2

Židak, T. (1997). Veličanstvena večer – veličanstvena pobjeda. Sportske novosti, 31.07., broj 12361, str 2

Pezelj, I. (1998). Ovo što smo učinili shvatit ćemo za 20 godina. Sportske novosti, 01.07.1998., broj 12638, str. 4

Stipković, B. (1990). Asanović i Cvjetković za povijest. Sportske novosti, 18.10., broj 10258, str. 3

Stipković, B. (1990). Poruka predsjednika republike dr. Tuđmana. Sportske novosti, 17.10., broj 10257, str. 3

Tripković, L. (1990). Znak međunarodnog priznanja. Večernji list, 18.10., broj 9758, str. 15

Tuđman mi je stalno j.... mater. Preuzeto 26.04.2015. s: <http://sportski.net.hr/nogomet/nasi-u-svijetu/ciro-blazevic-tudjman-mi-je-stalno-je-mater>

Večernjakova kolekcija političkih dokumentaraca: Domovinski rat počeo je na Maksimiru: Dinamo : Crvena zvezda 13. 5. 1990.

Ujedinjenje Italije. Preuzeto 17.02.2015. s: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ujedinjenje_Italije

Zlata, P. (1998). Skandali u hrvatskom nogometnom savezu. Nacional, 30.09., broj 150, str. 46-47

Židak, T. (1993). Od 1. ožujka – NK Croatia!. Sportske novosti, 23.02., broj 10992, str. 7